

Педагогічний вісник

2 - 2018

ФІНАЛЬНИЙ ЕТАП ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ОЛІМПІАДИ З БІОЛОГІЇ В ЧЕРКАСАХ (фотоколаж)

Зміст

ОСВІТА XXI СТОЛІТТЯ

Досягнення освітян області на найбільшому представницькому форумі нашої країни.....	2
Фінальний етап Всеукраїнської олімпіади з біології в Черкасах.....	4

НАУКА – ШКОЛИ

Бех І.Д., Журба К.О. Формування у підлітків національно-культурної ідентичності у сучасних умовах: концептуальні засади.....	5
Назаренко Г.А. Становлення автентичності особистості дошкільника в контексті особистісно орієнтованого підходу.....	15
Цінько С.В. Методична система вправ і завдань для формування словотвірних умінь і навичок учнів.....	17
Норкіна О.В. Можливості інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку дослідницької компетентності педагогів.....	21

МЕТОДИКА. ДОСВІД

Мельник Т.Ю. Компетентнісний підхід в освіті – це вимога часу.....	25
Тищенко І.А., Нечипоренко О.О. Використання хмарних технологій у розробці навчально-пізнавальних проєктів.....	27
Ткач Л.А. Компаративний аналіз на уроках зарубіжної літератури.....	31
Кучерява О.В. Шляхи вирішення проблем інклюзивного навчання в сучасному закладі освіти.....	35
Новіцька Ж.В. Українське козацтво в історичній традиції та в сучасних умовах розвитку держави.....	37
Машкаринець І.А. Виховання дітей в умовах розлученої сім'ї.....	41
Кот О.М., Грицаєнко В.І., Ляпкало О.Д. Культурно-мистецьке відродження в період української революції 1917-1921 рр. Розробка інтегрованого уроку з історії України, біології та художньої культури. 10 клас.....	44
Кохно Т.В. Творчість Ольги Іванівни Месєврі – багате джерело народної мудрості, сповнене любові до рідного краю. Розробка уроку з літератури рідного краю. 6 клас.....	49
Терещук С.С. Загадка інтелекту, який зникає. Розробка усного журналу з біології.....	51
Кобець Л.П. «Наше диво калинове – українська рідна мова». Методичний матеріал до проведення Тижня української мови для початкових класів.....	55
Драбенюк Н.А., Романюк Т.В. Хімічна промисловість України. Розробка інтегрованого уроку. 9 клас.....	60
Фатіф С.М. Творча світлиця. Есе на морально-етичну тему. Розробка уроку з української мови у 8 класі.....	62
Демиденко Н.В., Подрушняк Л.І. Природні зони. Висотна поясистість Північної Америки. Розробка інтегрованого уроку. 7 клас.....	65
Лагода М.С. Складові комп'ютерів та їх призначення. Розробка уроку з інформатики для учнів 5 класу.....	69
Матвієнко Г.І. «Для чого людині серце». Розробка інтегрованого уроку з позакласного читання. 4 клас.....	71
Півень Г.А. Слова ввічливості. Засвоєння етикетних форм спілкування. Розробка уроку української мови. 2 клас.....	74

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО -
ПАТРІОТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ**

Бардадим О.М. Роль пошуково-дослідницької роботи у відродженні національної свідомості.....	76
Черненко Т.А. Пам'ять про героїв житиме завжди. Розробка виховної години, присвяченої пам'яті героям Небесної Сотні, учасникам АТО.....	79
Сайченко Т.Г. Україна – єдина країна. Розробка години спілкування для дітей 5-6 класів.....	82
Кулеша О.А. «Моя держава – моя гордість». Розробка заняття з патріотичного виховання для дітей старшої групи.....	85

ІНФОРМАЦІЯ

Вимоги до оформлення статей.....	87
----------------------------------	----

Засновники журналу:
Черкаський обласний інститут
послідипломної освіти педагогічних
працівників
Головне управління освіти і науки
Черкаської обласної державної
адміністрації

Реєстраційне свідоцтво
ЧС № 417 від 15.01.2004

Журнал видається з березня 1995 року
щоквартально

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н.М.Чепурна, ректор КНЗ "Черкаський
обласний інститут послідипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної
ради", кандидат педагогічних наук,
заслужений працівник освіти України, доцент
(головний редактор)

В.В.Данилевський, начальник Управління
освіти і науки Черкаської обласної державної
адміністрації

К.М.Криворот (заступник головного редактора)
Г.А.Назаренко, проректор

з науково-методичної роботи інституту,
доктор педагогічних наук, старший науковий
співробітник (науковий редактор)

Н.І.Лісова, проректор з питань зовнішнього
незалежного оцінювання та моніторингу
якості освіти інституту, кандидат
педагогічних наук

Ю.І.Завалевський, в.о. директора Інституту
модернізації змісту освіти МОН України, доктор
педагогічних наук, професор

Т.В.Черкашина, доктор
педагогічних наук

Т.К.Андрющенко, доктор
педагогічних наук

С.А.Гаряча, кандидат педагогічних наук

О.В.Волошенко, кандидат
педагогічних наук, доцент

В.І.Коновалчук, доктор філософських наук,
доцент

Н.М.Степанова, кандидат
філософських наук

О.В.Крутенко, кандидат
педагогічних наук

Ю.М.Зоря, кандидат
педагогічних наук

Технічна редакція та комп'ютерна верстка

В.М.Шемшура

Відповідальний за друк І.В.Фурник

Думка редакції не завжди збігається з
думкою автора

Редакція рукописів не рецензує і авторам
не повертає

За достовірність фактів, цитат, власних
імен, географічних назв та інших
відомостей відповідають автори
публікацій

Рекомендовано до друку
вченою радою ОІПОП
Протокол № 1 від 06.02.2018
Підписано до друку 10.04.2018
Папір друкарський №1
Умовн. друк. арк. 5,5

Зам.№1510

Тираж 1000 пр.

Адреса редакції:
18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1,
КНЗ "ЧОІПОП ЧОР",
т. +380-472-64-21-78
e-mail: redaktor6@ukr.net

ДОСЯГНЕННЯ ОСВІТЯН ОБЛАСТІ НА НАЙБІЛЬШОМУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОМУ ФОРУМІ НАШОЇ КРАЇНИ

15-17 березня 2018 року у Київському Палаці дітей та юнацтва відбулася Дев'ята міжнародна виставка **"Сучасні заклади освіти"** та **Сьома міжнародна виставка освіти за кордоном "World Edu"**.

Організатором виставки стала компанія **"Виставковий Світ"** за підтримки та участі **Міністерства освіти і науки України, Національної академії педагогічних наук України**.

Міжнародна освітня виставка - це найбільший представницький форум нашої країни, який презентує досягнення та досвід у реформуванні всіх рівнів освіти, засоби навчання, програми та рішення для підвищення ефективності освітнього процесу. Це ефективний дискусійний і навчальний майданчик як для науково-педагогічної спільноти, фахівців ІТ-сфери, органів влади та управління, так і для підростаючого покоління - школярів, абітурієнтів і студентів.

Цьогоріч у роботі виставки взяли участь 758 учасників із 25 регіонів України та 12 країн світу: Словаччини, Чехії, Німеччини, Іспанії, Канади, США, Болгарії, Польщі, Молдови, Грузії, Латвії, Китаю. Зокрема:

- **96** - закладів вищої, фахової передвищої та післядипломної освіти, наукових установ;
- **17** - закордонних закладів освіти та міжнародних освітніх агенцій;
- **452** - заклади загальної середньої освіти, дошкільної та позашкільної освіти, обласні та міські органи управління освітою;
- **166** - закладів професійної (професійно-технічної) освіти, навчально-методичних (науково-методичних) центрів (кабінетів);
- **27** - виробників і постачальників засобів навчання, проектів, сучасних програм і рішень для сфери освіти та науки, видавництва, освітні портали.

Роботу виставки супроводжувала змістовна тематична програма з актуальних питань забезпечення якості освіти, реалізації завдань Концепції "Нова українська школа", впровадження обладнання та інноваційних освітніх технологій, розбудови інклюзивної освіти. Під час проведення Форуму відбулися конференції, презентації, семінари, тренінги, майстер-класи (загальною кількістю - 74 заходи) з участю представників Секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, керівників, провідних фахівців і науковців Міністерства освіти і науки України, Національної академії педагогічних наук України, Державної наукової установи "Інститут модернізації змісту освіти", практичних працівників галузі освіти та представників закордонних навчальних закладів, міжнародних представництв, виробників і постачальників засобів навчання..

У межах проведення Дев'ятої міжнародної виставки **"Сучасні заклади освіти - 2018"** відбулося нагородження переможців рейтингового виставкового конкурсу з врученням

Гран-Прі "Лідер вищої освіти України", "Лідер післядипломної освіти України", "Лідер професійної (професійно-технічної) освіти України", "Лідер міжнародної діяльності", "Лідер наукової та науково-технічної діяльності"; нагородження переможців конкурсу з 9 тематичних номінацій золотими, срібними та бронзовими медалями; вручення сертифікатів якості наукових публікацій.

У зв'язку з тим, що наразі відбувається пілотування нововведень Нової української школи як ключової реформи Міністерства освіти і науки, багато робіт, представлених на виставку, презентували досвід інноваційної діяльності щодо оновлення освітнього процесу.

Головним репрезентантом Управління освіти і Черкаського обласного інституту на виставці став посібник **"Черкаський навчально-тренінговий центр STEM - освіти як фактор модернізації регіональної системи освіти, розвитку здібностей вихованців, учнів та молоді"**, який отримав Гран-Прі **"Лідер міжнародної діяльності"**. Навчально-тренінговий центр, про роботу якого розповідається у посібнику, розпочав свою діяльність у 2017 році. На базі комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" створені і функціонують 2 кабінети робототехніки: центр Lego-education та тренінговий центр, а також ресурсний центр та навчально-тренінгова аудиторія. У посібнику представлено матеріали щодо здійснення діяльності за такими напрямками як сприяння запровадженню у навчальних закладах області STEM-освіти як об'єднання наук, спрямованого на розвиток нових технологій, інноваційного мислення, забезпечення потреби у добре підготовлених інженерних кадрах; створення навчально-методичної бази для підвищення творчого потенціалу і удосконалення професійної майстерності педагогів; забезпечення інформаційного супроводу методичної роботи педагогічних працівників навчальних закладів області; розроблення навчальних програм з природничо-математичних наук, технологій, програмування, робототехніки для організації ефективної науково-проектної роботи школярів.

"Від глибоких знань випускників закладів загальної середньої освіти до їх майбутнього професійного розвитку", - так назвали навчально-методичний посібник автори - упорядники районного методичного кабінету відділу освіти Черкаської районної державної адміністрації Черкаської області. В ньому зроблено науково-теоретичне обґрунтування актуальності понять "знання", "якість знань" у контексті реалізації Концепції "Нова українська школа". Показано роль системи методичної роботи у розвитку професійної майстерності педагогів. Презентовано розробки особистісно зорієнтованих уроків із використанням

технологій розвиваючого, проблемного, проектного та продуктивного навчання, педагогіки співробітництва. Представлено розробки цифрових ресурсів, розкрито систему позакласної та позашкільної освіти. Розглядається важлива роль профорієнтаційних заходів, які впливають на професійне самовизначення випускників.

У збірнику **"Школа - територія розвитку, взаємодії та партнерства"** творчий колектив Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів №28 ім. Т.Г. Шевченка Черкаської міської ради Черкаської області представив на виставку матеріали, в яких висвітлено досвід роботи педагогічного колективу школи з питань проектної діяльності, формування ключових освітніх компетентностей у науково-дослідницькій діяльності школярів. Автори представлених у збірнику розділів відкрили освітньому загалу цікаві сторінки діяльності щодо розвитку у закладі системи національно-патріотичного виховання, формування громадянської активності учнівської молоді, зокрема розвитку дитячого лідерського руху через безпосередню діяльність дитячої громадської організації "ОНІКС".

Плідна співпраця комунального навчального закладу "Черкаський Обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", методичного кабінету відділу освіти Смілянської районної державної адміністрації Черкаської області Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 7 Смілянської міської ради Черкаської області забезпечила з'яву на світ інноваційного посібника "STEM - освіта як інструмент формування особистості в сучасному освітньому просторі". У ньому розглянуто шляхи запровадження даного напрямку в систему роботи навчального закладу, презентовано матеріали з досвіду роботи. Зацікавив багатьох розділ "Робототехніка та LEGO- конструювання - інструменти STEM - освіти".

Автори-упорядники посібника **"Якісна освіта..."** Смілянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа I ступеня - гімназія ім. В.Т. Сенатора" Смілянської міської ради Черкаської області висловлювали свої думки уголос з питань розвитку критичного мислення, інтеграційного підходу до викладання предметів природничого, суспільно-гуманітарного циклу, формування правописної грамотності учнів шляхом застосування активних методів навчання.

Одержали нагороди з 5-ти номінацій такі заклади:

"УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЗНАНЬ ВИПУСКНИКІВ"

1. Районний методичний кабінет відділу освіти Черкаської районної державної адміністрації Черкаської області - **золота медаль**.

2. Смілянський навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа I ступеня - гімназія ім. В.Т. Сенатора" Смілянської міської ради Черкаської області - **срібна медаль**.

3. Драбівський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів ім.

С.В. Васильченка - гімназія" Драбівської районної ради Черкаської області - **срібна медаль**.

4. Подільський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів - дошкільний навчальний заклад" Золотоніської районної ради Черкаської області - **золота медаль**.

"МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДО ПРАЦІ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ"

1. Районний методичний кабінет відділу освіти Драбівської районної державної адміністрації Черкаської області - **срібна медаль**.

2. Золотоніська загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів Черкаської обласної ради - **срібна медаль**.

"УПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ, ПРОЕКТІВ, ПРОГРАМ І ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ"

1. Пальмирська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради Черкаської області - **срібна медаль**.

2. Черкаський гуманітарно-правовий ліцей Черкаської міської ради Черкаської області - **срібна медаль**.

3. Черкаська спеціалізована школа I-III ступенів №28 імені Т.Г. Шевченка Черкаської міської ради Черкаської області - **срібна медаль**.

4. Перша міська гімназія Черкаської міської ради Черкаської області - **золота медаль**.

5. Дошкільний навчальний заклад №57 "Берізка" управління освіти, молоді та спорту Смілянської міської ради в Черкаській області - **бронзова медаль**.

6. Степанівська загальноосвітня школа I-III ступенів Драбівської районної ради Черкаської області - **золота медаль**.

7. Скородинська загальноосвітня школа I-III ступенів "школа життєтворчості" Іркліївської сільської ради ОТГ Черкаської області - **бронзова медаль**.

8. Моринський навчально-виховний комплекс "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів" імені Тараса Григоровича Шевченка Звенигородської районної ради Черкаської області - **бронзова медаль**.

"ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗБУДОВИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ"

1. Навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів № 3 - колегіум" Смілянської міської ради Черкаської області - **золота медаль**.

"ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ STEM НАВЧАННЯ В АСПЕКТІ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ВИХОВАНЦІВ, УЧНІВ І МОЛОДІ"

1. Смілянська загальноосвітня школа I-III ступенів № 7 Смілянської міської ради Черкаської області - **золота медаль**.

Вітаємо із нагородами освітян Черкаської області і сподіваємось, що і в наступному році вони візьмуть активну участь у виставці, представивши всеукраїнському освітянському загалу свій інноваційний досвід роботи.

ФІНАЛЬНИЙ ЕТАП ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ОЛІМПІАДИ З БІОЛОГІЇ В ЧЕРКАСАХ

У березні у Черкасах відбулася XXXIX Всеукраїнська учнівська олімпіада з біології. У IV етапі всеукраїнських змагань взяли участь 151 учень закладів загальної середньої освіти із 24 областей України та міста Київ.

Зауважимо, що на сучасному етапі Всеукраїнська біологічна олімпіада проводиться Міністерством освіти на науки України відповідно до Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри та конкурси. Учасниками олімпіади можуть бути учні 8-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Першим етапом Всеукраїнської біологічної олімпіади є шкільні олімпіади. Це наймасовіший етап. Він проводиться у всіх школах у вересні-жовтні в один тур. В шкільній олімпіаді можуть брати участь всі бажаючі учні. Завдання до цих олімпіад, як правило, складаються вчителями з біології, які ж і перевіряють роботи.

Наступним (другим) етапом є районні олімпіади, які у листопаді-грудні проводяться відповідними відділами освіти за завданнями, підготовленими спеціальними оргкомітетами. Учасниками цього етапу є, відповідно, переможці I етапу. Роботи учасників перевіряються членами сформованих журі, до складу якого входять висококваліфіковані вчителі.

Третій етап олімпіади з біології - обласні олімпіади, які проводяться у січні-лютому обласними управліннями освіти та науки за завданнями, розробленими всеукраїнською методичною комісією, призначеною Міністерством освіти та науки України. Учасниками даного етапу, зрозуміло, є переможці попереднього.

Фінальним етапом Всеукраїнської біологічної олімпіади є IV етап - власне, **всеукраїнська олімпіада**, яка проводиться Міністерством освіти та науки України під час весняних канікул. Для складання завдань та перевірки робіт учасників створюється журі з кращих вчителів, викладачів вищих навчальних закладів та науковців України. Традиційно значну частину журі складають викладачі та науковці біологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Одним з основних завдань олімпіади з біології є формування команди для участі в Міжнародній олімпіаді.

Відкриття цьогорічної олімпіади відбулося у Центрі дитячої і юнацької творчості м. Черкас. Начальник управління освіти і науки Черкаської облдержадміністрації **Валерій Данилевський** передав слова вітання від голови облдержадміністрації **Юрія Ткаченка** та освітянської громади області і побажав учасникам успіхів у змаганнях та приємних вражень від перебування у Черкасах.

Виконання учасниками завдань теоретичного туру - тестів проводилося на базі Черкаської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I-II ступенів Черкаської обласної ради.

Завдання тестів групи А вимагали від учня простої репродукції знань, а задачі тестів групи Б у більшій мірі були орієнтовані на перевірку умінь мислити біологічними категоріями. Запитання тесту В були орієнтовані на знання із кількох суміжних галузей біології.

Проведення практичного туру олімпіади відбулося в **Навчально-науковому інституті природничих наук Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького**. Під час

проведення практичного туру перевірялися вміння і навички учасників Олімпіади використовувати обладнання та техніку для проведення біологічних експериментів.

Такого роду змагання - це не тільки здобуття призових місць і цінного досвіду, а і безліч позитивних емоцій, нові цікаві знайомства. У рамках проведення всеукраїнського заходу діти спілкувалися з однолітками черкаських шкіл, відвідали місцевий зоопарк та місто Чигирин. Проживали учасники в комфортних умовах гуртожитку Черкаської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I-II ступенів Черкаської обласної ради, де їм було забезпечено активний відпочинок, відвідування басейну, спортивної зали.

Підсумки олімпіади урочисто підвели 31 березня в актовій залі Черкаської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату. Більшість учасників отримали дипломи 1, 2, 3 ступеня і цінні подарунки.

Під час проведення церемонії нагородження заступник начальника управління освіти і науки Оксана Сімушина зазначила: "Ми намагалися створити для дітей максимально комфортні умови. Приємно було зустрічати на Черкащині молоду еліту нашої країни. Спасибі за натхнення і прагнення до нового. Спасибі членам журі за підтримку конкурсантів та справедливе оцінювання. Сподіваюся, у багатьох учасників залишаться лише позитивні враження від перебування у нашому краї".

Голова журі олімпіади, доцент Інституту біології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка **Наталія Скрипник** відзначила, що цьогорічна олімпіада була організована на високому науковому та організаційному рівні. "У нашій пам'яті вона залишиться як одна із кращих, де все було злагоджено і організовано", - наголосила голова журі.

"Дорогі діти, ви мужньо вистояли проти такого могутнього журі і вибороли високі місця олімпіади. Ми дуже хвилювалися, коли вас чекали, і прагнули, аби вам було добре на Черкащині. Дякую за вашу толерантність і тепло", - відзначила ректор Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників **Наталія Чепурна**.

Абсолютними переможцями четвертого етапу Всеукраїнської олімпіади з біології стали: 8 клас - Віктор Данченко із Мелітополя, 9 клас - Іванна Остапчук із Києва, 10 клас - Методій Геллендер із Києва, 11 клас - Ірина Поплевичева із Києва.

Представники ЧНУ ім. Б.Хмельницького вручили окрему відзнаку за краще виконання практичного завдання восьмикласнику **Віктору Данченку**. На Черкащині також є окрема нагорода, запроваджена головою Черкаської ОДА **Юрієм Ткаченком**, - відзнака абсолютному переможцю олімпіади, який набрав найбільшу кількість балів серед усіх учасників. Цього року нагороду здобула Ірина Поплевичева, учениця 11 класу Київської гімназії № 287 Святошинського району м. Києва

Вітаємо з перемогою **Юліану Соколенко**, ученицю 11 класу Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 19 Черкаської міської ради Черкаської області (2 місце); **Валерію Гончаренко**, ученицю 10 класу Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 32 Черкаської міської ради Черкаської області (2 місце); **Тетяну Савчак**, ученицю Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 31 Черкаської міської ради (III місце).

Засоби масової інформації інституту

І. Д. Бех,

академік, доктор психологічних наук, директор Інституту проблем виховання НАПН України

К. О. Журба,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України

ФОРМУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

І. Актуальність проблеми. Формування у підлітків національно-культурної ідентичності є проблемою державної ваги і національної безпеки з огляду на анексію Криму, військові дії на Донбасі, які стали можливі через маргінальні настрої та національну невизначеність значної частини молоді з півдня і сходу України. Виклики, перед якими стоїть наша країна, як то: відстоювання власної територіальної цілісності, становлення політичної нації, зростання ролі власної причетності і відповідальності за долю України вимагають уваги до виховання підростаючого покоління та актуалізують формування у підлітків національно-культурної ідентичності. Актуальність формування національно-культурної ідентичності обумовлена необхідністю осягнення й засвоєння національно-культурних цінностей українського народу, історичної пам'яті, збереження національної аутентичності та традицій. Водночас, формування національно-культурної ідентичності має здійснюватися на основі рівноправного діалогу з усіма етносами і народами, які проживають на теренах України і спрямовуватися на згуртування української нації, створення сприятливих умов для їх розвитку. Важлива роль у цьому плані відводиться позакласній діяльності загальноосвітньої школи, яка володіє відповідними виховними можливостями.

Про необхідність активізації уваги до формування у підростаючого покоління національно-культурної ідентичності йдеться в Законах України "Про освіту", "Про культуру", "Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті", Указі Президента "Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадянськості у цій сфері", Постанови Верховної Ради "Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді", у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Проекті Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року, Концепції українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах сучасних модернізаційних змін; Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 рр.

У зарубіжних програмах та документах ЮНЕСКО основна увага акцентується переважно на культурних здобутках (Конвенція ЮНЕСКО про

значення культурної спадщини для суспільства (2005), Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (2010), де пріоритетними є проблеми ідентифікації та національно-культурної ідентичності молоді у європейських країнах, вивченню культурного ресурсу та міжкультурного діалогу). Широку підтримку на теренах ЄС, здобула Програма культурної освіти, розроблена National Advisory Committee on Creative and Cultural Education (NACCCE) in England (2013), в якій основна увага приділяється вивченню традиційної і сучасної культури країни у взаємозв'язках та різних проявах. На пострадянському просторі національно-культурна ідентичність формується зазвичай у системі патріотичного виховання, про що свідчать: Республіканська програма патріотического виховання молоді в Білорусі (2009, Стратегическая программа, Казахстан - 2030 та державні програми виховання підростаючого покоління інших країн.

Важливими чинниками, які впливають на процес формування національно-культурної ідентичності зростаючої особистості є з одного боку глобалізаційні процеси, а з іншого - рухи за збереження своєї аутентичності; відірваність значної частини населення від національного ґрунту та зорієнтованість виключно на радянські чи західні цінності та зразки поведінки, системна криза українського суспільства, невизначеність національної ідеї, відсутність реформ і позитивних зрушень.

Серед негативних чинників у вихованні національно-культурної ідентичності підлітків варто визначити інформаційну війну та військову агресію РФ по відношенню до України, де особливий акцент був зроблений на:

- російськомовному населенні, відлученому від української мови;
- перекручуванні історичних фактів та запереченні автентичності української мови та культури та самого існування нації;
- боротьбу за утвердження російської мови як другої державної та витіснення української мови з Медіа-ринку;
- використанні політтехнологій та передвиборчих компаній з метою розмежування регіонів України, зіткнення інтересів на основі різниці та поглиблення суперечностей;
- ностальгії за радянським минулим.

Усі зазначені чинники, спрямовані на нівелювання національних цінностей, виключення

молоді з національно-культурного контексту, формування меншовартісної свідомості та самосвідомості по відношенню до інших культур, які борються за панівне становище на теренах України.

Формування національно-культурної ідентичності має опиратися на:

- історичну правду;
- історичну пам'ять;
- національні ідеали;
- національну гідність;
- національну самосвідомість;
- патріотизм.

Водночас стан виховної роботи у середній школі, зокрема щодо формування національно-культурної ідентичності, засвідчує її відставання від запитів сучасного суспільства. Зберігається традиційний і дещо застарілий підхід до діагностування й формування національно-культурної ідентичності в учнів середньої ланки школи.

Проведений аналіз наукових, методичних джерел і сучасних тенденцій, що склалися в теорії та практиці формування у підлітків національно-культурної ідентичності, виявив низку суперечностей між:

- об'єктивною потребою суспільства у формуванні національно-культурної ідентичності та недостатньою теоретико-методологічною обґрунтованістю її формування у підлітків;
- значним виховним потенціалом позакласної роботи ЗНЗ та його неефективним використанням у формуванні національно-культурної ідентичності у підлітків;
- потребою формування національно-культурної ідентичності та методичною нерозробленістю проблеми.

Отже актуальність, педагогічна значущість проблеми, виявлені суперечності та доцільність наукового пошуку шляхів її вирішення зумовили вибір теми дослідження "Формування у підлітків національно-культурної ідентичності".

II. Ідентичність у розвитку Я особистості

Ідентичність - внутрішній, суб'єктивний стан особистості, у якому виражається усвідомлення нею себе як своєрідної стійкості особистості, як самототожності, переживання постійно наявного Я, його збереження. Зазначимо, що якраз переживання є досить важливою характеристикою особи стосовно її ідентичності. Оскільки ідентичність пов'язується з структурною цілісністю особистості, то її доцільно співвіднести з ідентифікацією. Відмітимо у цьому зв'язку, що остання настійливіше на даний час визначається як механізм і процес, що забезпечують формування ідентичності.

Вичленняючи тотожність Я особистості як основне призначення ідентичності, все ж слід узгодити її зі змінами, які відбуваються з особистістю у процесі безперервного розвитку. З цієї метою Е. Еріксоном у науковий обіг було введено спеціальне поняття "его-ідентичність". Це новий психосоціальний параметр, який з'являється у підлітково-юнацькому віці. Сутність його полягає у тому, що у цьому періоді у молодих людей виникає кардинально нова для них соціоособистісна проблема - зібрати до купи знання про самих себе, які на даний час вони мають (які вони сини чи дочки, учні, спортсмени, хористи, учасники громадських об'єднань і т. д.) й інтегрувати ці багаточисельні образи себе в особисту ідентичність, яка представляє усвідомлення як минулого, так і майбутнього, яке логічно впливає з нього. Е. Еріксон підкреслює психосоціальну сутність его-ідентичності, звертаючи пильну увагу не на

конфлікти між психологічними структурами, а швидше на конфлікти всередині самого его, і на те, як на нього впливає суспільство, особливо групи ровесників.

Отже, его-ідентичність можливо визначити наступним чином. Молодь, що зростає і розвивається, а також переживає внутрішні фізіологічні зміни, перш за все пробує укріпити свої соціальні ролі. Молоді люди інколи хворобливо, часто з допитливості проявляють занепокоєність тим, як вони виглядають в очах інших у порівнянні з тим, що вони самі думають про себе; а також тим, як поєднати ті ролі і звички, які вони культивували у собі раніше, з ідеальними прототипами сьогоденного дня. Інтеграція, що з'являється у формі его-ідентичності - це більше, ніж сума ідентифікацій, набутих у дитинстві. Це сума внутрішнього досвіду, набутого на всіх попередніх стадіях, коли успішна ідентифікація призводила до успішного врівноваження базових потреб індивіда з його можливостями. Таким чином, почуття его-ідентичності являє собою впевненість індивіда у тому, що його здатність зберігати внутрішню тотожність і цілісність узгоджується з оцінкою його тотожності й цілісності, які дають інші.

У цьому визначенні ідентичності можливо виділити три елементи. Перше: юнаки і дівчата мусять постійно сприймати себе внутрішньо тотожними самим собі. У цьому випадку в індивіда повинен сформуватися образ себе, який склався у минулому, і який поєднується з майбутнім. Друге: значущі інші люди теж повинні бачити тотожність і цілісність в індивіді. Це значить, що юним потрібна впевненість у тому, що сформована раніше внутрішня цілісність буде прийнята іншими людьми, значущими для них. У тій мірі, в якій вони можуть не усвідомлювати як свої Я-концепції, так і свої соціальні образи, їхньому почуттю самототожності можуть протистояти сумніви, боязкість і апатія. Третє: молоді люди мусять досягти зрослої впевненості у тому, що внутрішні і зовнішні плани цієї цілісності узгоджуються між собою. Їхнє сприйняття себе повинно підтверджуватися досвідом міжособистісного спілкування за допомогою зворотного зв'язку.

Формуванню ідентичності як елементу загального вікового розвитку особистості надається важлива роль. Згідно такого наукового бачення її розвиток полягає у переході від невизначеної ідентичності до визначеної, зрілої. На стадії невизначеної ідентичності особистість (звично у підлітковому віці), перед тим як свідомо вибрати (прийняти) власну ідентичність, переживає сумніви з приводу того, ким і чим вона є. Такий стан ідентичності забезпечує можливість ухилитися автоматичному включенню у соціальне середовище, дозволяє здійснити свідомий вибір. Причини сумнівів відносно наявної ідентичності і необхідність вибору звично пов'язують зі зміною соціальної ситуації та реальних позицій у соціальному середовищі і з необхідністю відповідати новим суспільним вимогам. У підлітковому віці побудова нової ідентичності здійснюється, перш за все, під впливом зміни конкретних зовнішніх обставин, а підліток у більшості випадків просто не може уже залишатися у рамках попередньої ідентичності.

Нездатність юних досягти особистої ідентичності призводить до так званої кризи ідентичності. Криза ідентичності, рольове зміщення, частіше за все характеризується нездатністю вибрати кар'єру чи продовжити освіту. Багато підлітків, які страждають від специфічного для цього віку конфлікту, переживають принизливе почуття

власної непотрібності й душевного розладу. Вони відчують свою непристосованість, деперсоналізацію, відчуженість й інколи спрямовуються у бік "негативної" ідентичності - протилежній тій, що настійливо пропонують їм батьки і ровесники. Однак невдачі у досягненні особистої ідентичності не обов'язково прирікають підлітка на нескінченні поразки у житті. Він, зрештою, виховує в собі внутрішні сили для боротьби, яка супроводжуватиме все його життя.

Позитивна якість, яка пов'язана з успішним виходом з кризи підлітково-юнацького віку - це вірність як здатність молоді бути вірним своїм прихильностям і об'єктам, не дивлячись на суперечності у її системі цінностей. Вірність - наріжний камінь ідентичності, вона представляє собою здатність юних приймати і дотримуватися моралі й суспільної ідеології як набору цінностей і норм, які відображають наукову, соціальну і політичну культуру. Ідеологія надає молодим людям спрощені, але чіткі відповіді на головні питання, пов'язані з конфліктом ідентичності: "Хто Я?", "Куди я йду?", "Ким я хочу стати?".

Дослідники незалежно від приналежності до тієї чи іншої наукової школи вичленяють особистісну і національну ідентичність.

Термін "самоідентифікація" зустрічається у літературі значно рідше, ніж "ідентифікація". Під самоідентифікацією доцільно розуміти спеціально організовану суб'єктом діяльність, метою якої виявляється саморозуміння, самототожність, самоприйняття, усвідомлення власної цілісності, унікальності, цінності, виявлення себе у світі за сформованого цілісного ставлення до нього. Самоідентифікація для досягнення своїх цілей підхоплює результати процесу ідентичності, спрямовуючи їх на організацію внутрішньої мотиваційної структури особистості.

Процес самоідентифікації завжди цілеспрямований, тому про можливість реальної самоідентифікації правомірно вести мову тільки починаючи з підліткового віку, хоча зрозуміло, що її підґрунтя виникає дещо раніше, вже у 3-річному віці, з появою дитячої самостійності. Однак саме у підлітковому періоді підростаюча особистість виявляється здатною вийти за межі самої себе, тобто рівень її самосвідомості дозволяє їй стати у відносно незалежну, власне суб'єктну позицію.

Процес ідентифікації повною мірою відображає соціальну сутність особистості, її суб'єктивну активність, спрямовану на доцільне перетворення оточуючої дійсності. Ідентифікація забезпечує міжособистісну й групову ідейно-ціннісну узгодженість, яка виступає механізмом подолання різноманітних конфліктів з метою збільшення ефективності спільної діяльності, підтримання духовно-моральних орієнтирів та певних змістовних інновацій. У взаєминах між суб'єктами ідентифікація сприяє також подоланню їхньої егоцентричної спрямованості, формує настанову на інтереси та самозначущість партнера. Таким чином, ідентифікація підвищує, з одного боку, інтелектуально-духовний потенціал особистості, а з іншого - потенціал суспільства у напрямі його згуртованості, вдосконалення, перспективності.

III. Виклики формування національно-культурної ідентичності та фактори духовної безпеки української нації

Шлях до свободи і незалежності України лежить через виховання підростаючого покоління на основі цінностей україноцентризму та європоцентризму, на основі історичної правди і національної гідності. "Для народу, який не пропонує Світу національного доробку, а прагне бути

лише реципієнтом чужих цінностей і надбань, у ХХІ столітті уготована єдина дорога - бути розчиненим і упокореним. Тому висока і благородна місія національної культури і освіти - оберігати й утверджувати Ідентичність Української Нації як фундаментальну цінність буття..." [23, с.8].

Однак, сьогодні можна відмітити виклики, які стоять перед сучасним вихованням і торкаються формування національно-культурної ідентичності і духовної безпеки нації.

Під духовною безпекою нації розумітимемо її гармонійне за формою й високо ціннісне за змістом світосприйняття, за якого кожен її член в залежності від власної специфіки вибудовує індивідуальну траєкторію життя і розвитку, що змінює навколишній світ за законами добра, любові та справедливості. При цьому має бути відсутнє маніпулювання свідомістю особистості, нав'язування утилітарних орієнтирів, пріоритетів.

У формуванні духовної безпеки української нації доцільно вичленити два ключових фактори: внутрішній і зовнішній.

Ключовим внутрішнім фактором духовної безпеки нації виступає національна самоідентифікація, яка втілюється у почуттях-цінностях - "Я-Українець" - "Ми-Українці". Сутність цих почуттів-цінностей полягає у дієвій причетності особистості до своєї нації, до роду у широкому розумінні цього слова. Особистість має прийняти історичну естафету вищих духовних надбань нації, жити і діяти на їх основі та примножувати їх з урахуванням викликів теперішнього часу. Низький рівень цього фактору, коли не достатнє почуття єдиного національного роду, спричиняє недостатню консолідацію суспільства, низьку соціоцентрованість членів суспільства, за якої вони свідомо обмежують себе у суспільно значущих домаганнях, цілях, продуктивних способах удосконалення існуючої соціокультурної ситуації, їхню переважуючу Его-орієнтованість з відповідними утилітарними цінностями, перебільшення ролі міжрегіональної самотності. У цьому сенсі означений фактор є системотвірним, і виховні зусилля повинні бути у першу чергу спрямовані на його оптимізацію.

Серед зовнішніх факторів на увагу заслуговують наступні:

- **Ідеологічний фактор**, який ставить за мету убезпечити громадян України, зокрема молодь від впливу ідеології інших держав, зацікавлених у формуванні своїх прихильників та розхитуванні з середини політичної ситуації в Україні. У цьому зв'язку важливою вбачається своєчасне забезпечення їхніх ключових цінностей: здоров'я, сім'ї, кар'єрного зростання, матеріального достатку, індивідуально і суспільно значущої самореалізації. На сьогодні є потреба у тому, щоб повернути українській ідеології її власні зміст, потенціал, історію, пантеон героїв і визначних діячів, переосмислити існуючий досвід і визначити новітні завдання подальшого розвитку нації, держави, суспільства.

Водночас слід зважати на те, що національна ідеологія формується разом із нацією, її духовним розвитком і становленням, що потребує уваги до виховного аспекту.

- **Ціннісна убезпеченість** є важливою складовою духовної безпеки, оскільки від цього чинника значною мірою залежить цілісність українського суспільства. Конфлікт цінностей тоталітарного та демократичного спрямування спостерігається не лише на рівні різних поколінь, а й різних регіонів, що є причиною активного просування РФ політичних сил, лояльних до окупантів.

Доведено, що духовні цінності виступають ознаками розвиненості будь-якої нації, без яких вона взагалі не може існувати. Нація, в якій нівелюються духовні цінності приречена на втрату державності і це лише справа часу. Тому за теперішніх умов важливою є активізація зусиль з підвищення духовного рівня української молоді, формування у неї стійкої системи глибоких морально-духовних цінностей, оскільки саме вони складають основу мотиваційної сфери як особистості, так і суспільства в цілому. Те, чим керується окрема особистість у своїй поведінці, діях, добре висвітлює її глибинну сутність. Якщо особистість чи суспільство сповідує високі гуманістичні цінності, то цілі і засоби її досягнення також будуть досить високими і гуманними. Тільки таким чином ми можемо досягнути поступового економічного, політичного й духовного піднесення нашої країни, оскільки ці сфери досить тісно переплетені і взаємозв'язані.

Релігійний фактор на сьогодні є потужним засобом впливу на українську молодь, яка перебуває у пошуку абсолютних цінностей. На цьому тлі Церква Московського патріархату, виконуючи замовлення Кремля, через проповіді та Боже Слово пропагує цінності "руського мира", стимулює сепаратистські настрої зневаги до української культури.

Спостерігається втрата єдності у православ'ї та прагнення України створити свою визнану помісну Церкву. Ці процеси породжують з боку МП посилення тиску на населення України, апелюючи до різних історичних, національно-культурних і політичних реалій. Відмінності у геополітичних орієнтаціях та інтересах церковників свідчить про їхню не стільки церковну, скільки політичну боротьбу за українську молодь.

Фактор історичної упередженості в зарубіжних і українських мас-медіа завдає удару по духовній безпеці української молоді, оскільки переконує їх у меншовартісності і вторинності української нації, її несамоствореності, залежності від інших сильніших держав, які вирішують її долю. Тому на сьогодні важливим бачиться об'єктивне висвітлення історії України та її популяризація, увага до української мови, яка досі не має державної підтримки. Водночас така міфотворчість спостерігається і в Україні, що можна пояснити бажанням відмовитися від застарілих ідеологічних концепцій на користь нових, які більше відповідають історичним реаліям. Однак, на сьогодні надзвичайно важливо дотримуватися історичної правди. Всі спроби прикрасити історію свого народу, навіть з найкращих патріотичних міркувань, як показує світовий досвід, мають зворотний ефект. Врешті-решт історична неправда стає очевидною, що болісно б'є по престижу країни.

Фактор маніпулювання свідомістю активно здійснюється через засоби масової інформації, різного роду інформаційні ресурси, які є потужним засобом впливу на молодь та використовуються різними країнами з метою впливу на неї, роздмухування сепаратистських настроїв, презирливого ставлення до своєї Батьківщини, її культурних здобутків. Ведення інформаційної війни Росією показало невміння протистояти російській агресії на інформаційному рівні, певну перевагу російськомовних ЗМІ в Україні, використання неправдивої чи напівправдивої інформації з метою домінування та пропагування ідей "руського мира". Масована підміна національних архетипів масовою культурою є причиною відсутності стійких моральних цінностей, зорієнтованості на ціннісно-примітивну субкультуру, збіднення власного духовного світу.

Фактор естетико-ціннісної спрямованості є також складовою духовної безпеки, оскільки різного роду естетичні викривлення та орієнтація щодо споживання масової культури є причиною втрати національної своєрідності, втрати цінності життя у цілому. З огляду на те, що цей фактор є практичне втілення в культурному житті окремої людини, яка так чи інакше потребує духовного джерела, роль естетичного аспекту духовної безпеки у сучасних умовах зростає.

IV. Особливості формування національно-культурної ідентичності підлітків у сучасних умовах

Проблема національно-культурної ідентичності висвітлена у наукових джерелах, зокрема, у концепціях С. Гантінгтона, Е. Гелнера, А. Етціоні, Е. Сміта, Ю. Хамбермаса, К. Хюбнера проблема національно-культурної ідентичності розглядається у межах неklasичної раціональності та зводиться до усвідомлення народом себе спільнотою, відмінною від інших, визначення "феномену національності", "національного почуття". З точки зору Л. Гудкова, І. Дубов, А. Здравомислова, В. Ільїна, В. Кувалдіна, В. Ядова, національно-культурні ідентичність найбільш інтенсивно формується в умовах глобалізації, державотворення. Представники української діаспори Канади та США Н. Іриней, О. Кульчицький, Б. Цимбалістий, М. Шлемкевич, С. Ярмусь розглядали національно-культурну ідентичність з точки зору її збереження в іншому культурному середовищі.

До питання формування національно-культурної ідентичності зверталися філософи, психологи, педагоги. Внесок у філософське обґрунтування сутності національно-культурної ідентичності зроблено В. Андрущенко, В. Антоновичем, М. Драгомановим, В. Кременем, В. Малаховим, І. Огієнком, Г. Сковородою,

У психологічному дискурсі висвітлювалися різні сторони формування національно-культурної ідентичності, серед яких: проблеми патріотичного виховання, особистісної і національної ідентифікації (І. Бех), національної самосвідомості (М. Боришевський), етносоціальних уявлень (О. Васильченко), етнічної самосвідомості (Л. Дробіжєва), конструювання ідентичності засобами рефлексії (Н. Висоцька), ідеї культурно-гуманістичної психології (О. Росинський), вчинкового осередку різних історико-культурних епох (В. Роменець).

У педагогіці окремі аспекти формування національно-культурної ідентичності досліджували Г. Ващенко, О. Вишневський, О. Губко, О. Захаренко, В. Євтух, Б. Ступарик. Авторське бачення особливостей формування національно-культурної ідентичності представлено у дисертаційних дослідженнях С. Веселовського, І. Вільчинської, Г. Лозко, М. Обушного, Т. Потапчук.

Національно-культурна ідентичність підлітка виявляється у суб'єктивному переживанні належності до українського народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей, що характеризується отожденням і формуванням відповідної національної Я-концепції, що виявляється у власній самоповазі, національній гідності, умінні користуватись правами і свободами, справедливості, відповідальності, любові до України та бажанні пов'язати свою долю з долею України.

Формування національно-культурної ідентичності підлітка проходить декілька етапів.

На першому етапі відбувається ідентифікація, в основі якої розмежування "ми - вони".

На другому етапі формування національно-культурної ідентичності формуються уявлення про відмінні якості своєї національної культури та усвідомлюються її основні характеристики.

Третій етап формування національно-культурної ідентичності з формуванням національної свідомості та самосвідомості, національної гідності та повагою до інших етносів і культур, готовністю до діалогічної взаємодії.

Національно-культурна ідентичність є основою націєтворення і суспільного життя будь-якої держави.

Для підлітків пріоритетним є самовизначення, де національно-культурна ідентичність опирається на "коріння" родини, країни, народу та зв'язок з історичним минулим, знанням міфів, легенд, святих, використанням української мови, поваги до українських символів.

Формування національно-культурної ідентичності ґрунтується на національному світогляді, національній культурі, мові, національній ідеї.

Національна культура - є унікальною і самобутньою, що ґрунтується на народній українській культурі. Творцем української національної культури є український народ, який створив її упродовж багатьох століть, що знайшло відображення у моральних цінностях, святих, національній символіці, у традиціях, звичаях, обрядах, ритуалах, духовних почуттях (національні, моральні, естетичні, релігійні, громадянські, патріотичні), втілених у народному фольклорі. На розвитку національної культури негативно позначилися війни, тривалі заборони, репресії, негативна міфологізація образу українця, переписування історії та применшення ролі українців у житті тих країн чи імперій, до складу яких вони входили у різний час. Усе це стало причиною широких еміграційних процесів, за яких українці були змушені залишати свою землю і шукати долі в інших країнах та збагачувати інші культури світу. Постійні військові конфлікти та боротьба за свою землю проти різних поневолювачів змусили українців найвище цінувати свободу та незалежність, які залишаються найважливішими моральними і духовними цінностями і водночас характеризують українців.

Національний світогляд є основою осмислення особистістю свого місця і ролі у житті соціуму, країни, її відповідальності за власні вчинки, моральний вибір, спрямування власної діяльності. У сучасних умовах світоглядні уявлення і переконання української молоді формуються у контексті драматичних реалій, переоцінки історичного минулого, розвінчування міфів, утвердження демократизму, полікультуралізму, поваги до розмаїття думок, поглядів на різні аспекти суспільного життя.

Національний світогляд як форма моральної самосвідомості людини виступає способом інтерпретації буття, а також формою його духовного осмислення, засвоєння та розуміння, що відображається у знаннях, уявленнях людини про світ, особисте та суспільне життя.

Національний світогляд відображає національний інтелект, а його основою виступають моральні цінності, які склалися упродовж багатьох віків та перевірені часом і плином історії.

Структуру світогляду визначають:

- досвід (індивідуальний, сімейний, груповий, національний, класовий, суспільний, загальнолюдський), на основі якого формується світовідчуття - основа світогляду;
- знання (досвідні, емпіричні та теоретичні), на основі яких формується світорозуміння;
- мета, яка усвідомлюється через універсальні форми діяльності, такі як: потреба - інтерес - мета - засоби - результати - наслідки. На її основі формується світоспоглядання;

- цінності (любов, свобода, справедливість, гідність, відповідальність тощо), на основі яких формуються переконання, ідеали людини та складається її світосприйняття;

- принципи (монізм, плюралізм, скептицизм, догматизм), на основі яких складаються основні способи світобачення.

Інтерактивний характер світогляду передбачає його структурну складність, та дозволяє виділити такі рівні світогляду: індивідуальний, груповий (професійний, національний, класовий), загальнолюдський світогляд. За ступенем історичного розвитку - античний, середньовічний, ренесансний, новочасний і т. ін.

Щоб не блукати у лабіринтах невизначеності цінностей, власної ідентичності, власного призначення і правильно зорієнтуватись у житті, збагнути свою роль у житті і суспільстві, потрібен духовний стрижень, яким є національний світогляд. Національний світогляд як ставлення до світу характеризують світовідчуття (емоційно-чуттєве осягнення світу, переживання і оцінка явищ і світу загалом), світосприйняття, як образ світу (просторово-часові уявлення про світ, що виявляється у ставленні до себе, людей, світу: позитивне, нейтральне, негативне, світорозуміння (міфічне, релігійне, філософське).

Національна ідея - це утвердження української незалежної соборної самостійної національної держави, в основі якої українські національні цінності, українська культура і мова як державна, що використовуються в усіх сферах суспільного життя і на всій території України (10 ст. Конституції України і її тлумачення Конституційним Судом України). Національна ідея передбачає розвиток національних меншин та етносів, що проживають на теренах України, є її громадянами і беруть активну участь у розбудові України, її захисту від зовнішнього ворога, визнають і поважають закони України, розуміють спільні перспективи усіх громадян і несуть спільну відповідальність за розвиток і становлення правової демократичної держави.

У своєму розумінні національної ідеї ми опиралися на положення І. Бєха та К. Чорної стосовно того, що українська національна ідея:

- має відповідати інтересам і людини, і суспільства, і держави як єдиної політичної нації;
- об'єднувати, а не протиставляти представників різних регіонів, весь багатоетнічний український народ;
- враховувати менталітет, світогляд народу;
- мобілізувати її прихильників і противників на здобутки сучасні і майбутні;
- бути зрозумілою і малому, і старому;
- сприйматись владою, адже саме вона популяризуватиме ідею;
- не відлякувати сусідів, бути конструктивним інструментом у міжнародних відносинах;
- бути реальною і перспективною.

При цьому учені особливу увагу приділяли тій об'єктивній реальності, що національна ідея має об'єднати в єдину націю як цілісну одиницю світового співтовариства. Найбільш оптимальними вони визначали імператив "Шляхом злагоди до процвітання" як близький й зрозумілий всьому народові, що може сформувати свідомість, дух нації, який стане рушійною силою розбудови правової демократичної держави.

Однак, на сьогодні перспективними є подолання корупції, захист кордонів України від агресора, повернення окупованих РФ територій та встановлення миру. Громадяни України хочуть бачити свою країну європейською, незалежною, правовою, сильною, де найвище цінується людина,

її потреби та інтереси. Людям важливо відчувати перспективи, які відкриватимуться для громадян України після війни. Національна ідея має розгортатись не лише на минулому України, а й бути спрямованою на майбутнє. Боротьба, яку веде Україна за своє існування є тривалою і надзвичайно важливою для збереження нації, територіальної цілісності, здобуття свого місця у світі тощо. Водночас подолання труднощів загартувало і консолідувало громадян у їх протистоянні олігархократії в Україні, розкраданню її природних багатств, а тому на сьогодні актуальними залишаються рівні права і свободи для всіх громадян України. Однак, з точки зору боротьби українців за власну незалежність, та прагнення мати свою державу, боронити її від загарбників, нести відповідальність за її майбутнє дієвою залишається національна ідея "Україна - наша земля", яка поєднає минуле і сучасне, традиції і вільного змагання".

Українська мова є духовним багатством українського народу та фундаментом національно-культурної ідентичності особистості. Без мови немає нації, народу, держави. Доки існує мова, доти існує народ. Без знання мови не можна говорити про національну свідомість чи розвиток національної культури. Втрата мови веде, до втрати найважливішого чинника виховання національно-культурної ідентичності. На сьогодні українська мова не має належної підтримки з боку держави, а закон "Про засади мовної політики" (2012 р.) лише погіршив становище української мови в Україні, що в умовах агресії Росії та проявів сепаратизму є проблемою безпеки української нації.

Водночас, Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки (Указ Президента №580/2015 від 13.10.2015) спрямована на підвищення ролі української мови як національної цінності потребує залучення усіх суб'єктів виховного процесу та консолідації сил суспільства.

На ролі української мови у формуванні національно-культурної ідентичності зростаючої особистості наголошував І. Огієнко, який вважав її найціннішим ґрунтом для духовного виховання сильного характеру. "Пильнуйте ж виховувати такі потрібні для нації сильні характери, виховуючи дітей тільки рідною мовою. Особа, що не зросла на рідній мові, загублена для нації, бо ціле життя буде безбаченком, і справи рідної нації їй будуть чужі" [16, с. 26].

У свій час І. Огієнко працював над створенням гуртків рідної мови, добре відомими є 10 заповідей цих гуртків:

- Мова - то серце народу: гине мова - гине народ.
- Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранить народ.
- Літературна мова - то головний двигун культури народу.
- Уживання в літературі говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.
- Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися нацією
- Для одного народу мусить бути одна літературна мова.
- Головний обов'язок кожного свідомого громадянина - працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
- Стан літературної мови - ступінь розвитку народу.
- Як про зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу, судять найперше з культури його літературної мови.

- Кожний свідомий громадянин має дбати, щоб навіть у найменшій оселі працював "Гурток плекання рідної мови".

Педагогічні ідеї І. Огієнка залишаються вагомими і важливими для формування національно-культурної ідентичності в сучасних умовах.

Таким чином, сучасне виховання має здійснюватися у контексті національної культури, яка є унікальною, неповторною, зі своєю ментальністю та ґрунтуватися на моральних цінностях, вироблених українським народом упродовж століть. У вихованні мають гармонійно поєднуватись інтереси особистості (створення Я-концепції, національно-культурної ідентичності, збереження своєї індивідуальності, прагнення самореалізації); суспільства (саморозвиток особистості здійснювався на моральній основі, а виховання сприяло репродукції культурних, соціалізованих людей); держави, нації (усі діти мають усвідомлювати себе українцями, стати компетентними громадянами-патріотами, гуманістами, здатними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі).

V. БАЗОВІ МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

В якості базових моральних цінностей, що характеризують національно-культурну ідентичність особистості, рівень її вихованості, нами були визначені - **СВОБОДА, ЛЮБОВ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, ГІДНІСТЬ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ.**

Свобода є найважливішою моральною цінністю у житті як особистості, так і нації, без якої ставиться під сумнів саме існування. Особистість позбавлена свободи не має цілей і не бачить перспектив свого подальшого існування. Втрата свободи перетворює людину на засіб або спонукатиме до боротьби за свободу, навіть якщо її ціною буде життя. Нація без свободи також позбавлена можливості розвиватися, розчиняється в інших народах, поступово, втрачаючи мову, культуру, власну самоцінність.

Негативним чинником для свободи, на думку Е.Фромма, є авторитарне суспільство, яке намагається контролювати людину, змушуючи її зректися свободи, самостійності, скоритися сильній владі, водночас стає причиною деформацій у духовній сфері, викривлення потреб, деперсоналізації, відчуженості чи матеріальної зацікавленості у стосунках з іншими людьми.

Відповідальність і свобода нерозривні та виступають передумовою творчості людини, тоді як дисципліна, з погляду філософа, визначається певним видом рабства. Людина, що не творить позбавлена смислу життя. Завдяки свободі людина може творити і перетворювати дійсність через мистецтво, поезію, наукові відкриття з тим, щоб творити саму себе (власну свідомість, набуття істини).

На думку В. Кременя, навіть, у людини, яка не визнає свободи, у глибинах душі жевріє туга за свободою. "Свобода, як і будь-яка інша цінність, необхідна людині доти, поки вона не втратила своїх людських якостей. Йдеться про цінність будь-якої людини" [13, с.89]. Таким чином, вчений підкреслює гуманістичну природу свободи як смисложиттєвої цінності.

Свобода є духовним стрижнем особистості і умовою її самодостатності, що спонукає підлітків боротися за свою автономію, розширення прав і сфери діяльності. Усвідомлюючи себе суб'єктом життя, юнаки і підлітки прагнуть до самостійності та ініціативності. Важливо аби свобода дітей була спрямована на розширення своїх можливостей,

відповідальності, здатність приймати рішення, а не на задоволення непомірних або імпульсивних бажань і потреб, що може призвести до свавілля. Свобода підлітків обумовлена рівнем їхньої моральної самосвідомості. Осягаючи свободу у процесі свого життя школярі прагнуть самореалізації та самоствердження у тій діяльності, яка їм найбільше подобається. У стінах школи діти здобувають важливий досвід свободи вибору, шкільного самоврядування, що не може існувати без відповідальності.

Любов виступає основою національно-культурної ідентичності, стрижнем людського життя, критерієм востребованості, визначаючи його сутність і сенс. Надзвичайної ваги любов набуває у кризові періоди життя особистості, визначаючи її життєвий вибір: самотворення чи саморуйнування. У підлітковому віці любов є життєвим пріоритетом, що визначає ідеали, цілі і духовні шукання дітей цього віку.

Український психолог В. Рибалка наголошує на необхідності виховання любові особливо у наш час, коли спостерігається вихолощення, знецінення цього почуття в суспільстві, де утверджуються маргінальні цінності, а любов перетворюється на товар. З огляду на такі негативні явища, педагоги мають утверджувати у вихованцях таке почуття як животної сили людства, як любов.

На основі аналізу та узагальнення філософських, психологічних та педагогічних джерел ми виділяємо:

- **любов до себе** спрямована на збереження власного життя і ствердження власної індивідуальності, здатності протистояти маніпулюванню чи прагненням якимось чином використовувати себе. Також любов до себе виявляється у піклуванні про себе і вмінні працювати над собою; у відповідальності за свої вчинки; у повазі до себе; саморозумінні; об'єктивній оцінці власних можливостей, здібностей і перспектив. Честь і гідність також є важливими складовими любові до себе. Любов до себе та егоїзм - несумісні, оскільки егоїст не цінує і не поважає себе, а, як правило, руйнує власне життя. Людина, яка любить себе, не руйнуватиме себе шкідливими звичками, не виявлятиме агресії, не вдаватиметься до суїциду;

- **любов до батьків** (до дітей). Любов до дітей виступає умовою повноцінного виховання, розвитку і саморозвитку дитини в сім'ї, внутрішньою духовною потребою незалежно від її віку, що має поєднуватися з розумною вимогливістю до неї. Синівська і дочірня любов базується на родинних почуттях і є відповіддю на тепле і дбайливе ставлення до дітей, піклування, виховання. Любов дітей до батьків визначає значущість батьківського авторитету, впливу особистого прикладу батьків на життєдіяльність підростаючого покоління;

- **гендерну любов** являє собою складний комплекс людських переживань, стосунків, що формуються внаслідок притаманних людині потреб, облагороджених гуманістичною етикою та моральною культурою. Формами особистісних взаємин є кохання, шлюб, дружба, товариськість і приятельські стосунки. Любов утверджує унікальність і неповторність обранця, прийняття його таким як він є;

- **любов до Батьківщини**, народу є важливою складовою світогляду і виявляється у патріотизмі, сформованості національної гідності, національно-культурної ідентичності, прив'язаності до своєї малої і великої Вітчизни.

Дитина потребує батьківської любові як необхідної умови її зростання, психічного комфорту, востребованості і значущості. У тих випадках, коли в

сім'ї є двоє і більше дітей, батьки намагаються прищепити змалку братерську чи сестринську любов. У підлітковому віці зростає інтерес до протилежної статі, а з ним і до гендерної любові. Відсутність любові чи втрата її є важким випробуванням для людини, що може мати негативні наслідки, як то: спроби суїциду, відмова від подальших планів, нехтування власною безпекою та благополуччям.

Справедливість наряду з гідністю, свободою є найбільш значущою моральною цінністю національно-культурної ідентифікації особистості, що виступає основною умовою і базовим принципом побудови суспільства, людських стосунків. Справедливість, яка бере свій початок у спільній діяльності та взаємодії людей базується на моралі того чи іншого суспільства, ставленні до людини, визнанні її прав і потреб. Уявлення про справедливість є результатом розвитку суспільства та його демократизації, осмислення людиною власного буття і свого місця в ньому, здатності порівнювати минуле і теперішнє, співвідносити потреби, інтереси і прагнення, відстоювати свої права.

Уявлення про справедливість реалізуються через функції: пізнання (оцінка), регуляції (емоційний стан, поведінка), самоставлення (самооцінка і самоефективність).

За М. Тофтулом справедливістю є "порядок співжиття людей, який відповідає гуманістичним уявленням про природу і сутність людини та її невід'ємні права, про гармонійне узгодження потреб та інтересів особистості, суспільства й людства" [24, с. 53], що визначає відповідність між роллю індивіда у житті суспільства і його становищем, правами і обов'язками, діяльністю і винагородою, заслугами та визнанням, злочином і покаранням. На думку вченого, "проблема справедливості в її моральному смислі виникає тоді, коли індивід замислюється, чи повинен він дотримуватися вимог моралі в умовах, коли інші люди часто нехтують ними, і наскільки це справедливо" [24, с. 53]. У цьому сенсі справедливість протистоїть свавіллю, моральній кривді, зазіханням духовні і моральні цінності. Філософ звертає увагу на той факт, що в умовах свавільного використання заохочення і покарання, справедливість не має місця. Несправедливістю є також і зрада.

Переживання справедливості носить індивідуальний, груповий і суспільний характер, що зумовлюється гостротою конфлікту між "справедливо-для-мене?" та "справедливо-для-всіх?".

Гідність людини є смисложиттєвою цінністю, оскільки кожна людина є повноправним членом суспільства, бере активну участь у розбудові країни, користується всіма правами і свободами, а отже має право на захист і визнання своєї гідності, що знайшло відображення у міжнародному та українському законодавстві. Так, у Конституції України від 1996 року зазначено:

"Стаття 28. Кожен має право на повагу його гідності";

"Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість" [12, с.12].

Гідність - ставлення людини до самої себе як особистості, що гідна беззаперечної поваги. Почуття гідності є важливою моральною якістю, за якої людина чинить так, як належить її сутності і призначенню, як повинна чинити саме людина. Людина, яка володіє такою важливою моральною якістю усвідомлює власну цінність для інших людей, для суспільства, незалежно від соціального статусу, багатства, професії, національності. Почуття власної

гідності і повага до себе - це те, що найбільше підносить людину, сприяє самореалізації, творчому самовиявленню. Це потреба позитивної самооцінки своїх вчинків, осмислена гордість за себе. Але людина має поважати не тільки свою гідність, але й гідність інших людей. Гідна людина веде себе гідно - не принижується сама і не принижує інших. Гідна людина чинить гуманно і справедливо, навіть, якщо ніхто цього не бачить і не може оцінити. Ніколи не зробить комусь боляче, не стане брехати, інтригувати проти інших, не бажаючи зраджувати людське у собі. Також почуття власної гідності нерозривно пов'язане з усвідомленням своїх прав і обов'язків нарівні сім'ї, суспільства, громадянською позицією.

Гідність є результатом виховання сім'ї і школи і включає правовий аспект (Я-людина), корпоративний (Я - учень), сімейний (Я - нащадок і продовження славного роду), гуманістичний (Я - гуманіст), національний, етнічний (Я - українець), суспільний (Я - творець себе і держави), планетарний (Я - представник людства).

Наступною цінністю є **відповідальність**. Суть відповідальності полягає не лише в завданні, яке людина має виконати, не у вчинку, якого вимагають від неї певні обставини чи суспільні норми, а насамперед у тих діях, які вона могла б здійснити.

Відповідальність є усвідомленою свободою конкретної особистості у прийнятті моральних рішень, виборі цілей та адекватних засобів їх досягнення. Відповідальність ні в якому випадку не суперечить особистій свободі, вона є логічним її виявом, детермінантою діяльності та поведінки, що визначає життєдіяльність та поведінку особистості, її життя у соціумі.

Вивчаючи проблеми виховання відповідальності як цінності, К. Абульханова-Славська виділяє два основних критерії прийняття відповідальності. По-перше, як узгодженість необхідності з бажаннями та потребами особистості, тобто виявлення ініціативи як виходу за межі необхідного. По-друге, як здійснення необхідності своїми силами, самостійно і відповідно до вимог, висунутих самому до себе [1].

Проблеми виховання відповідальності ґрунтовно досліджено К. Муздибаєвим, який у монографії "Психологія відповідальності" вирізняє п'ять напрямів розвитку відповідальності: 1) від колективної до індивідуальної; 2) від зовнішньої до внутрішньої (усвідомленої, особистісної); 3) від ретроспективного плану до перспективного (відповідальність не тільки за минуле, але й за майбутнє); 4) зміна у часі самого суб'єкта відповідальності; 5) зміна інстанції: від відповідальності перед дорослими до її інтеріоризації, коли совість стає головним регулятором відповідальної поведінки [14].

На засадах проаналізованих узагальнених теоретичних праць широкого загалу вчених різних наукових галузей, М. Савчиним було виділено чотири основні сфери прояву відповідальної поведінки особистості: 1) у системі "Я-інші?"; 2) життєвиявлення та самоствердження "Я?" (праця, пізнання, матеріальне життя); 3) інші особи і групи (діти, родичі, сім'я інші); 4) функціонування, становлення і саморозвиток "Я?" [18].

Відповідальність відображає не лише ставлення до інших, а й до себе і характеризує самовідповідальність. Зв'язок та взаємозалежність відповідальності та самовідповідальності розкривається у працях І. Беґа, А. Макаренка, В. Сухомлинського.

Педагог-гуманіст В. Сухомлинський розглядав відповідальність у контексті "підкування людини про

людину" [22, с. 412], як здатність особистості самостійно формулювати обов'язки, виконувати їх. З цього приводу він писав, що "...серцевиною людини, її стовповим коренем, від якого все залежить і все починається, є обов'язок, усвідомлення і переживання людською особою свого обов'язку перед Вітчизною, перед пам'яттю і моральними цінностями народу, перед іншою людиною - її долею, радощами, щастям, життям, народженням і смертю. Обов'язок - це моральна основа, моральна серцевина, від якої залежить те, чого ми чекаємо від вихованця, - готовність і вміння робити добро людям.

"Гуманістична етика виходить з того, що кожна людина несе відповідальність за свої вчинки. Ідеальні відносини між людьми ґрунтуються на взаємному визнанні того, що кожна людина - творець свого власного життя. Кожний цінить суб'єктивний світ іншого і свій. Такі емоції, як біль, конфлікт, провина та інші становлять внутрішній досвід людини і тому так само мають сприйматися доброзичливо. Кожна людина живе лише зараз "тут - і - тепер", і саме вона суттєва для буття" [5, с. 42].

За В. Тернопільською, у вихованні відповідальності слід зважати на структурні компоненти цієї якості. Зокрема, когнітивний компонент передбачає розуміння особистістю самого предмету відповідальності, розширення і поглиблення знань про норми і правила відповідальної поведінки, зобов'язання на рівні соціуму груп, а також індивідуальної необхідності. Також когнітивний компонент містить спеціальні знання про шляхи реалізації відповідальності взагалі та про способи спілкування і взаємодії з іншими людьми.

Тоді як практичний компонент у структурі відповідальності репрезентує свідомо регульовану поведінку на основі особистісно значущих норм, правил, дисципліни, вміння організовувати свою діяльність, працювати. Він також визначає уміння брати відповідальність на себе: виявляти ініціативу та творчість, приймати обґрунтовані адекватні рішення у складних ситуаціях, відповідати за результати власної діяльності, доводити розпочату справу до логічного завершення і досягати при цьому високої результативності та якості роботи.

Відтак, цілком справедливо В. Тернопільська визначає відповідальність як "усвідомлення того, що ви завжди перебуваєте у стані готовності нести відповідальність перед собою за те, як ви сприймаєте життєві ситуації, що думаєте і відчуваєте, як реагуєте на обставини і на наслідки своїх дій" [23, с. 93-94].

Виховання національно-культурної ідентичності, що опирається на моральні цінності сприятиме формуванню національного духу у підростаючого покоління, упровадженню націокультурної парадигми виховання і освіти, доланню національного нігілізму, зміцненню позиції української мови в Україні, формуванню шанобливого ставлення до національних символів, формуванню національної свідомості і самосвідомості.

Метою формування національно-культурної ідентичності є становлення громадянина-патріота України, який усвідомлює свою приналежність до українського народу, причетність до долі країни, її ролі у світовому співтоваристві, а також є носієм української культури, мови, береже історичну пам'ять, цінує культуру, традиції, готовий боронити, розбудовувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, державу.

Водночас, формування національно-культурної ідентичності передбачає становлення

таких важливих якостей як ціннісне ставлення до Батьківщини і її культури, справедливість, національну гідність, повагу і любов до своїх батьків, родини.

VI. НАУКОВИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета наукового дослідження: полягає у теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування у підлітків національно-культурної ідентичності.

Завдання дослідження:

- здійснити аналіз філософської, психологічної і педагогічної літератури з питань національно-культурної ідентичності, вивчити та узагальнити педагогічний досвід; на цій основі уточнити сутність та структуру поняття "національно-культурна ідентичність";
- розробити діагностичну процедуру виявлення сформованості у підлітків національно-культурної ідентичності (критерії, показники, типи, рівні);
- дослідити особливості формування національно-культурної ідентичності у підлітковому віці;
- теоретично обґрунтувати та апробувати педагогічні умови формування у підлітків національно-культурної ідентичності;
- розробити науково-методичне забезпечення процесу формування у підлітків національно-культурної ідентичності.

Об'єкт дослідження - процес формування національно-культурної ідентичності у дітей підліткового віку.

Предмет дослідження - педагогічні умови формування у підлітків національно-культурної ідентичності.

Методологічна основа нашого дослідження обумовлена покладеними в її основу науковими підходами (культурологічним, особистісно орієнтованим, суб'єкт-суб'єктним, компетентнісним, аксіологічним); положеннями про гуманістичну етику і мораль, погляд на людину як найвищу цінність (І. Бех, Е. Фромм), діалектичний зв'язок, взаємообумовленість і цілісність явищ та процесів у ході історії, взаємодію етносів і народів на теренах України (П. Вербицька, П. Кендзьор); положення про розвиток національної ідеї (К. Чорна), націєтворчі чинники та історичну пам'ять (Г. Філіпчук), трансформацію етнічної свідомості у національну (Т. Потапчук), взаємозв'язку Я-образу і Я-концепції з життям народу (В. Роменець), положення про національну самосвідомість, національну гідність (Г. Ващенко, Ю. Руденко), про вплив мови на формування національно-культурної ідентичності (І. Огієнко, С. Русова), формування національно-культурної ідентичності у сучасних умовах (О. Вишневський), особливості виховання дітей підліткового віку (О. Захаренко, І. Кон, В. Сухомлинський).

Основними принципами формування національно-культурної ідентичності підлітків є:

- гуманістичний принцип, що полягає у визнанні людини найвищою цінністю, розумінні дитини, доброзичливому ставленні до неї, довірі, прийнятті дитини такою, якою вона є, зміні її поведінки через позитив;
- індивідуальний принцип утверджує унікальність і неповторність внутрішнього світу кожної дитини, визначає її Я-концепцію, інтереси, потреби у житті;
- принцип неперервності характеризує процес виховання як такий, що триває протягом усього життя людини;
- принцип цілісності консолідує зусилля усіх суб'єктів виховання в одну систему;

- принцип наступності, що забезпечує передачу із покоління в покоління досвіду засвоєння національних цінностей, які є базисом виховання і розвитку дитячої особистості;

- принцип культуровідповідності, за яким формування національно-культурної ідентичності здійснюється відповідно до культурних умов України;

- принцип природовідповідності, тобто формування національно-культурної ідентичності у дітей підліткового віку з урахуванням їх індивідуальних особливостей, темпераменту, якостей, нахилів, здібностей, вікових особливостей, природних умов, соціального оточення, народних традицій тощо;

- принцип педагогічної компетентності, що полягає у доцільному використанні педагогічних форм, методів, доборі змісту, педагогічній тактовності у процесі формування національно-культурної ідентичності;

- принцип стимулювання визначається вірою у сили і здібності дитини, її здатність досягти високих результатів, заохоченням до самоорганізації, самовиховання і самовдосконалення.

Конвергентність застосування зазначених методологічних підходів, концепцій та ідей передбачає, розв'язання проблем проблеми формування національно-культурної ідентичності у позакласній діяльності загальноосвітньої школи. Повинна бути розкрита роль усіх суб'єктів і виховних чинників позакласної роботи, здатних забезпечити ефективність виховного процесу середньої ланки школи, враховано індивідуальні та вікові особливості дітей підліткового віку, розроблено особистісно орієнтовану методику формування національно-культурної ідентичності підлітків.

У процесі науково-дослідної роботи планується застосовувати комплекс методів дослідження: теоретичних - вивчення, аналіз та узагальнення філософської, соціологічної, педагогічної і психологічної літератури з проблеми дослідження з метою визначення теоретичних основ обраної теми, вироблення наукових підходів до визначення сутності й змісту основних понять, розробки і обґрунтування педагогічних умов формування у підлітків національно-культурної ідентичності; систематизація та класифікація емпіричної інформації; методи порівняльного аналізу, інтерпретації та узагальнення фактів; моделювання; емпіричних - вивчення, аналіз й узагальнення методичних матеріалів з формування у підлітків національно-культурної ідентичності у позакласній роботі; констатувальний, формувальний та контрольний етапи педагогічного експерименту; статистичних - методи математичної статистики і обробки результатів дослідження; моніторинг упровадження результатів НДР.

Педагогічний експеримент:

- **констатувальний**, у перебігу якого будуть визначатися рівні сформованості національно-культурної ідентичності підлітків;
- **формувальний**, у процесі якого здійснюватиметься поетапне формування базових цінностей національно-культурної ідентичності (свобода, любов, справедливість, відповідальність, гідність);

- **досліджуватимуться** педагогічні умови та психологічні механізми, за яких підлітки здобуватимуть уміння самопізнання, самооцінки, самоповаги, стимулюватимуться рефлексія, моральна саморегуляція та самовиховання.

Особливе місце на етапі формування національно-культурної ідентичності буде відведене створенню гуманного виховного середовища, яке охоплюватиме школу, сім'ю, громадські організації.

Це сприятиме гуманізації стосунків в системі "учень - учень", "учень - педагог", "учень - родина".

- **контрольний**, здійснюватиметься на основі порівняння діагностичних даних експериментальних і контрольних груп підлітків;
- математичної обробки результатів дослідження, що дасть можливість із найбільшою достовірністю визначити ефективність формувальних впливів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що буде:

- **вперше обґрунтовано** педагогічні умови формування у підлітків в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів національно-культурної ідентичності (активізація діяльності вихователів, батьків, членів громадських об'єднань; створення національно-культурного виховного середовища, спрямованого на формування національної свідомості і самосвідомості, визнання Дитини найвищою цінністю; формування національної позитивної Я-концепції дитини (реалістичний образ "Я", самооцінка, національна гідність, самоповага, самозахист, саморегуляція, самореалізація), посилення виховного потенціалу позакласної діяльності шляхом створення і використання особистісно орієнтованої методики формування у зростаючої особистості усіх компонентів національно-культурної ідентичності; педагогічно доцільне використання засобів мистецтва з метою виховання Я-національного); охарактеризовано зміст та основні компоненти базових моральних цінностей національно-культурної ідентичності; визначено критерії та показники досліджуваного феномену й способи їх реалізації у підлітків;

- уточнено сутність поняття "національно-культурна ідентичність" особистості, як суб'єктивне відчуття належності до українського народу, нації, прийняття його моральних цінностей, що характеризується отожденням і уподібненням, формуванням відповідної національної Я-концепції; а також буде розроблено функціонально-прогностичну модель формування національно-культурної ідентичності підлітків; подальшого розвитку набудуть зміст, форми і методи формування національно-культурної ідентичності у підлітків в загальноосвітніх навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Типология активности личности. - // Психологический журнал. - 1985. - № 5, т. 6. - С. 3-18.
2. Басина Е. 3. Роль идентификации в формировании альтруистических установок личности / Е. 3. Басина, Е. Е. Насиновская // Вестник Моск. ун-та. Серия 14. Психология. - 1977. - № 4. - С. 33-41.
3. Белинская Е. П. Временные аспекты "Я-концепции" и идентичности / Е. П. Белинская // Мир психологии. - 1999. - № 3. - С. 146-147.
4. Бех І. Д. Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості / Іван Дмитрович Бех // Педагогіка і психологія. - 2013. - № 4 (81). - С. 42-49.
5. Білозерська С. І. Психологічні умови розвитку моральної свідомості молодшого школяра : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / С. І. Білозерська. - Івано-Франківськ, 2004. - 20 с.
6. Гелнер Е. Нації та націоналізм / Національна ідентичність: Хрестоматія / Т. Воропай (упоряд.). - Харків: Крок, 2002. - 316 с.

7. Журба К. О. Справедливість у смисложиттєвому вимірі особистості/ К.О.Журба// Нова педагогічна думка: науково-методичний журнал.-2015.- № 2 (82).- С.136-140.
8. Иванова Н. Л. Социальная идентичность: теория и практика / Н. Л. Иванова. - Москва : Изд-во СГУ, 2008.
9. Ковальов Д. Повстання ідентичності/ Ковальов Д., Ковальов П. . - Дніпропетровськ.: ВКК Баланс-Клуб, 2016. - 304 с.
10. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И. С. Кон. - Москва : Политиздат, 1984. - 335 с.
11. Кон И. С. Психология юношеского возраста / И. С. Кон. - Москва : Просвещение, 1979. - 175 с.
12. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії ВР 28 червня 1996 року. - Київ: Юрінком, 1996. - 80 с.
13. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі /Василь Григорович Кремень. - Київ:Т-во "Знання" України, 2010.-520 с.
14. Муздыбаев К. Психология ответственности / К.Муздыбаев. - Ленинград : Наука, 1983. - 240 с.
15. Нагорна Л.П. Ідентичність національна // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. - Київ : Наук. думка, 2005. - Т. 3 : Е - Й. - С. 415.
16. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко. - Львів: Фенікс, 1995.
17. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив / А. В. Петровский. - Москва : Политиздат, 1982. - 255 с.
18. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Савчин Мирослав Васильович. - Київ, 1997. - 410 с.
19. Сайко Э. В. Идентификация как способ социального бытия и идентичность как форма субъективного самоосуществления / Э. В. Сайко // Мир психологии. - 2004. - № 2. - С. 28-37.
20. Сміт Е. Національна ідентичність / Е.Сміт. - Київ: Основи, 1994. - 390 с.
21. Собкин С. К. К формированию представлений о механизмах процесса идентификации в общении / С. К. Собкин // Теоретические и прикладные проблемы психологии познания людьми друг друга. - Краснодар, 1975. - С. 55-57.
22. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. - К. : Радянська школа. - Т. 5 : Статті. - 1977. - 639 с. - С. 472-488.
23. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження : [монографія] / В. І. Тернопільська. - Рута, 2008. - 300 с.
24. Тофтул М. Г. Етика: Навчальний посібник/ М. Г. Тофтул.- К.: Видавничий центр "Академія",2005.- 416 с.- (Альма-матер).
25. Філіпчук Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір: Монографія / Григорій Філіпчук. - Чернівці: Друк Арт, 2016. - 304 с.
26. Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции / З. Фрейд. - М. : Наука, 1991. - 546 с.
27. Шкільна І. М. Виховання відповідальності як вияву моральної самосвідомості у старших підлітків / І. М. Шкільна // Матеріали VII Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій у 2-х т. Т.1 / [Упор. Назаренко Г.А.]. - Черкаси : ЧОІПОПП, 2015. - С. 180-186.
28. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. - М. : Прогресс, 1996. - 344 с.

Г. А. Назаренко,

проректор КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

СТАНОВЛЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА В КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

У Законі України "Про дошкільну освіту" наголошується, що цілісний процес навчання, виховання та розвитку дитини дошкільного віку має бути спрямований на забезпечення становлення зростаючої особистості відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей та культурних потреб. При цьому особлива увага вихователів має приділятися формуванню свідомого ставлення дошкільника до себе та розвиток у нього потреби в реалізації власних здібностей у повсякденному житті [5].

Означена вище мета дошкільної освіти актуалізується основними положеннями Концепції "Нова українська школа", яка спрямовує зусилля освітян країни на побудову особистісно орієнтованої моделі освіти, у рамках якої школа максимально враховує здібності, потреби та інтереси кожної дитини, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму. Перед педагогами ставиться завдання якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності та конкретних особливостей (індивідуального стилю мислення, комфортного темпу та складності навчання). Зазначається, що освітню діяльність необхідно організовувати з урахуванням вікових особливостей фізичного, психічного і розумового розвитку дітей, на засадах персоналізації (індивідуалізації) їхнього навчального досвіду [6].

Необхідність вирішення означених завдань, які, за нашими переконаннями, у повній мірі стосуються і дошкільної освіти, актуалізує проблему формування та розвитку автентичності зростаючої особистості.

Метою статті є висвітлення особливостей дотримання особистісно орієнтованого методологічного підходу до формування автентичності особистості дошкільника.

Передусім зауважимо, що в науковий обіг поняття "автентичність" введено представниками екзистенційно-гуманістичної психології, якими наголошено, що цей феномен виступає умовою набуття особистістю ідентичності як узгодженості зі своєю внутрішньою природою, передбачає специфічний життєвий шлях з індивідуально-особистісним пошуком мети і смислу життя, стратегії побудови власного існування [7]. На думку вчених, **автентична особистість - це:**

- людина, яка розуміє саму себе, свої бажання, можливості, потреби та здібності; яка відчуває власну самоцінність, усвідомлює сенс свого існування, повноцінно функціонує, живе за власними переконаннями, є вільною та цілісною (К. Роджерс, [8]);
- самоактуалізована особистість, яка усвідомлює, хто вона є насправді, чого вона хоче і в чому полягає її покликання, доля або призначення; розуміє свою внутрішню природу та прагне реалізувати її у власній життєдіяльності (А. Маслоу, [7]);
- людина, яка здатна повноцінно жити, не зраджуючи своєму істинному "Я" (Л. Хьєлл, [11]).

Формування і розвиток автентичності особистості пов'язується названими вченими із допомогою людині відчувати свою внутрішню сутність ("самість"), індивідуальну

особливість завдань власного існування, усвідомити свої бажання, думки, емоції, почуття, здібності та потенційні можливості (своє справжнє "Я"), що забезпечило б повноцінне життя особистості у гармонії із своєю внутрішньою природою.

У дослідженні О. Федан цілком слушно, на наш погляд, зауважує, що автентичність особистості передбачає її унікальність через специфічний життєвий шлях з індивідуально-особистісним пошуком мети і сенсу життя, та наголошується, що прийняття особистістю своєї автентичності є, власне, свободою у прийнятті самим собою своїх унікальних особливостей і розуміння свого життєвого шляху у певний відрізок життя [10].

Слід наголосити, що у дошкільному дитинстві формування та розвиток автентичності як здатності зростаючої особистості жити в гармонії із своїм внутрішнім світом, діяти, не зраджуючи своєму істинному "Я", лише розпочинається та має свої особливості.

На допомогу в реалізації дитиною свого природного потенціалу як ознаки автентичності зростаючої особистості спрямовує зусилля вихователів Базовий компонент дошкільної освіти, який визначає зміст дошкільної освіти та який базується на засадах визнання самоцінності дошкільного дитинства, збереження дитячої субкультури, створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дошкільника, врахування індивідуального особистого досвіду дитини [1].

Так реалізація освітньої лінії **"Особистість дитини"** Базового компоненту дошкільної освіти має забезпечити виховання у дитини позитивного ставлення до своєї зовнішності, формування у дошкільника позитивного образу "Я", створення бази особистісної культури дитини, її активної життєдіяльності. Передбачається, що у результаті виховного впливу дошкільник матиме уявлення про існування свого внутрішнього світу (власні думки, почуття, бажання, ставлення), усвідомлюватиме свої уподобання, прихильності, інтереси, орієнтуватиметься у своїх основних емоціях і почуттях, знатиме, чого хоче (не хоче), а також зможе обґрунтувати своє ставлення до самого себе, інших людей, життєвих подій і явищ оточуючого довкілля [там само].

Аналізована освітня лінія Базового компоненту дошкільної освіти спрямовує діяльність вихователів на формування такої важливої ознаки автентичності дошкільників, як самосвідомість, зокрема, на розвиток у дитини адекватної ідентифікації себе зі своїм "Я", вміння знайти спільне і відмінне між собою та іншими, формування впевненості у власних силах і можливостях, здатності орієнтуватись у своїх чеснотах і вадах, спроможності виявляти самоповагу та власну гідність, співвідносити свої бажання і можливості. У результаті таких виховних впливів у дошкільника мають бути сформовані такі ознаки автентичності особистості, як обізнаність із образом самої себе, своїм місцем у системі людської життєдіяльності (у сім'ї, групі однолітків, соціально-комунікативному просторі, у різних видах діяльності); здатність до самооцінки, позитивного

ставлення до власного внутрішнього світу, оптимістичне світовідчуття[1].

Отже, у процесі дошкільної освіти дитина має усвідомити, хто вона є в цьому світі, яка вона є насправді, яким є її внутрішній світ, чого вона хоче, які здібності та потенційні можливості допоможуть їй успішно самореалізуватись у подальшому (шкільному) житті. З огляду на зазначене, одним із пріоритетних завдань дошкільної освіти є допомога дитині у пізнанні власної особистості, в усвідомленні тих сутнісних характеристик, які принципово відрізняють особистість дитини від усіх інших, у пошуку тих особистісних здібностей і ресурсів, які забезпечать її природо відповідну повноцінну життєдіяльність у світі, що постійно змінюється; сприяння становленню зростаючої особистості, яка знає власні можливості, особливості, переваги й недоліки, здатна реалізувати власний внутрішній потенціал у реальному житті.

Врахування цих положень зумовлює організацію процесу формування автентичності особистості дошкільника на засадах особистісно орієнтованого підходу, розробленого у наукових працях І. Беха [2; 3], О. Бондаревської [4], Г. Селевка [9], І. Якиманської [12] та інших вчених.

У відповідності до цього методологічного підходу, цільова спрямованість та особливості виховання дошкільників базуються на визнанні гідності дитини, унікальності її особистості, її права на вільний розвиток і прояв особистісних здібностей, утвердженні цінності самої дитини, її свободи вибору особистісного досвіду, розвитку особистісних якостей у процесі пізнання, спілкування та діяльності.

Згідно з особистісно орієнтованим підходом, у центрі виховної системи - особистість дошкільника, її потреби й інтереси, забезпечення комфортних, безконфліктних і безпечних умов її розвитку, оптимістична віра у її здібності й спроможності, реалізація її природних потенціалів.

У контексті цього методологічного підходу вихователь закладу дошкільної освіти має забезпечувати розвиток цілого спектру якостей, здібностей і характеристик особистості дошкільника: системи її ставлень до світу, інших людей та до самої себе; сукупності соціально значущих якостей дитини як члена українського суспільства; системи потреб, здібностей і можливостей, які б дали змогу дитині дошкільного віку відчувати власну автентичність і самоцінність в контексті різних сфер суспільного життя.

На основі положення про те, що системоутворюючими компонентами особистості як цілісної системи є її потреби, характер, здібності та Я-концепція, у процесі формування автентичності особистості дошкільника акцент робиться на розвитку спрямованості особистості (її інтересів, поглядів, переконань, настанов, ціннісних орієнтацій, світогляду), яка у сукупності з особистісними потребами та Я-концепцією забезпечує відчуття дитиною своєї самості й неповторності.

Вважаємо також за доцільне наголосити на необхідності забезпечення індивідуального підходу, налагодження гуманних міжособистісних відносин та створення оптимальних умов для виховання особистості дошкільника, який буде здатний максимально реалізувати свої здібності й можливості у системному процесі набуття нового соціального досвіду.

Підсумуємо зазначене вище: дотримання особистісно орієнтованого підходу в процесі формування автентичності особистості дошкільника полягає у гуманізації та особистісній орієнтації виховної взаємодії, визнанні дитини унікальною, наповненою різними устремліннями, прагненнями та інтересами особистістю, забезпеченні реальних проявів сутнісної природи особистості дошкільника, врахування його індивідуальних особливостей, інтересів і потреб [2; 3].

Ми цілком поділяємо позицію академіка І. Беха, який зазначає, що виховний процес на засадах особистісно орієнтованого підходу **характеризується:**

- створенням виховних ситуацій, які спонукають зростаючу особистість до самопізнання та самоактивності;

- забезпеченням права дитини на свободу вибору видів діяльності та можливості реалізації її внутрішньої самості у поведінці, спілкуванні, діяльності;

- налагодженням творчої взаємодії всіх учасників виховного процесу, яка базується на оптимістичній вірі вихователя у здатність дитини дошкільного віку реалізувати неповторний власний потенціал у пропонуваніх педагогами видах діяльності та яка уможливорює самостійний пошук та реалізацію дитиною способів поведінки та діяльності, які не суперечать її внутрішній сутності;

- використанням психологічних механізмів виховання, спрямованих на максимальне залучення до пізнання дошкільником всіх компонентів структури власної особистості та усвідомлення самоцінності свого "Я";

- реалізацією педагогом виховної позиції розуміння, визнання, прийняття та підтримки, яка сприятиме розвитку у дитини дошкільного віку спроможності долучитись до процесу формування самого себе [2, С.34-37].

Слідом за І. Бехом наголошуємо, що процес формування автентичності особистості дошкільника повинен бути вільним, без насильства і примусу [37, С.30-32].

Таким чином, формування автентичності особистості дитини дошкільного віку на засадах особистісно орієнтованого підходу вимагає забезпечення індивідуалізації виховних впливів, гуманізації міжособистісних відносин та організації взаємодії суб'єктів виховного процесу на основі поваги до гідності дитини, утвердження неповторності та самоцінності зростаючої особистості, оптимістичної віри вихователя у спроможність дошкільника реалізувати власний потенціал у різних видах спільної пізнавальної діяльності та в різноманітних життєвих ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/basic1/>
2. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / І. Д. Бех. - Київ : Либідь, 2008. - 848 с.
3. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення та шляхи реалізації / І. Д. Бех // Педагогічний вісник. - 2014. - №4. - С.14-17.
4. Бондаревская Е. В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания / Е. В. Бондаревская // Педагогика. - 2001. - № 1. - С. 17-24.
5. Закон України "Про дошкільну освіту" [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
6. Концепція нової української школи [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>
7. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. - [3-е изд.]. - Санкт Петербург.: Издательство "Питер", 2003. - 352с.
8. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс. - Москва: ЭКСМО-Пресс, 2006. - 416с.
9. Селевка Г. К. Современные образовательные технологии : пособие / Г.К. Селевка. - Москва : Наука, 1998. - 256 с.
10. Федан О. В. Теоретичний аспект поняття "автентичність" у філософських та психологічних науках / О.В. Федан // Молодий вчений. - 2016. - №11 (38). - С.397-400.
11. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. - Санкт Петербург: Издательство "Питер", 2008. - 608с.
12. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе / И. С. Якиманская. - Москва : Сентябрь, 2000. - 176 с.

С. В. Цінько,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СЛОВОТВІРНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ

Проблемою вивчення особливостей словотвору у вітчизняній лінгвометодичці займалися М. Я. Плющ ("Словотворення та вивчення його в школі"), Н. Ф. Клименко ("Система афіксального словотворення сучасної української мови"), Кулик О. Д. ("Про лінгвістичну та лінгводидактичну проблематику вивчення словотвірної підсистеми української мови учнями основної школи") М. І. Пентиліук, С. О. Караман та ін. Слід відзначити лінгвістичні праці Ш. Баллі, Л. А. Булаховського, Ф. І. Буслаєва, В. В. Виногорова, Л. А. Лисиченко, О. О. Потєбні, К. Г. Городенської, які зробили вагомий внесок у вивчення досліджуваної проблеми.

На уроках рідної мови вчитель повинен пам'ятати, що головне завдання навчання мови полягає не в тому, щоб дати комплекс певних граматичних понять, а навчити бачити, відчувати багатство рідної мови і вміло ним користуватися. Маємо на увазі й словникове багатство, і різноманітність синтаксичної будови, і виразність.

Учитель української мови повинен уміти зацікавити вихованців змістом навчального матеріалу, викликати в учнів справжні пізнавальні позитивні емоції.

"Усі загальноосвітні програми включають роботу зі значенням слів, їхньою сполучуваністю і слововживанням. Вивчення словотвору набуває все більшого значення в практиці викладання й вивчення української мови, оскільки словотвір тісно пов'язаний з кількома рівнями мови - лексичним, морфемним і граматичним, на кожному з яких розглядається слово, проте в різних його аспектах (щодо значення, морфемної будови, словозміни й належності до певної частини мови, функцій словоформ)" [6].

Загальновідомо, що свідоме практичне засвоєння матеріалу про особливості словотвору різних частин мови підносить грамотність і культуру мовлення учнів. Особливо багато дає для розвитку мовних і мовленнєвих навичок учнів і для їхніх розумових здібностей використання різноманітних завдань, вправ та ігор.

Пропонуємо систему вправ репродуктивного характеру з елементами пошуковості й самостійності.

1) Від поданих слів утворіть нові слова, використовуючи суфікси пестливості -ечк-, -очк-, -ичк-, -еньк-:

вишня, поле, зірка, верба, квітка, сонце, вода, гніздо.

2) **Визначте спосіб творення поданих слів:**

фіалочка, картопелька, лісочок, грибочок, пролісок, галявинка, дощик, сонечко, хмаринка.

3) Які з наведених прикметників утворено суфіксально-префіксальним способом:

заморський, дрібненький, прибережний, зелененький, надзвичайний, надпотужний, підмосковний.

4) Яких відтінків надають словам суфікси -еньк-, -ичк-, -ісіньк-:

малюсінький, гарнесенький, дрібненький, зелененький, чепурненький, невеличкий, молоденький, старенький, жовтенький.

5) Простежте, від яких твірних основ і за допомогою яких суфіксів можуть утворюватися пестливі іменники. Які приголосні при цьому чергуються? Які голосні чергуються?

Чобіток - чобіточок, хатка - хаточка,

гайок - гайочок, зозулька-зозулечка,

ріжок - ріжечок, сорочка - сорочечка,

мішок - мішечок, річка - річечка,

голівка - голівочка, котик - котичок,

сонце - сонечко.

6) Кожне речення прочитайте кілька разів, добираючи щоразу інше слово з дужок. Простежте, як змінюється зміст і настрій висловлювання залежно від різних суфіксів у словах.

1. До хати зайшов (дід, дідусь, дідок, дідуган, дідище), спираючись на сучкуватий костур.

2. Сірий (кіт, котик, котисько, котяра) примружив зелені очі.

3. Незнайомий (собака, собачка, собацюра) піднявся на всі чотири (ноги, ніжки, ножища).

Подані вправи спрямовані на виявлення і з'ясування лексико-семантичних функцій словотвору, зокрема особливостей творення зменшено-пестливих лексем.

Слід виділити в окрему систему вправи і завдання творчого характеру, що сприяють розвитку логічного мислення, усного і писемного мовлення, уміння аналізувати навчальний матеріал, виділяти основні опорні поняття, поєднуючи при цьому власний досвід з набутими знаннями і практичними вміннями.

З огляду на вище зазначене, можна запропонувати такі завдання:

1) здійснити фантастичну подорож у світ природи, уявивши, що ви вжили чудодійні ліки і стали зовсім маленькими, завбільшки з комаху.

Розкажіть про свої пригоди, опишіть усе навколишнє таким, яким воно вам видавалось. У творі використайте іменники із значенням збільшеності, згубності.

2) Напишіть невеликий твір розповідного характеру на одну з тем: "Подорож у гори", "Знайдене білченятко", "Гулівер у країні Ліліпутів". У творі використовуйте прикметники із суфіксами на позначення збільшеної або зменшеної ознаки.

3) Доберіть усі можливі зменшено-пестливі форми до імені Іван, виділивши формотворчі суфікси.

Окрему групу складають вправи проблемного характеру, що спонукають учнів замислитися над процесом виконання, віднайти найефективніші методи і прийоми для реалізації поставленої мети.

До таких відносимо вправи, що можна застосувати у процесі вивчення розділу "Словотвір":

1) простежте, як від твірних основ слів білий, рука, тьма поступово утворилися похідні слова побілка, наруканник, потьмяніти. Запишіть утворені ряди.

2) Від поданих особових імен утворіть чоловічі й жіночі імена по батькові й запишіть їх.

Анастас, Анастасій, Анатоль, Анатолій, Геннадій, Георгій, Гурій, Онисим, Онисій.

3) Утворіть похідні слова за допомогою суфікса -ськ(ий) і запишіть їх у три колонки: на -цький, на -зький, на -ський.

Смотрич, Волга, Здвиг, Одеса, Онега, Кавказ, Кагарлик, Губаха, Умань, Случ, Сирець, Свितязь.

Такий вид вправ викликає в учнів певні труднощі у виконанні, тобто виникає проблемна ситуація, яку необхідно розв'язати, використовуючи певні мислительні операції та знання, одержані учнями з означеної вище теми. Але не всі школярі можуть подолати такі труднощі й успішно виконати завдання, тому наведений вид вправ доцільно застосовувати у класах із поглибленим вивченням мови, або здійснювати диференційований підхід до учнів у навчанні.

Досить ефективними є тренувальні вправи, що передбачають заміну словосполучення одним словом або синонімічним зворотом. Такі вправи сприяють збагаченню й активізації словника учнів, створюють умови для застосування відповідних орфографічних правил.

Пропонуємо використовувати в старших класах вправи, що містять проблемну ситуацію:

1) подані словосполучення замінити одним словом: Кіровоградська область, Донецька область, дуже славний, занадто мудрий, здатний працювати, стінна газета.

2) Записати відповіді у формі прикметника разом з іменником, до якого він відноситься.

Зразок: Територія з великою густотою населення - густанаселена територія.

1. Шар землі, де залягає кам'яне вугілля.

2. Драматичний твір, у якому поєднуються елементи трагедії і комедії.

3. Словник, у якому пояснюється значення слів, засвоєних з інших мов.

4. Збори учнів усієї школи.

5. Приміщення з трьома ярусами.

6. Праця на користь свого колективу, суспільства.

3) I. Записати одним словом:

1. Той, хто косить траву або хлібні культури.

2. Криклива людина.

3. Добра людина.

4. Житель гір.

5. Людина, яка володіє лівою рукою краще, ніж правою.

6. Водій таксі.

7. Житель Києва.

8. Людина, котра хитрує. Примітка: Визначити спосіб творення слів.

II. Записати складними словами.

1. Людина, котра дуже швидко ходить.

2. Видання в одному томі.

3. Частина стебла, що приєднує до рослини плід.

4. Наука про природу.

5. Період, що охоплює 1000 років.

6. Завод, де випікають хліб.

7. Будівництво кораблів.

8. Родючий ґрунт чорного кольору.

9. Потік води, що стрімко падає з висоти.

10. Людина, котра займається пошуками родовищ золота.

Запропонований вид вправ вимагає від учнів не лише знань з розділу "Словотвір", але й розвинутого інтелектуального і творчого мислення. Тому їх доцільно використовувати лише в старших класах.

Найефективнішими є вправи, що частково змушують дітей замислитися і проаналізувати поставлене завдання, щоб досягти бажаних результатів, тобто такий вид вправ носить частково-пошуковий характер. **У 5-6 класі пропонуємо проводити таку роботу:**

1) визначте, від якого слова чи словосполучення, що подані в дужках, утворилося слово.

1. (Лісовий, ліс) - лісовик. 2. (Тінь, затінювати) - затінок. 3. (Приказувати, казка) - приказка. 4. (Возить, парю, паровоз) - паровозний. 5. (Трикутний, три кути) - трикутник.

2) Прочитайте текст і випишіть прикметники, що характеризують Миколку. Виділіть суфікси. Що за їх допомогою вдається виразити письменникові?

Миколка, Прокопів хлопчик, такий школяр гарнесенький був: сумирненький, соромливенький, млявенький, як дівчинка. Та ще ж такий чорнобривенький, білолиценький, носок невеличкий, щічки круглесенькі, ще й чубочок кучерями. Воно й училось нівроку йому. Страх яке до книжки було: чита, одно чита, а особливо як на урок загадають щось таке - чи про луку, чи про ліс. Ну й любило це. (А. Тесленко)

3) 1. Утворіть відносні прикметники від поданих слів. Поясніть написання суфіксів.

Гуаш, куля, голі, стиль, взуття, корінь, річ, рій, тінь, вишня, сніг, край, пліщ.

2. Утворіть присвійні прикметники від поданих іменників. Поясніть, які зміни відбуваються у цих прикметниках.

Тітка, Ольга, іволга, Зінка, Марічка, свекруха.

4) Утворіть і запишіть від поданих слів іменників із значенням збільшеності, згрублості, зневаги.

Нога, грудка, вітер, нездара, злодій, шабля, пес, дуб, кат.

5) Доберіть і запишіть за зразком назви осіб за місцем проживання чи національністю.

Зразок: Харків - харків'янин

Херсон, Вірменія, Одеса, Тбілісі, Азербайджан, Чернівці, Суми, Сибір, Кривий ріг, Баку.

До системи завдань входять також вправи, за допомогою яких здійснюються міжпредметні зв'язки, зокрема з українською літературою. Серед них виділяємо:

1) Пригадайте "Колискову" Лесі Українки. Які прикметники-епітети використовує поетеса? Поясніть, яку роль вони відіграють у вірші. Визначте способи творення цих прикметників.

2) Прочитайте байку Л. Глібова "Щука" і знайдіть у ній прикметники з суфіксом -еньк-. Яке значення вони мають у цьому творі?

3) З оповідання О. Пчілки "По щирості" виписуйте слова на позначення власних імен. Визначте суфікси у словах. Яких відтінків надають зменшено-пестливі суфікси цим словам?

4) У поезії О. Пчілки "Весняні квіти" знайдіть пестливі слова, поясніть, як вони утворилися. Чи надають суфікси словам емоційного забарвлення? Поясніть.

Ці вправи поглиблюють знання учнів не лише з рідної мови, але й дають можливість удосконалити рівень розумових здібностей з літератури. Невипадково чинна програма з мови передбачає врахування і встановлення міжпредметних зв'язків для розширення кругозору учнів у процесі навчальної діяльності.

Під час вивчення словотвору пропонуємо тренувальні вправи, пов'язані зі словотворчим розбором. Завдання цих вправ вимагають визначення твірної основи, згрупування поданих слів за способами їх творення, пояснення значення слів. Учителю необхідно акцентувати увагу на тому, щоб учні дотримувалися визначеного порядку словотвірного розбору. Використання словотворчого аналізу при вивченні частин мови, зокрема їх словотворення, сприятиме глибшому опануванню учнями матеріалу та кращому засвоєнню ними правил правопису.

У процесі перевірки домашнього завдання або під час закріплення вивченого матеріалу пропонуємо використовувати завдання частково-пошукового характеру на картках, таким чином здійснюючи індивідуальний підхід до учнів.

КАРТКА №1

1. Знайти іменник, утворений суфіксальним способом:

- а) прадід,
- б) одиниця,
- в) провулок,
- г) посилка.

2. З вірша О. Пчілки "Весняні квіти" виписати слова, утворені за допомогою зменшено-пестливих суфіксів:

Весна - чарівниця,
Неначе цариця,
Наказ свій послала,
Щоб краса вставала.
І проліски, і травка,
Й зелена муравка,
Й кульбаба рясна,
Й фіалочка ясна...

КАРТКА №2

1. Знайти іменник, утворений префіксальним способом:

- а) сивина,
- б) навушники,
- в) учитель,
- г) пагін.

2. Утворити слова емоційного забарвлення за допомогою суфіксів пестливості:

- Галя - білий -
- Іван - тонкий -
- книга - веселий -
- зима - теплий -

КАРТКА №3

1. Знайти іменник, утворений префіксально-суфіксальним способом:

- а) мужність, б) підліток, в) сутінь, г) трійка.

2. З якою метою вживаються зменшено-пестливі слова у вірші О. Пчілки "Маленький вітрячок"

*Маленький вітрячок,
Увесь мов з кулачок,
Помаленьку собі болов
І житечко, й пшеницю,
І всяку пашницю.*

КАРТКА №4

1. Знайти іменник із суфіксом -ечк-:

- а) лис...а,
- б) вул...а,
- в) дон...а,
- г) кос...а.

2. Зробити словотворчий розбір слів: вишенька, зелененький, пролісок.

КАРТКА №5

1. Знайти іменник із суфіксом -ичк-:

- а) лож...а,
- б) рукав...а,
- в) діж...а,
- г) руч...а.

2. Виписати слова, утворені суфіксальним способом. Яких відтінків надають пестливі суфікси словам?

*Був собі гарненький цуцик -
Чорний ніс, а білі п'яти:
Ціла пазушка біленька
І панчішки білі знати;
На чолі мав проділь білий -
Отакий то був джигунчик...* (О. Пчілка)

КАРТКА №6

1. Знайти іменник із суфіксом -ечок-:

- а) кош...,
- б) буз...,
- в) міш...,
- г) барв...

2. Прочитайте уривок, підкресліть слова з емоційно забарвленими суфіксами, виділіть суфікси.

*А-а, коточок,
Не йди рано в садочок,
Не полохай діточок
Та нарви їм квіточок. (О. Пчілка)*

Цей вид роботи дозволяє за короткий проміжок часу перевірити знання у значної кількості учнів і виявити їхній рівень знань, умінь і навичок з певної теми.

В окрему групу ми виділяємо систему вправ, що пояснюють стилістичні можливості словотвору. Пропонуємо завдання:

1) Проаналізуйте стилістично забарвлену лексику, вжиту у поетичному творі.

*Гоп, скок, веселенько,
Одиначка я у неньки;
Мене ненечка пестує
Та смачненьким все годує;
Я ж матусю поважаю
І слухняна виростаю.
Гоп, скок, руки в боки,
Прилетіли три сороки,
Сіли вони на тинок,
Мене кличуть у танок.
У зеленому віночку,
На жовтенькому пісочку,
Як та кізка я стрибаю
І матусю звеселяю.*

(О. Пчілка)

2) Знайдіть у тексті слова, утворені афіксальними способами творення, і випишіть їх, виділивши значущі частини слова. Поясніть, як вони впливають на стилістичне забарвлення тексту.

*Вже ж у любому куточку
Змінилося все!...
Он кучері з верби рясні
Вітерець несе
По узгір'ю на змокрілій
Холодний пісок
Зажурився, засмутився
Унизу й ставок:
Похмурю, невеселу
Думоньку гада,
І здіймається під вітром
Темная вода...*

(О. Пчілка)

3) Прочитайте. З'ясуйте, яку стилістичну роль надають цьому тексту слова з суфіксами здрібнілості в поєднанні з основами книжних слів.

*Там, на килимку, хлоп'ятко
Біля груби задрімало,
Гарне сиве котенятко
Край його мурчить помало
Добре хлопчикові, гоже,
Котик казку каже й гріє,
А надворі - милий боже!
Що на дворі там ся діє!...*

(О. Пчілка)

4) Прочитайте речення. Перепишіть, підкресліть слова із словотворчими афіксами. Визначте їх стилістичну роль. Яким стилем вимови слід прочитати ці речення?

1. Сосни махали кошлатими лапищами (О. Донченко). 2. У садочку під хатою пасічник Микита,

сидить собі на сонечку та латає свиту. (О. Пчілка). 3. Спи, моя донечко, спи, моя доленько! (О. Пчілка). 4. Все, що мало згоріти, згоріло, тільки сумно чорнів обпалений комин та осінній вітришко бабрався в попелі, вишукуючи поодинокі жарини. (А. Дімаров). 5. А зіронька в чистім небі місяця спиняє: "Не ховайся, місяченьку, хай світло осяє..." (О. Пчілка).

Отже, ми запропонували систему вправ і завдань зі словотвору, беручи до уваги різноманітні чинники, а саме характер пошукової діяльності, складність вправ, урахували вікові та індивідуальні особливості учнів, акцентували увагу на диференціації навчання. Завдання розкривають стилістичні та лексико-семантичні функції словотвору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк Л. В. Изучение состава слова и словообразования в школе : пособие для учителя / Л. В. Вознюк - Київ : Рад. шк., 1986. - 103 с.
2. Городенська К. Г. Проблема виділення словотвірних категорій / К. Г. Городенська // Мовознавство. - 1994. - № 6. - С. 22.
3. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. - Київ : Наукова думка, 1981. - 195 с.
4. Клименко Н. Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська. - Київ : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 1998. - 161 с.
5. Ковалик І. І. Вчення про словотвір / І. І. Ковалик. - Львів, 1968. - 115 с.
6. Кулик О. Д. Про лінгвістичну та лінгводидактичну проблематику вивчення словотвірної підсистеми української мови учнями основної школи / О. Д. Кулик [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=rm37_05
7. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах Підручник / [М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.]; за ред. М. І. Пентиліук. - Київ : Ленвіт, 2009. - 400 с.
8. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови (Теоретичний аспект) : навчальний посібник / К. М. Плиско. - Харків : Основа, 1995. - 240 с.
9. Плющ М. Я. Словотворення та вивчення його в школі : посібник для учителів / М. Я. Плющ. - Київ : Радянська школа, 1985. - 127 с.
10. Пчілка О. Годі, діточки, вам спати! [Текст] : вірші, оповід., казки, фольклорні записи / Олена Пчілка; упод. та передм. О. Таланчук; худож. І. Литвин. - Київ : Веселка, 1991. - 334 с. : 8 арк. ілюстр.

О. В. Норкіна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійного розвитку педагогів комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

МОЖЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ

Реформування системи освіти України спричинило виникнення соціального попиту на вчителя, який не лише ефективно здійснює педагогічну діяльність, а й виявляє готовність і спроможність забезпечувати якість освіти на основі впровадження педагогічних інновацій, апробації нових програм, підручників та посібників, здійснення дослідно-експериментальної роботи з різних аспектів педагогічної практики. Це, у свою чергу, ставить перед педагогами завдання удосконалювати власну професійну компетентність, розвивати здатність творчо мислити, вміння знаходити нестандартні рішення, бути ініціативними, готовими до самостійного пошуку. Зокрема, актуальною для вчителів стає проблема засвоєння способів добування й переробки науково-педагогічної інформації шляхом самостійної дослідницької діяльності.

Становлення нової системи української освіти орієнтоване на входження її у світовий інформаційно-освітній простір. **Тому одним із пріоритетних завдань** удосконалення системи післядипломної освіти є створення умов для самореалізації та розвитку вчителів із застосуванням новітніх технологій у процесі навчання.

Вирішення цієї проблеми не можливе без розвитку дослідницької компетентності педагогів, яка сприяє підвищенню якості освітнього процесу, створенню нових технологій навчання, постійному професійному зростанню вчителів впродовж усього життя і, як наслідок, - забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці.

Під **дослідницькою компетентністю** педагога розуміємо його інтегративну якість, яка характеризується вмотивованістю та ціннісним ставленням учителя до дослідницької діяльності, цілісною системою знань, умінь, навичок, особистісних якостей, що відображається у готовності та здатності здійснювати власну дослідницьку діяльність задля підвищення якості освіти учнів.

Розвиток дослідницької компетентності педагога розглядаємо як безперервний процес кількісних і якісних змін усіх компонентів досліджуваного феномену, результатом якого стане підвищення професійного рівня вчителя та якості освітнього процесу.

Вважаємо одним із способів розвитку дослідницької компетентності педагогів є використання інформаційно-комунікаційних технологій, що зробить цей процес більш ефективним і сучасним.

Розвиток дослідницької компетентності вчителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій є складним процесом, що інтегрує в собі

наявність інформаційно-комунікаційної компетентності та формування готовності педагогів до здійснення пошуково-дослідницької діяльності задля підвищення якості освіти учнів.

Зазначимо, що теоретичні аспекти проблеми формування інформаційно-комунікаційної компетентності педагогів презентовано у наукових працях П. Беспалова, Н. Насирової, С. Ракова, Ю. Рамського, А. Семенова, Ю. Триуса та ін. Утім, незважаючи на активізацію зусиль науковців, спрямованих на вивчення окремих питань інформатизації освітнього процесу, у сучасній літературі практично відсутні дослідження потенційних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку дослідницької компетентності педагогів.

У тлумачному словнику **дефініція** "інформаційно-комунікаційні технології" (ІКТ) трактується як "сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, зберігання, розповсюдження, відображення і використання інформації в інтересах її користувачів" [5, с. 34].

У **"Словнику термінів з інформатики"** поняття "інформаційні технології" визначено як "сукупність знань про способи і засоби роботи з інформаційними ресурсами, спосіб збору, обробки і передачі інформації для отримання нових відомостей про досліджуваний об'єкт" [7, с. 36].

У тлумачному словнику трактується також і зміст поняття "комп'ютерні технології", що визначені як "технології навчання, засновані на використанні комп'ютера і програмного забезпечення, які розв'язують такі дидактичні завдання, які без використання комп'ютера недостатньо ефективні" [5, с. 43]. Комп'ютерні технології надають широкий спектр засобів для використання їх у навчальному процесі, таких, як система електронного навчання, електронні навчальні матеріали, комп'ютерні тестові системи, системи управління навчанням.

До електронних навчальних матеріалів належать: електронні підручники та матеріали лекцій; електронні методичні розробки до семінарів, практичних і лабораторних занять; бази даних і знань; засоби для набуття практичних навичок (віртуальні та дистанційні лабораторії, практикуми, комп'ютерні тренажери) [5, с. 19].

На нашу думку, комп'ютерні технології можуть сприяти розвитку дослідницької компетентності вчителів завдяки використанню таких засобів, як електронні підручники, тестові системи, інсталяція методичних розробок тощо.

Важливим у контексті досліджуваної проблеми є розкриття ролі Інтернет-мережі, зокрема, мережових

педагогічних товариств у розвитку дослідницької компетентності педагога.

Поняття **"інформаційна педагогічна мережа"** у сучасній довідковій літературі тлумачиться як "інфраструктура або складовий елемент інформаційного суспільства в освітній галузі, що оперує сучасними засобами інформації та новітніми інформаційними технологіями і здійснює інформаційно-педагогічне забезпечення освіти та зацікавлених верств суспільства" [5, с. 23].

Близькою за змістом є дефініція **"наукове мережеве співтовариство"** - "це соціально-професійна спільнота, що є собою сукупністю людей, які здійснюють обмін науковою інформацією, професійне наукове спілкування (у формі консультацій, взаєморецензій тощо), спільну дослідницьку діяльність, контакти яких опосередковуються новими інформаційними технологіями (Інтернет, мультимедіа, електронна пошта, чати і форуми тощо)" [5, с. 15].

Наголосимо, що будь-яке сучасне мережеве соціально-педагогічне співтовариство створюється на основі соціальних сервісів (блоги, мікроблоги, соціальні мережі тощо), яким притаманна більша доступність, простота розміщення матеріалів у будь-яких форматах, відкритість і можливість розширення форм спільної діяльності.

Констатуємо такі можливості Інтернет-мережі для працівників освіти: дистанційний професійний розвиток та полегшення комунікації; пошук науково-педагогічної літератури незалежно від географічного місця розташування; спільне створення освітніх продуктів; презентація результатів індивідуальної та колективної педагогічної творчості; здобуття статусу "значущого" у професійному співтоваристві; істотна оптимізація часових та фінансових витрат на організацію власної професійної діяльності (можливість скористатися допомогою та авторськими напрацюваннями педагогів-професіоналів); можливість для відкритого висловлювання власної позиції з актуальних проблем освіти. Педагогічна онлайн-спільнота надає вчителю можливість ділитися з колегами власними матеріалами та ідеями, брати участь у дискусійних форумах та відкриває доступ до скарбниці ресурсів професійних знань [5, с. 44].

Отже, **педагогічні Інтернет-спільноти** об'єднують педагогів, сприяють упровадженню та застосуванню інноваційних підходів у педагогічній діяльності вчителів, стимулюють їх до здійснення власного педагогічного дослідження. Участь у діяльності Інтернет-спільнот надає також можливість для демонстрації вчителями-дослідниками власних педагогічних доробків; для отримання рекомендацій та порад колег, для обміну педагогічними ідеями щодо покращення якості освітнього процесу.

Зауважимо також, що для системи післядипломної освіти мережеві спільноти дають змогу запровадити нові форми методичної роботи з педагогами за рахунок використання засобів Інтернет, збільшити кількість учителів, які отримують методичну підтримку для підвищення власної професійної компетентності, більш інтенсивно поширювати педагогічні напрацювання у сфері інформаційно-комунікаційних освітніх технологій і передового педагогічного досвіду.

У цьому контексті вважаємо за доцільне узагальнити досвід використання мережі Інтернет для вирішення завдань розвитку дослідницької компетентності педагогів, залучення уваги педагогічної громадськості та працівників управління освітою в регіонах до використання

потенціалу мережі Інтернет задля професійного розвитку педагогів.

Передусім, наголосимо на тому, що впровадження таких педагогічних Інтернет-заходів, як Інтернет-конференції та Інтернет-семінари (вебінари) є можливістю прямого спілкування вчителя з іншими колегами засобами комунікаційних програм у мережі Інтернет.

Великі потенційні можливості для розвитку дослідницької компетентності педагогів засобами ІКТ має створення Інтернет-сайтів, використання їх програмного забезпечення. У цьому контексті доцільно розглянути сучасні платформи для організації процесу професійного розвитку педагогів за дистанційною формою.

Згідно зі звітом про стан розвитку дистанційного навчання, в Україні найбільш розповсюджені такі **платформи для дистанційного навчання**, як: Moodle, eLearning Server, Blackboard, WebCT Campus Edition, WebCT Vista, IBM Lotus LearningSpace, WebTutor, Sakai, Доцент, Прометей, Орокс.

У контексті розвитку дослідницької компетентності педагогів особливостями використання цих платформ є дистанційне управління освітнім процесом, орієнтованим на організацію взаємодії між викладачем та слухачем. Ці системи підтримують різні електронні формати документів, дають можливість спілкування між учасниками за допомогою повідомлень, форумів, з використанням графічної інформації тощо.

Створення сайтів за допомогою зазначених вище платформ, на нашу думку, сприяє розвитку дослідницької компетентності педагогів, оскільки вони надають значні можливості для пошуку потрібної інформації, професійного вдосконалення, взаємодії з іншими колегами, презентації власних розробок, участі в Інтернет-заходах тощо.

Ми обстоюємо положення про те, що використання потенційних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку дослідницької компетентності педагогів прямо залежить від рівня їх ІКТ-компетентності.

У дослідженнях науковців (З. Апазаової, Н. Гончарової, А. Слободчикової, Н. Чепурної та ін.) наголошується на необхідності формування у педагога інформаційно-комунікаційної компетентності та стверджується, що ІКТ-компетентність визначає навички, вміння, якими повинен володіти педагог-професіонал. Серед пріоритетних навичок виокремлюються такі: здатність використовувати інструменти ІКТ для ідентифікації та відповідного подання необхідної інформації; вміння збирати і "витагувати" інформацію; уміння застосовувати наявну схему організації або класифікації; інтегрування інформації, вміння її інтерпретувати, презентувати (узагальнювати, порівнювати і протиставляти дані); вміння робити судження про якість, важливість, корисність чи ефективність інформації; вміння генерувати інформацію, адаптуючи, застосовуючи, проектувати, винаходячи або розробляючи її; здатність належним чином передавати інформацію в середовищі ІКТ.

На думку багатьох вчених (Ю. Атаманчука, В. Бикова, В. Жукової, М. Мойсєєвої, І. Ставицької, Ю. Триуса та ін.), розвиток ІКТ сприятиме швидкому обміну інформацією, організації доступу до світових електронних бібліотек, дистанційних серверів та реалізації програм дистанційної освіти.

Науковець І. Ставицька наголошує, що можливості інформаційно-комунікаційних технологій у науці та освіті є безмежними, це зумовлює безперервний розвиток усіх сфер життєдіяльності особистості. Дослідниця констатує, що "удосконалення системи освіти на основі

інформаційних технологій, широке впровадження в навчальний процес ІКТ привело до появи віртуальних університетів, відкритої системи педагогічної освіти. Реалізація відкритої освіти може здійснюватися за рахунок дистанційної освіти, у якій переважно використовуються дистанційні технології навчання та організації освітнього процесу". За переконаннями І. Ставицької, інформаційно-комунікаційні технології у дистанційній педагогічній освіті сприяють підвищенню інтелектуального потенціалу вчителів різних фахів, розвитку у них мотивації до більш глибокого пізнання навчальної дисципліни, організації власного педагогічного пошуку [6]. Цінним у контексті нашого дослідження є наголос ученої на тому, що впровадження ІКТ сприятиме не лише розвитку дистанційної освіти, а й пошуково-дослідницькій діяльності вчителів.

Науковець В. Биков зазначає, що у становленні вчителя як професіонала ІКТ відіграють ключову роль, адже сприяють самоосвіті вчителя (на основі досвіду колег, підготовки електронних конспектів, дидактичних матеріалів, науково-педагогічних праць тощо); використання ІКТ у навчальній процесі (вивчення робіт учнів - реферати, доповіді, творчі завдання тощо); вивченню документації, довідкових матеріалів тощо; організації дослідницької діяльності учнів (тестування власних знань із предмета; участь у дистанційних олімпіадах, вікторинах, конференціях, семінарах тощо) [1].

Слушною є думка В. Жукової, яка наголошує, що ІКТ розвивають у педагога комунікаційні вміння, здатність працювати з науково-педагогічною літературою, навички роботи з Інтернет-сайтами та новітніми програмами. Інформаційно-комунікаційні технології, за словами дослідниці, сприяють підвищенню якості навчання через доступність інформації, відкритість Інтернет-систем, сайтів, чатів тощо [3].

Погоджуємося з тим, що використання ІКТ у роботі вчителя сприяє самоосвіті педагога, полегшує його пошукову роботу, мотивує до пошуково-дослідницької діяльності, розвиває вміння працювати з новою науково-педагогічною інформацією, навички роботи з технічними засобами.

Учені Р. Гуревич, О. Скупий обстоюють думку про те, що ІКТ дозволяють підвищити ефективність освіти завдяки формуванню специфічних знань та вмінь педагога. Цікавим для нашого дослідження є виокремлення вченими **трьох груп умінь педагога:**

- **інформаційно-дослідницькі** вміння забезпечують ефективну дослідницьку діяльність педагога на основі наявної інформації, одержаної з різних джерел (друковані носії інформації, медіасередовище, предметно-ігрове середовище, мережа Інтернет);

- **інформаційно-технологічні** вміння - це вміння, що мають на меті освоєння технологічної діяльності, спрямованої на проектування і технологічну обробку інформаційного об'єкта;

- **інформаційно-методичні** вміння - готовність педагога до ефективної методичної діяльності на основі використання ІКТ [4, с. 32].

Підтримуємо думку названих учених про те, що пріоритетними є інформаційно-дослідницькі вміння, від сформованості яких і залежить розвиток інших умінь та навичок педагога.

Суттєвим для нашого дослідження є розкриття Р. Гуревичем, О. Скупим сутності інформаційно-дослідницьких умінь педагога, серед яких:

- формування цілей дослідження та робочих гіпотез;

- збирання інформації, аналіз результатів, одержаних у ході інших досліджень;

- пошук інформації в мережі Інтернет та інших джерелах;

- здійснення контактів із фахівцями, обговорення у групі за допомогою ІКТ;

- аналіз і презентація даних із залученням математичних моделей і засобів візуалізації;

- вивчення результатів, повторні вимірювання, накопичення даних;

- пошук аналогій, зв'язків, складання пояснень і висновків, перевірка попередніх гіпотез і створення нових [4, с. 32].

Погоджуємося також із положенням про те, що формування інформаційно-дослідницьких умінь сприятиме розвитку дослідницької компетентності вчителів [там само].

Таким чином, опрацювання наукової літератури дає підстави констатувати значну увагу сучасних учених до проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку професійної компетентності вчителя, дослідницької компетентності зокрема.

Потужні можливості для ефективного розвитку дослідницької компетентності педагогів засобами ІКТ надає сайт "Віртуальна школа педагога-дослідника" [2]. Використання цього сайту допомагає педагогам оволодівати дослідницькою компетентністю, розкривати творчий та особистісний потенціал.

Використання потенційних можливостей сайту сприяє розвитку таких умінь та навичок як: аналізувати педагогічну літературу та нормативні документи з питань викладання навчальної дисципліни, навчальні плани, методичні посібники, дидактичний матеріал; планувати власну дослідницьку діяльність щодо вирішення актуальних проблем освіти, презентувати результати власної дослідницької діяльності, взаємодіяти з іншими педагогами-дослідниками.

Структуру сайту "Віртуальна школа педагога-дослідника" складають такі розділи: "Головна сторінка сайту", дистанційний спецкурс "Вчимося здійснювати педагогічне дослідження", "Дайджест корисних наукових ідей", "Скарбниця передового педагогічного досвіду вчителів", "Скринька корисних ідей", "Педагогічне портфоліо", "Презентація досягнень", "Експрес-опитування", "Запитуйте - відповідаємо", "Форум педагога-дослідника".

На "Головній сторінці сайту" представлено інформацію, яка вмотивовує педагогів до оволодіння дослідницькою компетентністю, її розвитку і саморозвитку.

Розділ дистанційний спецкурс "Вчимося здійснювати педагогічне дослідження" допоможе отримати знання з теорії і методики викладання дисциплін та сутності дослідницької компетентності педагогів, а також сприятиме формуванню необхідних для здійснення дослідницької діяльності професійних умінь та подальшої їх реалізації у власній педагогічній практиці. Зміст курсу розрахований на 36 годин та представлений темами, що у повній мірі віддзеркалюють особливості пошуково-дослідницької роботи педагогічного працівника. Пропонований дистанційний спецкурс містить три взаємопов'язані модулі, які завершуються контрольними запитаннями та електронним тестуванням.

На сторінці сайту "Дайджест корисних наукових ідей" представлено ряд наукових доробків, що сприяють особистісному та професійному зростанню педагогів.

На сторінці сайту "Скарбниця передового педагогічного досвіду" вчителі мають змогу ознайомитись із досвідом педагогічної діяльності кращих учителів Черкащини та інших регіонів України.

Сторінка сайту **"Скринька корисних ідей"** надає можливість педагогам представляти власні

інноваційні ідеї та проекти, стимулюючи їх до пошуку нових ідей, методів, форм і засобів викладання навчальної дисципліни. Отриманий досвід може бути представлений у вигляді статей, тез, звітів.

На наступній сторінці сайту, яка має назву "Презентація досягнень", педагоги можуть у формі презентацій здійснювати обмін досвідом та результатами власної дослідницької діяльності, що також сприяє розвитку мотивації до особистого вдосконалення у цьому аспекті. Такі презентації представлено у вигляді відео, статей, коментарів, книг тощо.

Розділ **"Експрес-опитування"** надає можливість не лише виявити, наскільки корисним і популярним є сайт серед учителів, а й з'ясувати власну думку педагогів з різних аспектів дослідницької діяльності.

На наступній сторінці сайту "Запитуйте - відповідаємо" створено атмосферу доброзичливості, творчості, яка спонукає до розкриття нових горизонтів у власному професійному розвитку. Цей розділ сайту надає можливість у режимі віртуальної приймальні отримати відповіді щодо різних аспектів удосконалення дослідницької діяльності вчителя.

У розділі сайту **"Форум педагога-дослідника"** для вчителів створена можливість вільно обговорювати результати власної дослідницької діяльності, професійні успіхи та невдачі, запозичені чи розроблені методики та технології, порушувати проблемні питання та під час колективного спілкування отримувати поради колег щодо їх вирішення.

Використовувати сторінки сайту **"Педагогічне портфоліо"** надає можливість створити електронне портфоліо, яке об'єднає весь набір авторських робіт та представити результати дослідницької діяльності. Створення власних педагогічних портфоліо сприяє розвитку навичок аналізу та самоаналізу власної дослідницької діяльності за рахунок порівняння особистих досягнень із результатами педагогічного пошуку інших учителів.

Зауважимо, що електронне портфоліо педагога трактується як віртуальний ресурс, веб-сайт (веб-сторінка) учителя, який відображає його індивідуальність і професійні досягнення.

Педагогам пропонується створювати електронні портфоліо, що містять два розділи: "Візитка", "Пошуково-дослідницька діяльність".

Так, у розділі **"Візитка"** рекомендується представляти загальні відомості про себе (фото, прізвище, ім'я та по батькові, дата народження; освіта, основна спеціальність і кваліфікація за дипломом; загальний та педагогічний стаж роботи; перелік навчальних закладів, у яких працював фахівець). Крім цього, у цьому розділі можна розмістити відомості про підвищення кваліфікації, зокрема, навчання на курсах, участь у семінарах та конференціях, а також презентувати відзнаки: нагороди, грамоти, сертифікати, листи, подяки за успіхи у професійній діяльності.

У розділі **"Пошуково-дослідницька діяльність"** можна розмішувати результати власного педагогічного дослідження актуальної проблеми викладання навчальної дисципліни (назва проблеми, над якою працюєте, мета, завдання дослідження, творчі напрацювання, отримані у ході дослідження проблеми; плани щодо подальшого професійного розвитку й саморозвитку тощо).

Педагоги також долучаються до аналізу електронних портфоліо інших своїх колег-дослідників. При цьому пропонується не лише оцінювати портфоліо колег, а й надавати рекомендації щодо його покращення відповідно до таких критеріїв:

- актуальність обраної для дослідження теми;
- чіткість визначення мети, завдань, об'єкта й предмета дослідження;
- повнота обґрунтування використаних освітніх технологій;
- доцільність використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі дослідження;
- об'єктивність самооцінювання результатів педагогічного дослідження;
- широта популяризації ходу й результатів дослідження шляхом участі вчителя у професійних і творчих педагогічних конкурсах, методичних і предметних тижнях; організації та проведенні семінарів, "круглих столів", майстер-класів тощо; участі у розробці авторських програм; написання творчих звітів, рефератів, доповідей, статей.

У розділі портфоліо **"Пошуково-дослідницька діяльність"** педагоги можуть прикріплювати файли, що відображають дослідження актуальної освітньої проблеми, представляють навчально-матеріальну базу, якою користується, інформацію про досягнення учнів; перелік посібників, що використовують у ході дослідження (макети, таблиці, схеми, ілюстрації, портрети тощо), технічних засобів навчання (програм віртуального експерименту, електронних тестів для контролю знань, мультимедійних підручників тощо); дидактичні матеріали, збірок завдань, вправ, прикладів рефератів і творів; інші документи, які ілюструють хід дослідження обраної теми.

Проміжні результати власної дослідницької діяльності педагоги мають можливість висвітлювати у ході Інтернет-конференцій та навчальних вебінарів, що проводяться на сайті "Віртуальна школа педагога-дослідника", і на яких обговорюються питання: актуальності дослідницької компетентності педагога для підвищення якості освіти, структури дослідницької компетентності педагогічного працівника, особливостей діяльності педагога-дослідника сучасного навчального закладу, основних засад педагогічного дослідження та методів педагогічних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: [монографія] / В. Ю. Биков. - К. : Атака, 2008. - 684 с.
2. Віртуальна школа педагога-дослідника. - [Електронний ресурс] : Web-сайт. - Режим доступу: <http://www.ippro.com.ua/demo/>
3. Жукова В. М. Формування інформатичної компетентності майбутнього вчителя математики в процесі професійної підготовки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Жукова Вікторія Миколаївна. - Луганськ, 2009. - 241 с.
4. Інформаційно-комунікаційні технології у підготовці майбутніх учителів [Текст] / Р. С. Гуревич, О. М. Скупий // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : [зб. наук. пр.] / АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. - ? Київ, Вінниця : Планер, - 2009. - С. 33?36.
5. Роберт І. В. Толковый словарь терминов понятийного аппарата информатизации образования / И. В. Роберт, Т. А. Лавина. - М. : Институт информатизации образования (ИИО) РАО, 2006. - 88 с.
6. Ставицька І. В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті / І. В. Ставицька. ? [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1103>.
7. Толковый словарь терминов понятийного аппарата информатизации образования. - М. : ИИО РАО, 2009. - 96 с.

Т. Ю. Мельник,

учитель хімії Малосеvastянівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Христинівської районної ради

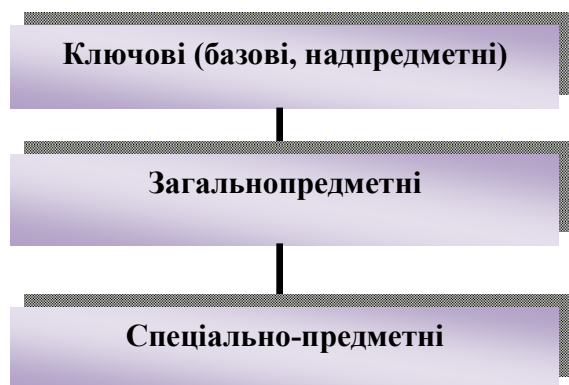
КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ - ЦЕ ВИМОГА ЧАСУ

Динамічні зміни в суспільстві, постійні оновлення інформації та швидкі темпи її нагромадження зумовлюють потребу в таких членах суспільства, які здатні гнучко та оперативно адаптуватися до нових вимог, вчасно реагувати на нові виклики, навчатися впродовж усього життя розвиватися, створювати нове.

Під **компетентністю** розуміють структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що набуваються у процесі навчання. За означенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, компетентності визначаються як спроможність кваліфіковано проводити діяльність, виконувати завдання або роботу. Це поняття вміщує певний набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу ефективно працювати в певній діяльності, як здатність застосовувати знання і вміння.

Ієрархію системи компетентностей можна подати за такою схемою.

Схема 1

Надпредметні можуть бути визначені як надбудова над процесом навчання. Українськими педагогами визначено такі ключові компетентності:

1. Уміння вчитися.
2. Соціальна.
3. Загальнокультурна.
4. Здоров'язберігаюча.
5. Інформаційні та комунікаційні

компетентності - компетентності, які набуває учень за весь період вивчення певного предмета в школі. Серед основних структурних елементів загальнопредметної компетентності, її базових складових є такі: знання, діяльність, уміння і навички, використання знань у стандартних і нестандартних ситуаціях; практика, під час якої відпрацьовуються та перевіряються знання, досвід; особисті якості людини, її темперамент, характер, інтелект, здібності та нахили, цінності, переконання, мотиви діяльності на ін.

Спеціально-предметні компетентності - це ті, яких набуває учень під час вивчення певного предмета впродовж навчального року або ступеня

навчання. Вони мають ґрунтуватися на загальнопредметних, є стадіями рівня їх здобуття.

Кожна із зазначених груп передбачає або реалізує певні здатності особистості.

Хімія як одна з фундаментальних природничих наук має можливість формувати у учнів такі **ключові компетентності**:

- розвиток творчого мислення;
- уміння спілкуватися в різних ситуаціях, розвивати комунікативність;
- здібності до дослідження і набуття власного досвіду;

- побудову комплексу індивідуальних та соціальних цінностей, орієнтувати на них свою поведінку і кар'єру.

У хімії загальнопредметні компетентності **передбачають здатність учня**:

- визначати, знати та розпізнавати основні хімічні поняття, закони, теорії, і т.д.;
- пояснювати склад, структуру, фізичні й хімічні явища, процеси з використанням хімічної технології та номенклатури(мови предмета) шляхом дослідження, доведення, експериментування, апробації;

- розв'язувати теоретичні й прикладні проблеми, що виникають у реальних ситуаціях (охорона здоров'я; використання речовин у різних галузях промисловості чи сільського господарства, на будівництві, в побуті, фармакології; екологічні проблеми);

- самостійно проводити досліді та експерименти з речовинами та робити логічні висновки;
- здійснювати перенесення й інтегрувати знання, вміння і методи хімії в інші науки і технології.

Хімія як фундаментальна природнича наука має можливість формувати в учнів такі ключові компетентності, що виявляються у здатності:

- розвивати творче мислення;
- застосовувати різні види спілкування в різних ситуаціях;
- розвивати здібності дослідження і набувати власний досвід;
- побудувати комплекс індивідуальних та соціальних цінностей, орієнтувати на них свою поведінку.

В умовах школи проблема розглядається в площині особистих досягнень учнів, тобто у визначенні результатів навчальної діяльності. Предметна компетенція - це сукупність знань, умінь та характерних рис, які дають змогу особисто виконувати певні дії через власне ставлення.

На уроках хімії ми розвиваємо предметну компетентність як сукупність знань, умінь (навичок), ставлень, на основі яких формуються загально предметні компетентності.

Власний досвід.

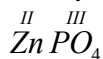
Навички у складанні формул середніх солей, я, згідно з програмою, починаю розвивати у 8 класі і роблю це поетапно. Спочатку пояснюю, як складати формули солей під час вивчення складу солей. Набуті навички в складанні формул

закріплюємо під час вивчення взаємодії оксидів металів з кислотами, реакції нейтралізації, вивчення властивостей оксидів неметалів.

До моменту вивчення складу солей учням відомо, як складаються формули бінарних сполук (оксидів) з допомогою знаходження найменшого спільного кратного числа, яке виражає валентність елемента. Тому нагадуємо учням, що формули солей складаються так, як складаються формули оксидів, якщо відомі валентність металу та кислотного залишку. Не забуваю нагадати учням, що валентність кислотного залишку залежить від кількості атомів Гідрогену у молекулі кислоти (основність кислот).

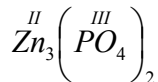
Для початку пояснюємо складання формул солей, які складаються з двох елементів - металу і кислотного залишку безоксигеновмісних кислот, на прикладі $ZnCl_2$, потім розглядаємо формули більш складних солей - $Fe(NO_3)_3$, $Al_2(SO_4)_3$. Додатково знайомлю учнів з іншими способами складання формул солей, умовно назвавши їх правилом діагоналей. Акцентуємо увагу учнів на те, що зазвичай цим методом користуються під час складання формул солей, в яких метал та кислотний залишок мають різне значення валентності. Пояснюємо на прикладі прийому складання формули солі.

1. Зверху над знаком металу і кислотного залишку записуємо їхні валентності

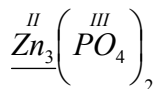

2. Умовно (подумки) провести діагоналі від величини валентності металу до місця індексу при визначенні кислотного залишку, від величини валентності кислотного залишку до місця індексу хімічного символу металу.

3. Величину валентності кислотного залишку записуємо індексом біля хімічного символу металу, а величину валентності металу - справа, внизу, біля кислотного залишку, попередньо взявши його в дужки:

4. Перевіряємо правильність написання складеної формули шляхом перемножування валентності металу на його індекс і величини валентності кислотного залишку на його індекс:

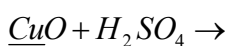
6 — — — 6

Для закріплення навичок пропонуємо скласти формули наступних солей:

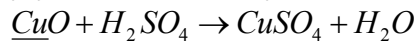

Під час вивчення хімічних властивостей основних оксидів та демонстрації досвіду взаємодії Купрум (II) оксиду з сульфатною кислотою, записую рівняння реакцій і розповідаю про послідовність дій, які необхідно здійснити для правильного складання формули солі, що утвориться:

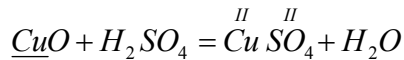
1. Підкреслити хімічний символ металу у формулі оксиду та кислотний залишок у формулі кислоти:

2. Записати хімічний символ металу та формулу кислотного залишку в правій частині схеми:

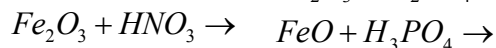
3. Поставити над хімічним символом металу та кислотним залишком величини їх валентності:

4. Записати індекси біля хімічного символу металу та кислотного залишку, використовуючи правило знаходження найменшого спільного кратного між валентністю металу та кислотного залишку, чи використовуючи правило діагоналей у випадку, коли величини валентностей різні.

5. Перевіряю вірність складеної формули солі.

Закріплення навичок в складанні формул солей здійснюємо поступово - від простого до складного. ПРОПОНУЄМО НАСТУПНІ ВПРАВИ:

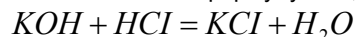
Під час складання формули в першій схемі учням не має потреби проставляти індекси біля символу металу та кислотного залишку: KCl

В другій та третій схемах вони проставляють тільки індекс при визначенні простого $FeBr$, а потім складного кислотного залишку, попередньо взявши його в дужки $Fe(NO_3)_3$, а також біля символу металічного елемента Na_3PO_4 в четвертій схемі. В двох останніх схемах учні беруть у дужки складні кислотні залишки, знаходять індекси біля символів металів та кількість кислотних залишків $Al_2(SO_4)_3$ та $Fe_3(PO_4)_2$.

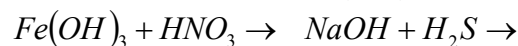
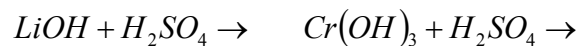
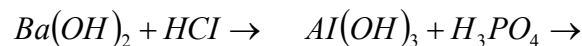
Дотримання такої послідовності під час складання формул солей дозволяє попередити помилки, коли індекси біля символу металу у формулі оксиду механічно переносяться у формулу солі.

Під час вивчення реакції нейтралізації відпадає необхідність у виконанні учнями всіх дій, які здійснювалися під час складання формул солей у рівняннях взаємодії оксидів металів з кислотами.

Рекомендую учням лише підкреслити хімічний символ металу у формулі гідроксиду і кислотний залишок у формулі кислоти, уявно визначити їх валентності і записати формулу солі, що утвориться:

Для закріплення пропонуємо дописати схеми таких рівнянь реакцій:

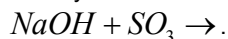

Відсутність індексів біля символів металічних елементів в гідроксидах значно полегшує виконання таких вправ.

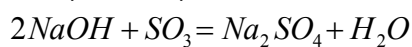
Вдосконалення навичок в написанні формул солей продовжується також і при вивченні хімічних властивостей кислотних оксидів.

Під час вивчення взаємодії лугів з кислотними оксидами відпрацьована раніше послідовність складання формул солей дещо змінюється. Виникає необхідність додатково пояснити учням прийом встановлення формули кислоти за складом

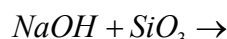
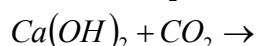
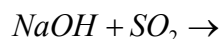
оксиду неметалу, який вступає в реакцію. Для цього записую на лівій частині дошки схему реакцій:

Пропоную учням підписати під формулою кислотного оксиду формулу кислоти, яка йому відповідає, визначити склад солі, що утворилася, та дописати рівняння реакції:

НАВИЧКИ ЗАКРІПЛЮЄМО ВИКОНАННЯМ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ, КУДИ ВКЛЮЧАЄМО ТАКІ ВПРАВИ:

Досвід показує, що використання поетапного вивчення учнями складання формул солей допомагає їм успішно оволодівати хімічною мовою під час узагальнення знань про основні класи неорганічних сполук в кінці вивчення теми.

Компетентнісний підхід - це орієнтир оновленої освіти. Оскільки особливість такого підходу є нова мета навчання, то потрібно адаптувати усі компоненти освітнього процесу. Лише за такої умови можливо формування компетентності учнів як результату навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Овчарук О.В.. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / О.В. Овчарук. - Київ: К.І.С., 2004. - 112с.
2. Родигіна І. Дидактичні умови реалізації компетентнісного підходу в навчанні. Біологія і хімія в школі. - 2007. - №3. - Київ: Педагогічна преса. - С.7-10.
3. Савчин М. Предметні компетентності з хімії / М. Савчин // Біологія і хімія в школі. 2007. - №1. - С.5-9.
4. Теоретичні основи компетентнісного підходу до організації навчально-виховного процесу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://lektsii.net/3-48883.html>

І.А.Тищенко,

методист районного методичного кабінету відділу освіти Черкаської районної державної адміністрації, старший учитель;

О. О. Нечипоренко,

учитель математики Руськополянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №2 Черкаської районної ради Черкаської області

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗРОБЦІ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ

Вірте в себе! Вірте в свої здібності!

Без скромної, але розумної впевненості у своїх силах, ви не зможете бути успішним чи щасливим.

Норман Вінсент Піл

Результатами навчання сьогодні вважається рівень навчальних досягнень учнів на їх компетенції. Визначення навчальних досягнень учнів є особливо важливим з огляду на те, що навчальна діяльність у кінцевому підсумку повинна не просто дати людині суму знань, умінь і навичок, а сформувати її компетенції.

Компетентнісний підхід в освіті - це відповідь на вимоги часу. Динамічні зміни життя, постійне оновлення інформації та колосальні темпи її накопичення зумовлюють потребу в таких фахівцях та членах суспільства, які здатні гнучко та оперативно адаптуватися до вимог часу, адекватно реагувати на нові виклики, навчатися протягом усього життя, розвиватися та творити. Важливою складовою є формування в учнів

ключових компетентностей ціложиттєвої освіти, ціннісного ставлення до суспільства, держави та до самого себе, відчуття своєї належності до України. Усвідомлення єдності власної долі з долею своєї країни, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції є головною домінантою національно-патріотичного виховання учнів в процесі шкільного навчання, у тому числі, навчання математики.

Можливість різнобічного розвитку учня пропонують саме сучасні методики навчання і новітні технічні здобутки. Однією з таких методик, яка вчить знаходити необхідну інформацію, піддавати її аналізу, систематизувати і вирішувати поставлені задачі є методика веб-квестів.

Так, протягом 2015-2017 років в Черкаському районі працювали динамічні інтегровані творчі групи вчителів математики та інформатики з проблеми "Використання хмарних технологій у розробці навчально-пізнавальних проєктів (технологія веб-квест)". Протягом 2015-2017 років були проведені два районні міжпредметні веб-квести із математики для учнів 5-6 класів з тем: "Подорож незвіданими стежками Черкаського району" та "Мандрівка невідомими шляхами України".

Метою квестів стало залучення учнів та вчителів у цікавий і пізнавальний світ математики не тільки за підручником, а й за допомогою інформаційно-технологічного середовища.

Розраховані вони на чотири - п'ять днів. Для проведення веб-квестів вчителями динамічної творчої групи були створені блоги "Webquest", розроблені фото-запитання, інтерактивні онлайн-ігри (розгадування пазлів, ребусів) за допомогою середовища LearningApps.org, творчі математичні завдання, пов'язані з найцікавішими місцями України, з історією Черкаського району та за допомогою Google Форм розміщені на блозі.

Пропонуємо вашій увазі розробки проведених районних веб-квестів.

"Подорож незвіданими стежками Черкаського району" (Ілюстрація 1)

Дата проведення: 19.01.2016 - 25.01.2016

Класи: 5-6

Мета:

- Здійснити пропедевтику і поглиблення знань та умінь учнів 5-6 класів, сприяти в підготовці учнів до особливої форми контролю навчальних досягнень - тестування, яке активно впроваджується у навчальний процес.

- Формувати в учнів ціннісне ставлення до суспільства, держави та до самого себе, відчуття своєї належності до України, усвідомлення єдності власної долі з долею своєї країни.

- Навчити використовувати комп'ютер як інструмент творчої діяльності, що сприяє досягненню таких цілей:

- підвищення мотивації до самоосвіти;
- формування нових компетенцій;
- реалізація креативного потенціалу;
- підвищення особистісної самооцінки;
- розвиток особистісних якостей.
- Виховувати в учнів любов до рідного краю,

до України.

Завдання:

- навчити учнів ефективно використовувати ІТ для вирішення професійних завдань (у т.ч. для пошуку необхідної інформації, оформлення результатів роботи у вигляді комп'ютерних презентацій, веб-сайтів, блогів, флеш-роликів, баз даних тощо);

- розвивати навички самонавчання і самоорганізації;

- навчити учнів організації роботи в команді (планування, розподіл функцій, взаємодопомога, взаємоконтроль);

- розвивати уміння знаходити декілька способів вирішення проблемної ситуації, визначати найбільш раціональний варіант, обґрунтовувати свій вибір;

- розвивати комунікативні навички;
- сприяти інтеграції зусиль учителів, учнів, батьків у спільній роботі над веб-квестами.

Обладнання: Мультимедійні презентації за темами: "Подорож незвіданими стежками Черкаського району", "Історія виникнення квестів", "Історія Черкаського району" (Додаток 1)

Технічне забезпечення:

- Блог "Webquest" (<http://schoolwebquest.blogspot.com/>)
- Google - форми
- Програма Power Point

Хід проведення

1. Вступ. Мотивація навчально - пізнавальної діяльності учнів

Звернення до учнів (у вигляді мультимедійної презентації за теми "Подорож незвіданими стежками Черкаського району").

Наш маленький джуря Павлик, який дуже любить подорожувати, отримав від козаків довгоочікуваний подарунок - карту Черкаського району. На жаль, зла відьма викрала та пошкодила її. (Ілюстрація 2)

Друзі, давайте допоможемо Павлику відновити карту. Для цього нам стануть в нагоді знання з математики.

На кожному етапі квесту, з 19.01.2016 по 25.01.2016, ви зможете отримати завдання з математики, які допоможуть вам краще пізнати історію рідного краю.

Квест складається з трьох етапів. На кожному з них на вас чекатимуть більш складні завдання, а на завершення вам доведеться виконати творчу роботу!

Бажаємо успіхів та волі до перемоги!

Звернення до вчителів та журі

Під час проходження кожного туру гри учасники отримуватимуть частину карти Черкаського району та відповіді на попередні завдання. Творче завдання передбачає створення презентації про рідне село, яка буде оцінена відповідно до критеріїв: історична значущість, стиль, помилки, творчість.

I етап (відбірковий) - пропонуємо дати відповідь на запитання по історії Черкаського району.

II етап. За 30 хвилин необхідно розв'язати 5 тестових завдань (1 рівень), а також дати коротку відповідь на 5 запитань (2 рівень).

У кінці усіх переможців чекає творче завдання: створити презентацію про власне село. Критерії оцінювання творчого завдання (Додаток 2).

2. Реєстрація учасника квесту відбувається в онлайн за допомогою Google Форм. (Ілюстрація 3)

3. Завдання до веб-квесту

Учні дають відповіді на запитання в онлайн за допомогою Google Форм.

I тур змагань

I етап.

Історичне фото-запитання: Знайти відповідь на запитання, пов'язане з історичними місцями Черкаського району. Де розташована церква, яка зображена на фото? (Ілюстрація 4)

Відповідь: у селі Мошни, Преображенська церква.

II етап.

1 рівень. Тестування.

1) Мандруючи лісом, ми побачили рудохвосту білку, яка за 4 секунди зробила 8 стрибків. Скільки секунд треба білочці, щоб стрибнути 20 разів?

А	Б	В	Г	Д
8	10	12	16	20

2) 18 маслюків і білих грибів лежать по два у пронумерованих кошиках. У кошиках з непарними номерами лежать маслюк і білий гриб, а в кошиках з парними номерами лежать тільки білі гриби. Скільки білих грибів у кошиках?

А	Б	В	Г	Д
10	11	12	13	14

3) Назустріч нам ішов рибалка з сином. За ними біг песик, два котики, на плечі у рибалки сидів сокіл, а у відрі було чотири рибки. Скільки у них разом є ніг?

А	Б	В	Г	Д
14	16	18	24	28

4) Школярі малювали малюнки для воїнів АТО. Якщо кількість малюнків поділити на деяке одноцифрове число, то в остачі отримаємо 8, а в частці 20. Яку кількість малюнків намалювали діти?

А	Б	В	Г	Д
12	160	168	180	188

5) Кав'ярня умебльована квадратними столами. За один стіл можуть сісти четверо осіб (з кожного боку по одній). Скільки квадратних столів потрібно зсунути, щоб за один довгий прямокутний стіл сіли 24 туристи?

А	Б	В	Г	Д
6	8	10	11	12

2 рівень. Розв'яжи, запиши правильну відповідь!

1. У коробці було 1000 намистин. Скільки часу потрібно майстрині, щоб нанизати 850 намистин, якщо за 1 хв. Вона нанизує 100 намистин?(1хв 30 с)

2. Горіло 5 свічок, 2 погасли. Скільки свічок залишилось? (2)

3. Блакитну хустинку опустили в Чорне море. Якою вона стала? (Мокрою)

4. Селянин ішов до залізничної станції і зустрів 2-ох бабусь, кожна з яких несла по 2 кошики, а в кожному кошику було по 2 кролі. Скільки йшло до станції людей? (Один селянин).

5. Яке число можна отримати, якщо до кількості приголосних букв у слові "Україна" додати найменше двоцифрове число? (13)

6. Підрахуйте, скільки разів у тексті Гімну України зустрічається кожна голосна буква.

7. Найбільшою водною артерією України є Дніпро - третя за величиною (після Волги і Дунаю) річка Європи. Довжина Дніпра - становить 2201 км, у межах України - 981 км. Знайдіть, який відсоток довжини річки знаходиться на території України. Результат заокругліть до цілих. (45%)

8. Кількість населення Одеси та Шостки відповідно дорівнює 1017022 і 78505 осіб. У скільки разів більше людей проживає в Одесі, ніж у Шостці? Відповідь округліть до цілих. (13)

9. Не завжди Київ був столицею України. З січня 1920 по червень 1934 рр. Столицею Української Соціалістичної Радянської Республіки був Харків. Скільки повних років Харків був столицею? Дізнайтеся, які ще міста були столицею України у різні часи.(14)

10. Україна є однією з 9 держав світу, які проєктують і будують літаки. Серед найяскравіших здобутків українського літакобудування - найбільший у світі літак АН-225 "Мрія", а також найпотужніший літак АН-124 "Руслан". Ці "залізні птахи", сконструйовані лідером літакобудування АНТК ім. Антонова, що знаходиться в Києві. Літак "Мрія", маса якого 640 т, взявши на борт вантаж у 253 т, за один політ установив більше 124 рекорди. У скільки разів маса літака більша за масу вантажу, що він може підняти? Відповідь округліть до десятих.(2.5)

11. У класі 10 лампочок по 100 Вт кожна. Якщо вони горітимуть марно 1 годину, то буде втрачено 1 кВт/год електроенергії. У нашому районі понад 420 класів. Чому дорівнюватимуть втрати електроенергії в межах району у січні? (13020 кВт)

ІІ тур змагань

I етап.

Історичне фото-запитання: Запитання, яке пов'язане з історією Черкаського району.

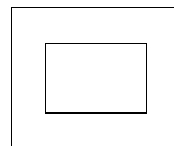
У якому селі донедавна церкву вважали пам'яткою архітектури? (Ілюстрація 5)

Відповідь: с. Думанці. Знищена в результаті пожеги в 1997 році

II етап

1 рівень. Тестування.

1. Біля Обеліска Слави закладена прямокутна клумба, навколо неї викладена доріжка, ширина якої всюди однакова. Зовнішня лінія доріжки на 8 м довша від внутрішньої. Тоді ширина доріжки :

А	Б	В	Г	Д
				залежить від розмірів клумби
1 м	2 м	4 м	8 м	

4. На малюнку зображено клумбу прямокутної форми площею 30 м². Вона поділена на три прямокутні ділянки. Ширина ділянки з нарцисами - 2 метри, а її площа - 10 м². Ділянка з тюльпанами має ширину 3 м. Чому рівна площа ділянки з гіацинтами?

нарциси	гіацинти
	тюльпани

А	Б	В	Г	Д
4 м ²	6 м ²	8 м ²	10 м ²	12 м ²

3. Мандруючи лісом, ми вийшли на велику галявину, посеред якої росли три дерева, на яких сиділо 60 пташок. Одночасно з першого дерева злетіло 6 пташок, з другого - 8 пташок, а з третього - 4 пташки. Після цього на всіх трьох деревах пташок залишилось порівну. Скільки пташок було спочатку на третьому дереві?

А	Б	В	Г	Д
14	18	20	22	24

4. Денис, Артем, Влад та Максим відвідують чотири гуртки: туристичний, автомобільний, судномодельний та фотографічний. Денис не любить моделювати. Артем фотографує Максима коли той моделює гоночне авто. Яке з цих тверджень є істинним?

А	Б	В	Г	Д
Денис судномодельніст	Артем автомобільніст	Денис відвідує фотографічний гурток	Влад судномодельніст	Максим відвідує туристичний гурток

5. Лісова стежка привела до струмка, перейти через який можна по вузькій кладці по одному. Тая перейшла перед Іринкою, але після Олі. Аня і Оля не переходили одна за одною, а Маша не знаходилась ні поруч з Олею, ні з Тасєю, ні з Анею. В якому порядку Тая, Іринка, Аня, Маша і Оля переправились через струмок?

А	Б	В	Г	Д
Аня, Оля, Тая, Іринка, Маша	Маша, Оля, Тая, Іринка, Аня	Оля, Тая, Іринка, Аня, Маша	Оля, Тая, Іринка, Маша, Аня	Оля, Тая, Аня, Іринка, Маша

2 рівень. Розв'яжи, запиши правильну відповідь!

1. 4 козаки за святковим столом з'їли разом 70 вареників, причому кожний з них з'їв хоча б один вареник. Третій і четвертий козаки з'їли 45 вареників, а перший козак з'їв більше за кожного з них. Скільки вареників з'їв другий козак? (1 вареник).

2. У магазині було 3 посудини: одна місткістю 8 л, друга - 5 л, а третя - 3 л. Перша посудина наповнена квасом, а дві інші порожні. Як продавчині з допомогою цих посудин виміряти 1 л?

3. Із міста Черкаси до села Мошни виїхав автобус зі швидкістю 60 км/год, а із села Мошни до міста Черкаси зі швидкістю 40 км/год. Який з автобусів буде далі від Черкас у момент зустрічі? (автобуси будуть на однаковій відстані від Черкас).

4. На патріотичний конкурс "Джура" зібрались команди із 40 шкіл Черкаського району. Чи можна організувати змагання між командами, щоб кожна змагалась у 3 конкурсах? (60)

5. Якось на Білозірському озері почало рости латаття. Кожного дня його кількість подвоювалась і на 20-й день заросло все озеро. На який день заросла четверта частина озера? (На 18 день)

III тур змагань

I етап.

Історичне фото-запитання:

Запитання, пов'язане з історією Черкаського району. (Ілюстрація 6)

У яких роках збудований Онуфріївський монастир у селі Чубівка?

Відповідь: 3 1786 року - заштатний, а з 1904 року - чоловічий монастир гуртожитного типу.

II етап

1 рівень. Тестування.

1. Учні 5 класу придбали 24 ручки, 42 зошити в клітку і 36 зошитів в лінію для дітей-переселенців. Яку найбільшу кількість однакових наборів вони можуть зробити, якщо використають всі канцтовари?

А	Б	В	Г	Д
4	6	8	10	12

2. Дарина, Катя, Ліля та Діана плели маскувальну сітку. Дарина і Катя сплели 18 метрів, Катя і Ліля - 12 метрів, Ліля та Діана - 10 метрів. Скільки метрів сплели Діана та Дарина?

А	Б	В	Г	Д
8	16	20	24	25
А	Б	В	Г	Д
8	16	20	24	25

3. Іра та Тая взяли участь в змаганні з бігу, присвяченому пам'яті героя-земляка. На фініші Тая випередила 20 дітей, зокрема Іру. Іра фінішувала після 5-ти інших дітей, рахуючи Таю. Троє дітей фінішували поміж Ірою і Таєю. Знайдіть кількість учасників змагання.

А	Б	В	Г	Д
22	25	27	30	32

4. Двоє друзів Юрій та Андрій розпалили вогнище, придбавши для цього 15 однакових полін.

8 полін приніс Юрій, а 7 - Андрій. Вадим захотів скористатися цим вогнищем, заплативши хлопцям 30 монет однакового номіналу. Як Вадим повинен поділити монети?

А	Б	В	Г	Д
22 Юрію, 8 Андрію	20 Юрію, 10 Андрію	18 Юрію, 12 Андрію	16 Юрію, 14 Андрію	15 Юрію, 15 Андрію

5. Назарова мама - волонтер. Назар народився на 20-ий день народження його мамі. Тож у них один день народження. Скільки разів за їх довге життя вік Назара буде дільником віку його мамі?

А	Б	В	Г	Д
2	3	4	5	6

2 рівень. Розв'яжи, запиши правильну відповідь!

1. Кожний козак на Січі мав принаймні вуса або оселедець. Вуса мало 328 козаків, оселедець - 246 козаків, а і вуса і оселедець - 109 козаків. Скільки всього було козаків на Січі? (465 козаків)

2. Усі цілі числа, починаючи з 1, виписані підряд. Яка цифра стоїть на 2015 місці? (6)

3. Головний годинник України в м. Київ показує першу годину дня. Знайдіть найближчий момент часу, коли годинна і хвилинна стрілки збігатимуться. (, тобто майже 13:05:27)

4. За зиму козак Вареник схуд на 25%, потім за весну погладшав на 20%, за літо він знову схуд на 10%, а за осінь додав у вазі 20%. Схуд чи погладшав козак Вареник? (Схуд)

5. Козел Боря запросив барана Кузю на город. Пролізши крізь дірку в огорожі, вони взяли за капусту. Через півгодини баран Кузя побачив нові ворота, зупинився, як вкопаний, і простояв так три з половиною години, поки козел Боря не з'їв останній качан. Скільки качанів капусти з'їв баран Кузя, якщо відомо, що на городі росло 34 качани, а козел їсть в два рази швидше, ніж баран? (2 качани)

IV тур змагань

Творче завдання

Створення презентації "Моє рідне село"

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуревич Р. С. Веб-квест у навчанні: путівник: навч.-метод. пос. / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, О. В. Шестопалюк. - В.: РВВ ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2012. - 128 с.

2. Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О. Проектне бачення компетентнісно спрямованої 12-річної середньої школи: Практико-орієнтований посібник- Запоріжжя.: Центріон, 2005. - 112 с

3. Кадемія М. Ю. Використання веб-квестів у процесі підготовки вчителя технологій / М. Ю. Кадемія / Наукові записки. Серія: Педагогіка. - 2011. - № 3. - С. 353-356.

4. Кадемія М. Ю. Інноваційні технології навчання: словник-госарій : навчальний посібник для студентів, викладачів / М. Ю. Кадемія, Л. С. Євсюкова, Т. В. Ткаченко. - Л.: СПОЛОМ, 2011. - 196 с.

5. Кошечко Н. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі / Н. Кошечко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. - 2015. - Вип. 1. - С. 35-38.

6. Концепція загальної середньої освіти (12 - річна школа). Нормативно - правове забезпечення освіти. У 4 ч. - Харків: Видав. гр. Основа, 2004. - Ч. I. - 144 с.

7. Проект "Нова школа", 2017р.[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mon.gov.ua>

Л. А. Ткач,

викладач зарубіжної літератури Державного навчального закладу
"Черкаське вище професійне училище будівельних технологій"

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сьогодні викладання зарубіжної літератури направило свій вектор на реалізацію сучасних підходів до літературної освіти в оптимальному співвідношенні європейських і українських. Все більше звертається увага на проведення літературних паралелей, на вивчення художнього твору у широкому культурному контексті, у зіставленні з мистецькими надбаннями інших епох і національних літературних традицій, у порівнянні творів різних авторів і навіть різних жанрів. Такий підхід забезпечує міцні знання, сприяє формуванню читацької культури та виробленню в учнів аналітичних здібностей.

У переліку державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів постійно акцентується потреба розвитку у них умінь формулювати та висловлювати особисте ставлення до прочитаного матеріалу; оцінювати його складники (подію, персонаж, мотив, художній образ тощо). На уроках зарубіжної літератури учні мають навчатися сприймати літературний твір не як віддзеркалення реального життя, а відповідно до законів художнього мислення, як акт реакції обдарованої особистості на умови буття, як приватний випадок його суб'єктивного відображення.

Головним завданням при викладанні зарубіжної літератури є розвиток гуманітарної культури учнів, виховання у них творчих життєвих орієнтирів, вміння самостійно спілкуватися з творами мистецтва слова та свідомо сприймати втілені в них естетичні та духовні цінності.

Викладання зарубіжної літератури передбачає використання різних підходів, технологій, форм, методів: особистісний, міждисциплінарний, полікультурний, варіативний, гуманітарний, комунікативний, культурологічний тощо. Кожний твір розглядається у єдності з характеристикою епохи та культурно-філософськими поглядами автора, місцем автора твору в світовій літературі.

При викладанні зарубіжної літератури враховується матеріал, який засвоюють учні в курсі української літератури, що дозволяє порівнювати схожі літературні та мистецькі явища між українською та зарубіжною літературою, віднаходити єдність у світобаченні різних письменників, залучати матеріал нашого національного письменства для кращого розуміння головних тенденцій у розвитку світової культури. Адже українці не стоять осторонь творення світової цивілізації та культури.

Під час вивчення творів зарубіжних письменників в українській перекладах необхідність акцентування уваги учнів на майстерність цих перекладів, барви української мови, на особливості авторського бачення та використання художніх засобів вимагає застосування компаративного аналізу.

Використання сучасних педагогічних технологій поряд із впровадженням компаративного аналізу збільшують пізнавальну самостійність учнів та мотивують потребу розвитку їхньої читацької культури.

Використання компаративного аналізу значно сприяє піднесенню якості навчального процесу, привертає увагу учнів до надбань як світової літератури, так і української.

На сьогодні компаративний підхід дедалі більше визначає методику викладання літератури, адже це дає можливість учням краще засвоїти навчальний матеріал; забезпечує його осмислення через ознайомлення з літературою різних народів, історією; розширює уявлення учнів про прекрасне, позбавляє інертності мислення; розвиває володіння художнім словом, логічне та аналітичне мислення, філософське осмислення тих проблемних питань, які ставить перед учнями викладач.

Викладач сьогодні може експериментувати, обираючи найголовніші, на його погляд, доміанти, проте він має обов'язково орієнтуватися на ті особливості, що властиві даному твору, даній епосі, показуючи учням їх неповторність і оригінальність.

Компаративістика як наука

Компаративізм - порівняльний, порівняльно-історичний метод, який застосовується при вивченні споріднених мов, у літературознавчій теорії і практиці. Компаративістика (лат. - порівнюю, франц. - літературна компаративістика, порівняння) - порівняльне вивчення фольклору, національних літератур, процесів їх взаємозв'язку, взаємодії, взаємовпливів на основі порівняльно-історичного підходу (методу).

Компаративістика у фольклористиці, літературознавстві і взагалі у філології складалася впродовж XIX ст. під впливом філософії позитивізму. Велике значення для її виникнення і розвитку мали праці німецького філолога Т. Бенфея (1809-1810), зокрема його передмова і коментарі до "Панчтантри" (1859); російського літературознавця О. Веселовського (1838-1906). В Україні засади порівняльного вивчення літератури застосовували І. Драгоманов (1841-1895), М. Дашкевич (1852-1908), І. Франко (1856-1916). Протягом XX ст. літературознавча компаративістика активно розроблялася у Франції, Німеччині, Чехословаччині, США, де видавалася низка спеціальних журналів і збірників, присвячених компаративістиці. З 1955 існує Міжнародна асоціація літературної компаративістики з центром у Парижі. У колишньому СРСР компаративістика критикувалася як "буржуазна наука" за начебто цілковите нехтуванням соціальними та ідейними факторами літературної взаємодії. Натомість розроблялася теорія "взаємозв'язків і взаємодії літератур", порівняльно-типологічного вивчення історико-

літературного процесу (М. Конрад, В. Жирмунський, М. Алексєєв, І. Неупокєєва, Г. Вервес, Д. Наливайко та ін.), тому навіть термін "компаративістика" не вживався.

Нині в Україні компаративістика поновлена в правах: створено відділи світової літератури і компаративістики в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України, кафедру теорії літератури і компаративістики в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка, відкрито спеціалізовані ради по захисту дисертацій з даної науки.

Основною операцією компаративного методу є порівняння морфологічної будови об'єктів між собою й поєднання подібних об'єктів у групи.

При вивченні літератури з допомогою компаративістики виділяють вивчення таких зв'язків: генетичних (грец. *ΥΕΝΝΩ* - породжувати). Виявляються у спільних джерелах, що належать до різних літератур, міжнародних літературних впливах, запозиченнях. Контактних (який впливає, діє). Виявляються між: письменниками, школами, літературами течіями, творчому використанні мандрівних сюжетів, вічних тем та образів світового письменства.

Форми компаративного аналізу на уроках літератури

При використанні компаративного аналізу на уроках літератури завжди враховуються різні форми порівняльного методу:

- природно-порівняльний метод, що виявляє природу різномірних об'єктів;
- порівняння історико-типологічне, яке пояснює подібність не зв'язаних за своїм походженням явищ однаковими умовами розвитку;
- історико-генетичне порівняння, при якому подібність явищ пояснюється як результат їхнього споріднення за походженням;
- порівняння, при якому фіксуються взаємовпливи різних явищ.

Існує два способи будови розповіді, яка містить порівняння:

1. Матеріал можна розташувати послідовно, тобто спочатку розповісти про одного літературного героя (або одну подію), а потім у зіставленні з ним - про іншого (або іншу подію). Наприкінці зробити узагальнення.

2. Не менш зручним є розташування матеріалу за способом паралельного (одночасного) порівняння коли водночас розповідається про обох героїв (обидві події) дозволяє продемонструвати схожість та відмінність.

Обравши форму порівняльного методу, визначаємося з елементами компаративного аналізу, що виокремлюються під час:

- порівняльного аналізу твору та його перекладу, переказу чи переспіву;
- порівняння твору та кількох його перекладів;
- порівняння різномірних літературних явищ на рівні їх походження;
- розгляду творчих зв'язків між письменниками різних літератур тощо;
- аналізу творів одного напрямку, течії, школи, а також різних національних літератур;
- вивчення різномірних творів, близьких за темою, ідеєю, сюжетом, проблематикою, образами, особливостями поетики.

Стимулюючи учнів до порівнянь, зіставлень літературних явищ, викладач має дати учням матеріал для цих розумових операцій, навчити їх бачити, обирати, порівнювати схожі, аналогічні літературні факти або явища. Подібні уроки потрібні як учням так і викладачам. Користь від них обопільна, адже саме на такому матеріалі ми маємо можливість відточувати свою методичну майстерність. Бачити світ, кожен його феномен у порівнянні з іншим, вміти розрізняти несхожі явища та знаходити типологічне у схожому - є життєво необхідною компетенцією учня.

Компаративна лінія забезпечує:

- зіставлення літературних творів та їх окремих компонентів (тем, мотивів, образів та ін.), явищ, фактів, що належать до різних літератур;
- встановлення зв'язків між українською літературою та іншими національними літературами (генетичних, контактних, типологічних та ін.);
- розгляд розвитку традиційних тем, сюжетів, мотивів, образів, поетичних засобів у літературних творах;
- зіставлення оригіналів і перекладів літературних творів різними мовами, а також перекладів того самого твору українською мовою;
- демонстрацію лексичного багатства і невичерпних стилістичних можливостей української мови.

Компаративний аналіз проходить такі етапи:

- підготовчий: з'ясування зв'язків двох художніх творів; вивчення позатекстової сфери обох творів;
- реалізація: розгляд типологічних зв'язків між двома творами різномірних літератур; розкриття причинно-наслідкових зв'язків.
- узагальнення: доведення спорідненості світоглядних позицій та художньої манери авторів порівнюваних творів.

Методи і прийоми здійснення компаративного аналізу художнього твору

Вибір творів для компаративного аналізу не повинен бути випадковим. Твори мають добиратися за спільними аспектами, які розглядаються на уроці в першу чергу. Від прочитаного учні отримують враження, які стають навчальним матеріалом.

Найдоцільнішим на уроках компаративного аналізу є використання методів творчого читання, евристичного та дослідницького методів, перекладу; прийомів індивідуального й коментованого читання типологічно близьких текстів; проблемної ситуації; проблемних пізнавальних завдань, пов'язаних з необхідним орієнтуванням учнів у різних художніх системах; порівняння художніх творів; "вслуховування" в оригінал твору; зіставлення твору з його генетичним джерелом; евристичної бесіди, диспуту, діалогу тощо. Ці методи та прийоми допомагають розкрити творчий потенціал особистості кожного учня, сформувати навички аналітичного мислення, полікультурної компетентності, виховати толерантне ставлення один до одного. Учні на таких уроках опиняються в ситуації пошуку, дослідження через порівняння окремих літературних фактів і явищ. Вони просто зобов'язані мислити, розв'язуючи певні навчальні завдання. А це активізує їхній пізнавальний інтерес, сприяє формуванню ключових компетентностей.

Засоби здійснення компаративного аналізу

В навчальному процесі при здійсненні компаративного аналізу ефективним є використання таких засобів:

- порівняльні таблиці;
- переклади літературного твору

Відомо, що будь-яка національна культура ближче до даного народу в порівнянні зі світовою. Тому на уроках зарубіжної літератури вчитель може звертатись до української літератури та історії, надаючи увагу порівняльній характеристиці тих чи інших явищ як в літературному процесі, так і в історичному. Однією з дієвих форм компаративного аналізу на уроці літератури є використання порівняльних таблиць, які охоплюють творчість зарубіжних і українських письменників; світові літературні процеси; особливості художнього світу автора.

Умови створення порівняльних таблиць:

- необхідно опрацювати програму з української і зарубіжної літератури з метою виявлення спільних питань щодо розгляду поставлених проблем, образів, літературних процесів тощо;
- необхідно опрацювати твори та критичні матеріали, які вибрані для порівняння;
- обране порівняння повинно обов'язково відповідати темі уроку і методичним завданням уроку із зарубіжної літератури;
- для порівняння обираються основні питання чи розділи, які будуть порівнюватися;
- порівняння повинно містити не тільки критичні зауваження, але й підтверджуватися цитатами з твору.

Порівняльні таблиці повинні:

- сприяти розвитку уяви, мови учня;
- формувати навички аналізу літературного твору і його персонажів;
- давати можливість порівнювати літературні процеси, які відбуваються у зарубіжній літературі та українській літературі;
- навчати учнів творчо підходити до розкриття теми уроку;
- надавати можливість знаходити загальні та протилежні риси різних літературних явищ;
- узагальнювати та систематизувати набуті знання;
- порівняльна таблиця повинна розкривати виховне значення поставленої проблеми чи теми уроку.

Крім того, використання порівняльних таблиць зумовлено самою програмою з літератури, яка несе в собі вузьку конкретизацію навчальних тем, навколо яких зосереджується об'ємний навчальний матеріал; сприяє логічному мисленню та розвитку усного мовлення учнів, розширює їх кругозір; систематизує та узагальнює одержану інформацію; підбиття висновків спонукає учнів до розкриття моральних та загальнолюдських цінностей виховної мети уроку та й самого твору.

У процесі викладання зарубіжної літератури ми маємо позбутись однозначності у трактуванні літературних явищ. Учнім необхідно навчатися самостійно аналізувати художній текст, замислюватися над морально-естетичними проблемами, що порушуються авторами, проникати в глибини твору, цінувати красу мистецтва слова, проводити порівняльний аналіз образів,

літературних явищ, поставлених морально-етичних питань тощо.

Для зручності в роботі порівняльні таблиці знаходяться в Робочій папці учня і розташовані відповідно до поурочно-тематичного планування предмета.

Так, наприклад, при роботі над таблицею "Анатомія злочину" (Додаток №1), **окрім питань порівняльного аналізу:**

- до якої соціальної сходинки належать дані герої?
- яка мета злочину ?
- який психологічний стан після злочину?
- до якого висновку вони приходять?
- що об'єднує Ж.Сореля, Р.Раскольнікова, Г.Летючого?
- що їх відрізняє?

розкривається виховне значення поставленої проблеми: руйнація людини як особистості. Під час уроку з вивчення творчості П.Верлена є використовувати порівняльну таблицю: "Особливості поезії поетів-символістів: П.Верлена, М.Вороного та О.Олеса". В процесі роботи учні знайомляться з засадами українських поетів-символістів, які не стільки наслідували поезію поетів-символістів французької літератури, скільки внесли своє бачення поезії українського символізму, те, що відрізняє її від інших літератур: філософська насиченість творчості, фольклорні мотиви, доля України та боротьба за її незалежність. При розгляді порівняльної таблиці: "Зображення "влади золота" як руйнівної сили у творах літератури" учні прослідковують загальні художні риси розкриття цієї проблеми через такі літературні образи як Гобсек (О. де Бальзак "Гобсек"), Плюшкін (М.В.Гоголь "Мертві душі"), Пузир (І.Карпенко-Карий "Хазяїн"). Відповідаючи на питання віку, зовнішності, даних персонажів; того навколишнього середовища, де живуть дані герої; розкриваючи їх відношення до матеріального статку - учні приходять до висновку: жага наживи за будь яку ціну руйнує душу людини та моральні якості. Тобто компаративний аналіз дає можливість не тільки реалізувати технологічний напрям організації педагогічного процесу, який спрямований на ефективність навчання, повне засвоєння знань, умінь і навичок учнями. Але й реалізувати, не менш важливий, гуманістичний - виховний напрям організації педагогічного процесу спрямований на формування і розвиток особистості, його критичного, творчого мислення.

Переклади літературного твору

Тексти творів зарубіжних письменників вивчаються в перекладах, відтак основою їхнього аналізу має бути компаративістика, що дає можливість пов'язати вивчення літературних творів зі світовим культурно-історичним процесом. Використання компаративного аналізу на уроках зарубіжної літератури сприяє підвищенню якості літературної освіти, загальнокультурного рівня розвитку учнів, формуванню у них стійких уявлень про різноманітність світу, вихованню толерантності.

Першим кроком в аналізі перекладу вважається усвідомлення першотвору в його зв'язках із суспільним життям тієї країни і тієї епохи, які його породили і які в ньому відображені. Саме тому невід'ємним компонентом аналізу перекладу стає "вслуховування" в оригінальний текст художнього твору. Другий крок - осмислення літературного твору як мистецького явища. На цьому

етапі учням пропонується зробити підрядковий переклад тексту. При подальшому аналізі художній переклад розглядається на всіх рівнях структури - лексико-семантичному, морфологічному, синтаксичному, ритміко-інтонаційному, фонетичному. Для цього разом з учнями добираємо матеріал для створення "тла"; визначаємо рівні структури та елементів художнього твору, на які варто звернути увагу; встановлюємо факти спільності та відмінності оригіналу та перекладу тощо.

Зіставлення оригіналів твору і різних перекладів, як різновид компаративного аналізу є актуальним питанням сучасного українського літературознавства. Це дає змогу простежити розвиток сюжету, своєрідність передачі образів, стилю оригіналу, а іноді і форми твору різними авторами.

Учням подобається створювати власний переклад поетичного твору або його уривків. Саме під час таких уроків учні розуміють, що у кожному перекладі обов'язково проявляється особистість перекладача, його індивідуальний стиль, його власне прочитання тексту. Особливо цікавою в цьому ракурсі є поезія Поля Верлена. Вона і музична, але й в той же час досить інтимна - "внутрішня" і визиває складність перекладу. На українську мову поезію Поля Верлена перекладали Г.Кочур, М.Лукаш, Б.Тена, С.Гординський, М.Рильський. Тому під час уроку вивчення творчості поезії П.Верлена та аналізу його поезії "Осінь пісня", звертається увага учнів на переклади та на те, що є головним при здійсненні перекладів.

Аналізуючи поезію французьких символістів, зокрема Поля Верлена, учні приходять до висновку, що головною рисою французького символізму є музичність за допомогою якої виражаються потаємні сутності буття.

Музичність, душевність вірша "Так тихо серце плаче" відтворена в перекладі М.Рильського, який не використовував українські відповідники рим, алітерацій, що привело б до втрати простоти й задушевності інтонації вірша:

*"Так тихо серце плаче,
Як дощ шумить над містом.
Нема причин неначе,
А серце ревно плаче".*

За допомогою компаративного аналізу літературних творів (перекладів) формується якість літературної і мовної освіти учня, збагачує учня знаннями з таких понять як індивідуальний стиль, власне прочитання, розвиток сюжету, своєрідність передачі образів, почуттів тощо.

Уроки з використанням компаративного аналізу

Готуючись до уроку компаративного аналізу, треба пам'ятати про психолого-педагогічні та методичні умови проведення такого уроку, що їх виокремлено в О.М.Куцевол :

- достатній рівень усвідомлення теми та ідей твору, який вивчається, що стане основою для порівняльного аналізу явищ різнонаціональних літератур;
- актуалізація необхідних для порівняння знань і опора на вміння та навички, набуті учнями на уроках зарубіжної та української літератур;
- встановлення зв'язку нового матеріалу з раніше вивченим;

- активне залучення таких прийомів мислення учнів, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення;

- орієнтація учнів на розв'язання проблемних та дослідницьких завдань;

- урахування вікових можливостей пізнавальної діяльності учнів, а також індивідуальних особливостей їхнього читачького сприйняття;

- оптимальний добір методів, прийомів, видів та форм роботи, які сприяють розвитку розумової діяльності учнів і забезпечують емоційне сприйняття ними художнього твору;

- систематичне порівняння художніх явищ різнонаціональних літератур, а не епізодичне звернення до зіставлення деяких творів.

- З метою всебічного вивчення учнями позатекстової сфери обох літературних творів, що дає змогу усвідомити взаємозв'язок і взаємодію національних літератур, готує до аналізу та порівняння художніх явищ, використовуються індивідуальні, групові пошукові завдання, проводиться "вслуховування" в оригінальний текст твору.

Застосування в роботі компаративного аналізу вимагає від викладача вміння формувати ефективні моделі уроків з використанням інтерактивних методів навчання, засобів художньої культури; розробки дидактичного матеріалу для проведення уроків, використовуючи сучасні форми і методи роботи та педагогічні технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анікіна Н. Управління змінами вимагає нових стратегій. (Стратегічні завдання управління школою в умовах реалізації Державного стандарту загальної середньої освіти). //Управління освітою. - 2012. - №19. - с. 10-15
2. Градовський А.В. Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури: методологія та методика: Монографія. - Черкаси: Брама, 2003.-292 с.
3. Градовський А.В. Аналіз науково-методичних засад порівняльної інтерпретації твору // Зарубіжна література в навчальних закладах. - 2004. - №1. - С.18-21.
4. Бабенко В. М. Компаративний аналіз художнього твору в системі літературної освіти школярів / В. М. Бабенко // Наукові записки. - Вип. 36. - Серія: пед. науки. - Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. - С. 3
5. Бухлова Н. Науково-методичний супровід учителів соціально-гуманітарного напрямку в контексті впровадження нових Державних стандартів освіти Н.Бухлова // Методист. - 2012. - №9. - с. 28-33.
6. Волошина Н. Й. Методика літератури. Проблеми, пошуки, здобутки, перспективи // Українська література в загальноосвітній школі / Н.Й.Волошина. - 1999. - № 1. - С 2-4.
7. Криворучко О.В. Компаративний аналіз як засіб розвитку полікультурної компетентності учнів на уроках світової літератури. Із досвіду роботи // Електронний ресурс. Режим доступу: [http:// www.eltutor.at.ua/id/2/259.doc](http://www.eltutor.at.ua/id/2/259.doc)
8. Куцевол О.М. Методика уроку компаративного аналізу / О.М. Куцевол // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - 2004. - №10. - С.2-4.
9. Куцевол О.М. Методична творчість учителя літератури - потреба сучасної школи/ О.М. Куцевол // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - 2005. - №6. - С. 9-14.

О.В.Кучерява,

учитель початкових класів Черкаської ЗОШ I-III ступенів №32
Черкаської міської ради

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Найбільш фундаментальним утіленням прав людини на міжнародному рівні стала Загальна Декларація ООН про права людини, що була ухвалена Організацією Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р. Загальна Декларація ООН про права людини проголосила рівність прав усіх без винятку людей. Стаття 26 декларації зазначає, що: "...кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безкоштовною, щонайменше для початкової та загальної освіти. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта - однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного."

Інклюзивна освіта забезпечує основне право дітей з особливими освітніми потребами на освіту та права навчатися за місцем проживання.

"Інклюзивне навчання - це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у закладах освіти на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей". Термін "діти з особливими потребами" стосується дітей до 18 років, які потребують додаткової навчальної, медичної і соціальної підтримки з метою покращення здоров'я, розвитку, навчання, якості життя, участі в громаді.

Інклюзивне навчання означає, що всі учні можуть навчатися в школах за місцем проживання в загальноосвітніх класах, в яких в разі необхідності їм буде надаватися підтримка як у навчальному процесі, так і з перепланування школи, класів, програм і діяльності з тим, щоб всі учні без виключення навчалися і проводили час разом.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей-всі діти цінні й активні члени суспільства. Навчання в інклюзивних освітніх закладах корисне як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для інших дітей, членів родин та суспільства в цілому. Взаємодія зі здоровими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до розвитку та цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та іншими дітьми в інклюзивних класах сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків. Завдяки такій взаємодії діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, вони стають більш чуйними, готовими до взаємодопомоги.

Хоча багато дослідників і педагогів говорять про те, що коли "в інклюзивну школу підуть діти з інтелектуальними порушеннями це створить неможливу проблему й, власне, уже створює. Адже дуже часто батьки дітей із порушеннями поведінки

хронічно не хочуть визнавати хворобу своєї дитини, а з цього випливає також багато проблем (упереджене ставлення до комісії ПМК, спеціальних шкіл і т.д.). Методичних матеріалів для різних нозологій, як за окремими предметами, так і взагалі, по факту немає. Принаймні, їх немає в широкому вжитку. А ті що є - це методичні матеріали для спеціальних шкіл. [4]

У 2014 навчальному році за шкільні парти мого класу сіли 33 учні серед них Іван Х., учень з порушеннями слуху.

Після кількох днів знайомства учні в класі дізналися, що Іван не дочуває. Більшу кількість учнів у класі це насторожило, зрозуміло що дану інформацію діти принесли і додому. У батьків це також викликало так званий інтерес.

З перших днів я почала працювати з класом на уроці - розповідати про те, що в школі повинні навчатися всі учні, що в людини ми повинні цінувати її внутрішню красу, її поведінку, що дітям, таким як Іван, понад усе потрібна наша допомога, підтримка; про те, що він не повинен відчувати себе самотнім у нашій великій шкільній сім'ї.

Я сама також багато часу віддавала цьому учневі. Кожен урок розпочинала з того, чи чує він мене? Діти допомагали йому приготуватися до уроку, ходили з ним по коридору в парі, розповідали про шкільний порядок, і, нарешті, ми навчилися як потрібно з ним спілкуватися.

Перший етап труднощів з великими зусиллями ми всі разом подолали, я говорю всі, маючи на увазі кожного учня в класі, бо кожному з них вперше довелося налагоджувати стосунки з такою дитиною.

Попереду складний етап навчання. Як вчити дитину, в якій малий словниковий запас, яка говорить частинами речень, яка не чує слова з шиплячими звуками?

Іван перебуває в класі на інклюзивному навчанні. Він працює за індивідуально складеною програмою, в якій чітко з кожної теми я відмічаю його досягнення. Іван сидить на першій парті переді мною в центрі постійної моєї уваги. Дивлячись на мене, він децю читає по губах, а децю чує, але основний матеріал він засвоює на корекційних годинах, які відводяться на варіативну складову навчальним планом. Поряд з ним за партою сидить дитина, яка встигає працювати на уроці. Вона виконує роль так званого тьютора. Через кілька місяців я до Івана саджу іншу дитину, адже, змінюючи свого помічника, я залучаю більшу кількість дітей до спілкування з Іваном. Бажаючих сидіти поряд з ним дуже багато, бо кожен хоче побувати у його ролі.

Найскладніше було навчитися спілкуватися з таким учнем. Основне правило це - не кричати, говорити спокійно в ідеальній тиші, уникати змішування звуків. Хочу зазначити, що учні в класі добре знають, що коли вчитель говорить, то потрібна бути тиша, щоб Іван міг почути сказане. Перед тим як почати розмову, я привертаю його увагу - запитую: "Чи ти чуєш мене?"

Розповідаючи, дивлюся на дитину, в висловлюванні добираю слова, в яких немає шиплячих, а також заміною маловживаним ним слова, яких він не розуміє. Говорячи використовую жести, міміку, щоб в учня склалося ширше уявлення про зміст сказаного.

У ході роботи зрозуміла, що не варто ставити запитання про усвідомлення почутого першому саме йому, таких дітей це засоромлює, вони бояться сказати не правильно. Всі види завдань, які виконуються на уроках, номери, сторінки обов'язково записую на дошці або підходжу і в підручнику показую Івану, над чим саме будемо працювати. Велику увагу відводжу незрозумілим словам, їх записую і повторюю кілька разів, пояснюю значення, за потребою складаю речення.

Декілька порад учителю, який працює з дітьми з порушеннями слуху:

- Якщо дитина припускається помилок на письмі, то їх не просто треба виправити, а й проаналізувати з дитиною звуковий склад слова, записати його правильно декілька разів.

- З дитиною, яка не чує всіх звуків, треба якнайбільше вправлятися в удосконаленні звукобуквенного складу слів, складанні словосполучень, речень, коротких текстів у межах теми за допомогою індивідуальних завдань, що сприятиме впорядкуванню, коригуванню і закріпленню у школяра зі зниженим слухом навичок граматично правильного мовлення.

- Учень з порушенням мовлення повинен читати тільки вголос, поряд з вчителем чи батьками, які повинні виправляти його у неправильному вимовлянні окремих звуків, пояснити значення слів, які він прочитав не правильно, це, зазвичай, трапляється з тими словами, які учень не розуміє.

- Педагогу слід слідкувати не лише за своїм мовленням, а й за змістом підручника. От наприклад, з української мови, вивчаючи тему "Речення", зіштовхуємось з таким правилом (Речення виражає закінчену думку). Аналізуючи дане висловлювання, вчителю має враховувати особливість сприйняття учнем кожного окремого слова та пояснити за потребою значення слів. Враховуючи те, що мій вихованець не чує шиплячих, то слова "речення", "виражає", "закінчену" він чує частково, отже це правило для його засвоєння є незрозумілим, в такому випадку варто обійтися простішим визначенням речення: (Від великої букви до крапки буде речення. Речення складається зі зв'язаних слів). Розглядаючи цю ж саму тему "Речення", знову виникає наступне проблемне правило "Перше слово в реченні пишеться з великої букви". Слово "перше" ним не сприймається, він не використовує його в своєму словнику, тому замінюємо його словом "один" і виникає правило "Слово один у реченні пишеться з великої букви".

- На індивідуальних картках треба також ставити правильно завдання. (З тексту виписи речення один. В реченні один підкресли головні слова. Спиши з тексту один абзац.) Таке неправильне мовлення я застосовую на певний період. З часом я вводжу слово "перше" пояснюю його значення, його мовленнєвий апарат відтворює слово (песе), але Іван добре розуміє, що воно означає).

- Готуючись до кожного уроку, бажано ретельно переглядати весь матеріал, звертати увагу на ті завдання, які можуть викликати труднощі, або замінювати ідентичними - тими, які виконуватимуть учні, але вони будуть подані на індивідуальних картках в доступній для нього формі. (Наприклад, коли всі пишуть математичний диктант, Іван працює з індивідуальною карточкою, на якій обраховує подібні завдання. Коли учні пишуть диктант на

написання ненаголошених [е] [и], він працює на індивідуальній карточці, в якій треба вставити пропущену букву [е] чи [и]).

- Найбільшу складність викликають уроки літературного читання. Він не чує, що читають учні і як аналізують даний твір. Я завжди добираю кілька запитань за змістом тексту і він протягом уроку самостійно читає текст і дає відповіді на запитання. Хочу зазначити, що твори він розуміє частково, через малий словниковий запас. На кожному уроці я намагаюся хоч одне слово пояснити, щоб поповнити його словник.

- На допомогу можна друкувати "опори". Вони повинні лежати перед дитиною у папці. (У нашому випадку, якщо треба щось повторити я показую Івану і він повторює це самостійно, в той час коли решта учнів розповідають це в класі. От, наприклад, при розв'язуванні задачі на порівняння повторюємо правило "Щоб порівняти дві числа, треба від більшого числа відняти менше" учні його повторюють у класі, а Іванові читає його з опорних таблиць, а потім переходимо до усвідомлення змісту та розв'язання задачі. При розв'язанні задач на уроках математики варто перевірити, чи дитина правильно зрозуміла умову задачі, де досить часто є неповні речення з пропущеними членами. Інколи учень може не зрозуміти життєву ситуацію, описану в задачі і тому її потрібно пояснити. При складанні скороченого запису треба допомогти відшукати в умові задачі ключові слова, визначити тип задачі, щоб правильно записати умову, тому в класі на допомогу таким учням повинні бути опори зі скороченим записом).

Велике значення у навчанні і вихованні такої дитини є співпраця з батьками, які повинні добре розуміти, що їх дитина особлива. Їх завдання приділяти більше часу для спілкування з дитиною, вислуховувати її розповіді про школу. Якщо дитина бачить їх інтерес до її справ і турбот, вона відчує, що її підтримують, що дуже важливо для дітей з особливими потребами. Батьки повинні помічати все, навіть найменші досягнення своєї дитини, відзначати їх, стимулюючи її впевненість у собі, у своїх силах і можливостях. Необхідно зауважити, що діти, які мають проблеми зі здоров'ям, швидше стомлюються, працездатність їх знижується, навчальне навантаження для них є занадто важким. Вони повинні підтримувати самостійність дитини при виконанні домашніх завдань. Це не означає, що допомагати йому взагалі не потрібно, однак повинні бути визначені межі їхньої допомоги. Батьки не повинні скупитися на позитивні почуття по відношенню до таких дітей, вони найбільш чутливі до любові, поваги, уваги та підтримки дорослих.

Отже, впровадження інклюзивної освіти в сучасній школі є новим шляхом в освіту майбутнього, яка вимагатиме від педагога нових знань і вмінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912 "Інклюзивна освіта для дітей з інвалідністю в Україні". [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://education-inclusive.com/shho-take-inklyuziya/>
2. Особливості педагогічного супроводу дітей з різними психофізичними вадами в умовах інклюзивного навчання[Електронний ресурс].- режим доступу:http://static.klasnaocinka.com.ua/uploads/editor/10896/566814/sitepage_88/files/osoblivosti_pedag_suprovodu__1.pdf
3. Поради батькам | Інклюзивна освіта для дітей з інвалідністю в Україні. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://education-inclusive.com/porady-batkam/>
4. Настояща К. До питання інклюзивної освіти в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://osvita.ua/school/inclusive_education/29475/

Ж. В. Новіцька,

учитель історії Христинівської спеціалізованої школи I-III ступенів №1
ім. О.Є.Корнійчука Христинівської районної ради

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ІСТОРИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ ТА В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Творче відродження культурно-освітніх і виховних козацьких традицій - одна з необхідних і найважливіших граней зміцнення незалежності України. Унікальне явище світової культури - **козацька педагогіка**. Вона найтісніше пов'язана з матеріальною і духовною сферами, творцями яких було українське козацтво. Козацька педагогіка - це частина народної педагогіки у найвищому її вияві, яка формувала в підростаючих поколіннях українців синівську вірність рідній землі, Батьківщині - незалежній Україні. Це народна виховна мудрість, що своєю головною метою ставила формування в сім'ї, школі і громадському житті козака-лицаря, мужнього громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю.

Створена козаками педагогіка ввібрала в себе ідейно-моральний, емоційно-естетичний, психолого-педагогічний зміст богатирської епохи в житті наших пращурів, періоду славнозвісної Київської Русі. Зміст, ідейно-моральний і емоційно-естетичний потенціал козацької виховної мудрості втілюють у собі національну психологію, характер, світогляд, правосвідомість, мораль та інші компоненти національної свідомості, духовності народу.

Провідні ідеї козацького руху - свобода і незалежність України, непорушність прав людини і народу, суверенність особистості, народовладдя - були найважливішими в національній системі освіти і виховання, активно впроваджували в життя народні традиції, звичаї і обряди. Окремим напрямом було фольклорне виховання, серцевиною якого були пісні, думи, легенди, перекази, балади, прислів'я, приказки про козаків, їхню героїчну боротьбу проти чужоземних загарбників - татар, турків, польської шляхти і російського самодержавства. Українська козацька система виховання - глибоко самобутнє явище, яка мала, як відомо, кілька ступенів.

Серцевиною козацького виховання були ідеї та засоби козацької духовності, народної педагогіки, багатющі національні традиції, звичаї та обряди, здобутки християнської моралі. У козацьких сім'ях панував культ Батька і Матері, Бабусі і Дідуса, Роду і Народу. Козацька сім'я відзначалася глибоким демократизмом, рівноправністю чоловіка і жінки, духовними традиціями.

Вагомою сторінкою історії козацтва є діяльність січових шкіл, де реалізовувалося право особистості на навчання, задовольнялися як культурні, духовні, так і військово-оборонні потреби. Тут вихованці оволодівали читанням, письмом, хоровим співом та музикою. Їх привчали до національного способу життя і поведінки, оборонно-військової справи.

Виховні функції козацької педагогіки реалізовувалися в процесі формування чисельних козацьких об'єднань - побратимств, братств, товариств, гуртів та інших громад. Такі об'єднання відображали і захищали потреби, інтереси, права як окремої особистості, так і групи людей, усього народу. Пізнання "секретів" формування вірності і відданості, аж до самозабуття і самопожертви козаків, що браталися між собою - це завдання нашого молодого покоління. Згадуються чисельні епізоди з життя козаків, які ризикуючи власним життям, часто визволяли своїх рідних, побратимів, друзів із турецько-татарської неволі, ішли один за одного на муки, торттури. В іноземців викликали подив незламна дружба козаків, нехтування ними небезпекою, готовність здобути волю іншим людям за рахунок власного життя. Я вважаю, що пізнання психологічних, моральних, світоглядних механізмів героїчних вчинків козаків допоможе творчо відроджувати лицарську педагогіку.

Козацька педагогіка була найтісніше пов'язана з гуманістичними традиціями, ідеями самоврядування і виборності, будівництва самостійної Української держави. У центрі козацької педагогіки - ідеал вільної і незламної в своїх прагненнях до свободи людини, яка на вітчизняних традиціях громадського, політичного життя розвиває рідну культуру й економіку, будує незалежну державу.

11 жовтня 2012 року у нашій школі за ініціативою учителя допризовної підготовки юнаків **Гарматюка Володимира Сергійовича** була створена козацька сотня імені Івана Гонти. З цього приводу на шкільному подвір'ї встановлено пам'ятний знак - камінний хрест з написом про її створення. До складу козацької сотні увійшли учні 10-11 класів нашої школи, а Володимир Сергійович став її отаманом. Було придбано однострої камуфляжні, а пізніше - погони.

Традиційними вже стали козацькі свята, які проводяться у школі, але стають подією всього міста: посвята учнів 4-х класів у козачата, а старшокласників - у козаки.

На святі обов'язково бувають присутні керівники міста, установ та підприємств, підприємці, меценати, батьки та жителі міста, воїни Збройних Сил України.

Свята розпочинаються Державним Гімном України і внесенням Державного Прапора України та прапора Козацької сотні.

Четвертокласники завжди із хвилюванням чекають початок дійства. Особливо піднесено звучать слова:

Козаком треба бути!

Козаком треба стати!

Щоб родовід не забути!

Щоб гордились батько й мати.

Про минуле пам'ятати.

Хочемо пообіцяти:

З давніх-давен і донині

Знати історію України.

Пам'ятати, як наші предки у бої ходили,

Як за честь України-неньки голови зложили.

Щоб козацькому роду не було переводу.

Присягаємо на вірність Україні та народу.

А далі під проводом отамана козацької сотні козачата складають присягу:

"Я, вступаючи в лави Христинівської Козацької сотні, перед лицем своїх друзів та старших наставників урочисто обіцяю любити свою Батьківщину, бути добрим, чесним, справедливим. Завжди слідувати загальнолюдським моральним законам та законам України, дотримуватись вимог статуту сотні і традицій українського козацтва".

Отець Геннадій проводить посвяту, а козаки - одинадцятикласники вручають козачатам значки з написом "Козача".

Урочисто звучить гімн козацької сотні імені Івана Гонти (всі учні співають). А далі козачат запрошують посмакувати козацькою кашею.

Зазвичай, на святі до сотні приймають молодих козаків. Старшокласники вишиковуються для прийняття присяги, яку вони повторюють за крайовим отаманом:

"Я, перед Богом нашим Всевишнім, перед святою Покровою, перед українським народом ім'ям матері й батька, святою землею нашою клянусь, що готовий віддати життя, захищаючи споконвічну свободу нашого народу, дідівські вікові порядки та звичаї, самостійну, незалежну, соборну Україну. Присягаю, що буду стояти на смерть за волю і незалежність України, недоторканість її кордонів і до останнього подиху служити їй з честю і гідністю".

Кожен майбутній козак отримує боже благословення шляхом окроплення святою водою

з рук Отця Генадія, цілує Козацьку шаблю та дає війську присягу(цілує прапор, опустившись на коліно). Після отримання посвідчення та реєстрової грамоти козака чи берегині з вуст кожного з нас звучало горде: "Служу народу України і Українському козацтву!".

Імпровізований концерт, який готують учні школи, доповнює яскравість та урочистість події.

Це не просто заходи цікаві і яскраві, це - усвідомлення того, що ти є причетним до тих вікових традицій козацтва (духовних, історичних, військово-патріотичних), що ти продовжуєш, хай іще не в повній мірі, вічно живу козацьку культурну спадщину, що ти є часткою тих козацьких звичаїв і ритуалів, традицій та свят.

Після посвяти у козаки на виховному заході "Без минулого немає майбутнього", отаман Христинівського козацького полку Ковбасюк Степан Григорович разом з Гарматюком Володимиром Сергійовичем вручають погони молодим козакам школи.

Носити звання козака не просто. Тут потрібно володіти певними знаннями, історією, знати традиції і звичаї, оволодівати військово-спортивним мистецтвом козаків. У цьому нам допомагають наші вчителі-наставники отаман Гарматюк Володимир Сергійович, курінний Куровський Віктор Васильович, які разом із іншими козацькими старшинами щорічно проводять таборування військово-спортивного вишколу "Пластунів" на базі комплексу "Корчма" в селі Мала Севастіанівка Христинівського району. Там відбуваються зустрічі із воїнами АТО, капеланом - отцем Геннадієм, представниками Христинівської районної державної адміністрації, краєвим та кошовим отаманами.

Кожний день у таборі був особливим. Було створено три загони, між якими щоденно проводяться спортивні змагання зі стрільби із пістолета, пневматичної гвинтівки, волейболу, плавання, підтягування, гирьового спорту, кидання гранати, збирання і розбирання автомата. Переможцям вручаються нагороди.

Козаки сотні - учасники обласних змагань, які проводилися на базі військового навчального центру "Оршанці". Цікаві були спортивні змагання "Козацькі розваги". Взяли участь у Міжнародній козацькій раді в смт. Лужани Чернівецької області. та м. Умані.

У 2016 році команда школи посіла перше місце в районних змаганнях "Джура - Сокіл" і стала учасником обласного етапу гри, де посіла 8 місце серед 22-х команд-учасниць.

Історію козацтва діти вивчають, мандруючи місцями козацької слави, - містами Чигирин, Канів, Черкаси, Умань.

В Чигирині щорічно відбуваються традиційні козацькі зібрання. На Покрову в місті Каневі проходить збір представників козацтва України. В середині квітня з усієї України та Української діаспори до Холодного Яру приїждять хранителі козацьких традицій. Заходи відбуваються на хуторі Буди, біля символу козацького духу - дуба Залізняка, у Мотронинському монастирі, біля Козацького ставу.

Гонтівці беруть активну участь в усіх заходах, які проходять у м. Христинівка на День Соборності України, відзначення Дня Прапора та Дня Незалежності, відкритті пам'ятної Стелли воїнам АТО та Небесної Сотні.

Ми живемо у нелегкий час - йде війна. Ми беремо приклад із наших наставників, які входять до Христинівської козацької сотні "Гайдамаки", а окрім них, туди іще входять і волонтери. Вони займаються ремонтом і відправкою на фронт військової техніки. Козаки сотні імені Івана Гонти теж беруть активну участь у зборі і передачі коштів воїнам АТО, плетінні маскувальних сіток, поставках продовольства на фронт для наших бійців-захисників.

Школярі є членами волонтерських загонів. Учні школи беруть активну участь у різноманітних акціях та заходах, змаганнях різних рівнів. Активно залучаються до патріотичного виховання дітей та молоді учасники бойових дій на Сході країни, бійці АТО та члени їх сімей, наші сучасники, які виявляють активну громадянську та патріотичну позицію. У школі створено галерею Слави, Героїв Небесної сотні.

У 2015 році під час посвяти в козаки була відкрита меморіальна дошка воїну АТО, випускнику нашої школи Попику Сергію Івановичу, який загинув, захищаючи нашу Вітчизну і кожного з нас.

1 вересня 2016 року, за одностайним рішенням дітей, батьків та учителів школи, на базі 8-В класу при нашій школі створено козацький клас, на чолі з класним керівником Видай Оленою Василівною.

Передовсім козацький клас - це уособлення нашої державної незалежності. І багато віків саме козаки боролися за неї, щоб мати свою незалежну державу. Саме цим дітям будувати нашу країну, саме їм втілювати нашу національну ідею.

Маленькі козаки (джури) уже відвідують курс за вибором "Стежками козацької звитяги" та гурток козацько-лицарського виховання "Джура", розрахований на кілька років.

Навчальні програми цих додаткових занять побудовані на основі знань, вмінь і навичок, необхідних майбутньому захиснику Вітчизни.

Головною метою програм є формування та розвиток повноцінної особистості, гармонійної людини, патріота Батьківщини.

12 жовтня 2016 року на щорічній "**Посвяті в козаки**", вперше в історії школи восьмикласникам козацького класу отримали посвідчення і Реєстрові грамоти "Джури".

І, наостанок, хочеться розказати про маленьких козачат, які знайомляться з козацькою педагогікою, відпочиваючи в літньому пришкольному таборі "Сонечко".

Вже декілька років поспіль організовується тематична табірна зміна "Не забувайте незабутнє і не знецінюйте коштовне" для творчого продовження в сучасних умовах козацьких звичаїв і традицій, виховання в кожного прагнення розвивати в собі кращі людські риси українця-патріота.

Особливу увагу в роботі табору було приділено організації дозвілля та змістовного відпочинку дітей. Творчим колективом вихователів був складений план роботи табору, в якому кожен день має тематичну назву, що дало змогу ефективно спланувати виховну роботу за напрямками діяльності.

Діти дотримуються правил юних козаків (заповіді козаків). Їх приваблюють нетрадиційні форми роботи, творчість, ініціатива, яку може проявити кожен вихованець, романтика козацького показу, звитяжна історія українського козацтва, до якої вони прилучалися.

Очолює кожний курінь педагог-виховател, який забезпечує виконання дітьми розпорядку дня, організовує їхній побут і спільно з вожатими готує та проводить оздоровчі та виховні заходи відповідно до режиму дня та плану виховної роботи табору.

Уся робота сприяє відродженню національної школи, поглибленому вивченню рідної історії, традицій і звичаїв, фізичному загартуванню школярів на основі козацьких ігор, забав, вихованню почуття обов'язку, товарищескості, взаємодопомоги, допомагає виховувати в учнів почуття господаря школи, відповідальності за свої обов'язки, прищеплює любов і повагу до рідної землі і до звитяг українського народу.

Козацька педагогіка - це голос нашої історії, голос мудрості, голос життя, голос безсмертного подвигу волелюбного духу і завдяки їй молодь України виростає фізично здоровою, морально чистою і духовно багатою

Історична свідомість, активна громадянська позиція, розуміння національної гідності і самосвідомості, любові до своєї Батьківщини - України, готовності захищати свій рідний край - ось пріоритети нашого життя сьогодні.

Слава Україні!

І. А. Машкаринець,

учитель української мови та літератури, соціальний педагог
Голов'ятинської ЗОШ I-III ступенів Смілянської районної ради

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ РОЗЛУЧЕНОЇ СІМ'Ї

Давно всім відомо, що **сім'я** - це основа цивілізації, найважливіше джерело соціального та економічного розвитку суспільства. Сім'я - це складна автономна система і, разом з тим, невід'ємний елемент соціальної структури, що зв'язує сучасне з минулим і майбутнім.

Родина має щоденний вплив на дитину, який у тій чи іншій формі є безперервним, охоплюючи всі сторони її життя. Однак, зменшення уваги з боку держави до проблем сім'ї, виховання в ній дітей негативно позначається на багатьох функціях самої сім'ї, зокрема, виховній. У зв'язку з цим виникає необхідність посилення уваги з боку держави, громадськості, школи, соціальних-психологічних служб до проблем сім'ї, вирішення її труднощів.

Погіршення соціально-економічних, санітарно-гігієнічних, побутових, психологічних умов життя сім'ї, відсутність високих ціннісних орієнтацій, низький рівень відповідальності та юридично-правового і морально-етичного обов'язку батьків зумовили зростання кількості розлучень, деформованих сімей. За даними статистики близько третини дітей шкільного віку виховуються в умовах неповної сім'ї і переважно матір'ю. Такі родини, як правило, утворюються в результаті розірвання шлюбних зв'язків подружжя.

Проблеми дітей із таких сімей, яких зараз на превеликий жаль, дуже багато в суспільстві, мені добре відомі. Пережила, перестраждала, переплакала і я, коли батько пішов із сім'ї... Але скрізь і завжди поряд була мама, яка не опустила рук, з усім справилась, все змогла, все подолала. Вивчила нас з братом, міцно поставила на ноги, навчила не хилитись від труднощів, йти тільки вперед, любити людей і завжди творити добро. Спасибі тобі, рідна матінко, за ту любов і ласку, що ти нам подарувала! За те, що ми зросли щасливими і забезпеченими дітьми, хоча і з неповної розлученої сім'ї!

Мабуть, по волі долі і я допомагаю дітям пережити тяжкий етап розлучення батьків. Основними напрямками соціально-педагогічної роботи з неповними сім'ями є підтримка дітей; батьків у вихованні дітей; допомога у визначенні їх фізичних, психологічних і соціальних потреб; соціальне і терапевтичне сприяння сім'ям у скрутному становищі. Спеціальною формою соціально-педагогічної діяльності, націленою на неповні сім'ї, стало виховання відповідального батьківства.

Проблема розлучення сім'ї внаслідок багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин у наш час набула значного поширення як в Україні, так і за кордоном. Дуже прикро, що крім особистої драми, розчарувань і невдач двох людей, тягар розлучення батьків лягає на душу, серце та матеріальну забезпеченість дітей. Тоді психологія, духовний світ і ціннісні орієнтації у ставленні до дітей часто формуються у несприятливих психолого-педагогічних умовах.

Із власного досвіду роботи:

Сашко (з етичних міркувань ім'я дитини змінено) навчається в школі, де я працюю. Рік тому його життя різко змінилось. Він залишився без батька, який пішов до іншої жінки. Цілком благополучна забезпечена багатодітна родина розпалася. Тепер Сашка та ще двох старших дітей, теж школярів-старшокласників, виховує сама мати. Хлопчик збунтувався: став грубим у спілкуванні з однолітками та вчителями, погіршилась успішність у навчанні, почав прогулювати уроки та нецензурно висловлюватись. Крім цього став лише зрідка ходити до шкільної їдальні (на обіди, як згодом виявилось, бракувало грошей). У школі з'явився у брудному одязі чи порваному взутті. А одного разу на моє запитання, чи часто він бачиться з татом та чи той з ним спілкується, відповів: "Це ж про кого ви запитуєте? В мене немає батька, він для мене помер. Ніколи більше мені про нього не згадуйте!". Довго того дня ми із Сашком говорили. Після цієї розмови дитяча стривожена душа почала поступово заспокоюватись. З'явилися позитивні зрушення і в навчанні, і в поведінці.

З того часу пройшло кілька місяців. Хлопчик більше не втікає з уроків, став спокійнішим і розважливішим. А при зустрічі зі мною завжди привітно вітається. Час від часу ми з ним спілкуємося. Він завжди розповідає мені, як сильно любить свою маму і не хоче її ніколи засмучувати.

Розлучена сім'я характеризується зміщенням окремих важливих функцій її повноцінної життєдіяльності. Так, зменшується можливість задоволення матеріальних потреб, змінюється організація дозвілля і, що особливо важливо, значною мірою не задовольняються психосоціальні потреби. Внаслідок порушення емоційного зв'язку дитини з батьками, вона втрачає почуття безпеки. У такій родині спостерігається стан психічної тривоги і дестабілізації усіх її членів, порушується почуття психічної рівноваги. Між дорослими часто виникають гострі конфронтації, які ускладнюють процес виховання дітей. Особливо ускладнюється він у період вступу дітей у підлітковий вік, коли різко загострюється їх реакція на всі події, що відбуваються в сім'ї. У результаті цього підвищується ймовірність асоціальної протизаконної поведінки.

Проте сама по собі розлучена сім'я не обов'язково веде до відхилення в розвитку і поведінці дитини. Більшість розлучених сімей успішно виконують свою виховну функцію. Кожна дитина може успішно справитися з однією або декількома несприятливими обставинами. Але якщо таких обставин набагато більше: виникнення напруженої ситуації у зв'язку з розлученням; невротизація матері; невміння вибрати педагогічно доцільний стиль взаємодій у сім'ї; непорозуміння, суперечки окремо і спільно проживаючих батьків і їх родичів у поглядах на виховання дитини; матеріально-побутові труднощі і

т. п. - все це може спричинити виникнення у дитини невротичних реакцій та ряду комплексів. Тобто, виховна ситуація в розлученій родині характеризується особливою складністю і своєрідністю.

Велика увага до проблем неповної сім'ї, наслідків розлучення, окремих аспектів виховання дітей із розлучених сімей спостерігається ще з початку 70-х років минулого століття. Ряд науковців і практиків колишнього СРСР, а також іноземних дослідників пробували розібратися в питанні: "Розлучення: добро чи зло?". Позитивно чи негативно впливає такий стан справ на формування поглядів, моральних установок підростаючого покоління? Одні говорять: розлучення - зло, другі - добро, а треті - і добро, і зло.

Одні вчені підкреслюють як прогресивність цього явища (право на розлучення досягнене у тривалій боротьбі, пов'язаній із соціальним прогресом, формуванням особистості, ставленням до жінки, дітей), так і негативні його сторони (ускладнюється процес виховання і розвитку дітей у зв'язку зі зміною стосунків між колишнім подружжям, із друзями та знайомими, які знають обох членів подружжя, переживаннями, відчуттями вини, болю та ін.). Складність відповіді на це запитання полягає в тому, що існують дві протилежні оцінки. Але такий стан справ допомагає у вирішенні цього протиріччя.

Першим, хто серйозно звернув увагу на проблеми існування розлучених сімей, був **А. Макаренко**. Порівнюючи умови життєдіяльності різних типів порушеної сім'ї, він приходить до висновку: набагато важче сімейний колектив переносить руйнівні впливи, пов'язані з довготривалими процесами розкладу. А. Макаренко стверджує, що дитина відчуває домашню атмосферу навіть тоді, коли батьки дуже намагаються приховати напруженість своїх взаємовідносин. Часті сварки і непорозуміння між батьками травмують дитину більше, ніж розлучення. Тому він вважає, що якщо батьки дійсно люблять своїх дітей і хочуть їх виховати найкраще, то вони повинні поводитися так, щоб свої взаємні непорозуміння не доводити до крайності і тим самим не ставити дітей у найважче становище.

Великий педагог був глибоко впевнений, що для успішного виховання дитини сім'я повинна бути перш за все колективом. Розглядаючи ознаки сімейного колективу, він серед причин, коли сімейний колектив дає "тріщину", називає ворожнечу між батьками. А. Макаренко розумів, що найбільш больовий момент для дитини - це перехід одного із батьків в іншу сім'ю. У цей час він ніколи не наполягав на збереженні сімейних відносин, добре розуміючи, що не можна повертатися до старої норми, за якою батьки повинні жити разом, незалежно від їх взаємних стосунків. Але на окремих прикладах він бачив, що можна ще зберегти родину, добрі стосунки, а одне з подружжя легковажно її залишає. Він вважав, що в цьому питанні треба бути серйознішим і критично ставитись до себе... І, може, любов би повернулася. Він також розумів, що якщо мати або батько залишають сім'ю, то там сім'я як колектив руйнується і виховання дітей ускладнюється.

Але в окремих випадках, як вказує А. Макаренко, він і не думає рекомендувати подружжю жити разом, якщо любові у них немає. Вважає, що

якщо любов один до одного втрачена і нічого зробити не можна, навіть беручи до уваги життя дітей, то в цьому випадку діти все одно страждатимуть, і ще більше будуть страждати в насильно збереженій сім'ї. Вони стають предметом сварок батьків, які відкрито ненавидять один одного і не приховують цього від дітей. Тому рекомендував таким батькам, щоб вони у своїй сварці, у своїх розходженнях більше думали про дітей і як тільки можна приховували свою ненависть і неприязнь. У тих випадках, коли батько залишає сім'ю, педагог радить не продовжувати йому виховувати своїх дітей, бо він не може впливати на свою стару сім'ю, і краще постаратись, щоб вона його зовсім забула. Однак А. Макаренко вірив, що є такі батьки, які, залишивши родину, вміють зберегти добрі стосунки з дітьми, беруть активну участь у їх вихованні. Тому він вважав, що мати не має права заперечувати батьку виховувати дітей.

Із власного досвіду роботи:

Родина Толі (ім'я хлопчика змінено) ніколи не була зразковою. Батько безпробудно пив окувиту, мати, щоб якось звести кінці з кінцями, весь час працювала. Хапалася за будь-які підробітки, аби тільки платили... якось же треба жити! Син зростав, допомагав матері, як міг. Навчався в міру своїх можливостей. І все було б ще нічого, якби не п'яні батькові дебоші. Коли той був у гніві, а це траплялось дуже часто, то по хаті літало все, лунали прокльони і нецензурна лайка, в хід пускались кулаки. Щоб погасити полум'я батькового гніву, втікали з дому. Ночувати доводилось по сусідах, а то і по бур'янах. Згодом дійшло до того, що рідний тато й за сокиру взявся. Це стало останною краплею.

Батьки Толі розлучилися. Мати і надалі продовжувала тяжко працювати, аби мати в хаті і на столі. Хлопець, нарешті, спокійно міг вдома вчити уроки. Стосунків із батьком не підтримував, та й навіщо. Сім'я зажила спокійно та розмірено, не купалась в достатках, але й не бідувала. А головне те, що і дитина, і мати, нарешті, почали жити, а не виживати в умовах постійної напруги та ненависті, які створював їм тато-тиран.

Як бачимо, життя цієї родини є прикладом того, що розлучення для подружжя може бути єдиним виходом у ситуації, що склалася. І як результат - зростання здорової, а не психічно чи морально травмованої дитини.

Сім'я завжди була і залишається однією з основних одиниць суспільства. Тип сім'ї, її матеріальні та духовні цінності, функції, стосунки між подружжям, батьками і дітьми та іншими родичами завжди були такими, яким було суспільство, і змінювалися вони так, як змінювалося суспільство.

Ні для кого не є новиною той факт, що все більше і більше зараз з'являється сімей, які не реєструють свої відносини, живуть, як кажуть у "громадянському шлюбі". Причин для цього завжди знаходиться багато. То з одним пожила, то з іншим. І документи чисті, і заміж ніби й не ходила, одним словом - дівка та й годі. Мати Сергія (справжнє ім'я приховано) є прихильницею таких шлюбів. За свої 15 років життя хлопчина побачив уже не одного свого, так званого, "тата". Всі вони по черзі, як уміли звісно, виховували його. Хто словом, а хто й кулаком. Врешті-решт дитина опинилася біля бабусі, матері свого рідного батька. Хлопець став дратівливим, найменше зауваження в його сторону викликало

цілу бурю емоцій. Він перестав вірити у порядність, добрі наміри людей та щасливе власне майбутнє. Розраду знаходив тільки в одному - веселі посиденьки в компанії молодиків напідпитку та віртуальний комп'ютерний світ.

Розворушити і викликати Сергія на відверту розмову було нелегко. Від спілкування "по душах" з учителями він ухилився, на запитання відповідав неохоче, був замкнутим і настороженим, часом агресивним і несправедливим. Це тривало довго, аж поки сам він не заговорив після низки неприємних подій. І тоді з'ясувалось, що хлопець цей ніякий не розбишака чи грубіян, а звичайнісінький хлопчак, який не бачить перспектив на власне подальше майбутнє. Говорив він і плакав, плакав і говорив... Після цього йому полегшало. Він довірів мені кілька власних таємниць, які я обов'язково збережу. Адже я обіцяла, а значить буду тримати слово. А ще спробую цій дитині допомогти не схибити у житті, вибрати вірний шлях, вирости порядною і відповідальною людиною. Прикро тільки одне, що росте хлопчина при живих батьках сиротою, яким зовсім байдуже, чи досягне дитина в майбутньому певних висот, а чи впаде на самісіньке дно суспільства.

Роль та значення сім'ї у формуванні особистості важко переоцінити. Саме в ній тісно сплетені подружні, батьківські та дитячі взаємини. І саме тому основною причиною деформації в емоційному та особистісному розвитку дитини стає порушення системи дитячо-батьківських стосунків.

Практичні поради для тих батьків, які прагнуть побудувати гармонійні взаємовідносини в умовах розлученої сім'ї:

- 1) Належним чином розібратися в собі, стати позитивним зразком для дитини, бути прикладом для неї у всьому.
- 2) Цікавитися життям доньки чи сина. Бути в курсі всіх їх справ, але без потреби не втручатися у ті справи, якими діти зайняті самі і не просять допомоги.
- 3) Якщо дитині важко і вона готова прийняти вашу допомогу, обов'язково треба допомогти.
- 4) Часто спілкуватися з дитиною, показувати їй, що вона вам потрібна. Вміти активно її слухати (активно означає "повертати" їй у розмові те, що вона вам розповіла, при цьому описавши свої почуття).
- 5) Любити її не за те, що вона красива, розумна, хороша помічниця і т. ін., а за те, що дитина є, що вона дала вам можливість стати батьками.
- 6) Дотримуватись щоденного тілесного контакту. Так, чотири обійми в день потрібні дитині для живання, а вісім - для хорошого самопочуття.
- 7) Підтримувати дитячі успіхи, ділитися своїми почуттями з ними...
- 8) Висловлювати незадоволення окремими діями дитини, але не дитиною в цілому. Вони не мають бути систематичними, може виникнути ефект притуплення значимості зауважень.
- 9) У міру розвитку дитини слід збільшувати коло справ, які вона може виконувати самостійно, але тільки за рахунок тих справ, які вона раніше виконувала разом з дорослим, а не тих, які лежали за межами її діяльності.
- 10) Правила дисципліни, обмеження, вимоги і заборони мають бути в житті кожної дитини, але їх

не повинно бути багато, і вони повинні бути гнучкими. А тон, в якому їх повідомляють, повинен бути роз'яснювальним, а не наказовим.

Успіх сімейного виховання значною мірою залежить від рівня педагогічної культури і педагогічної освіти батьків. Тож школа повинна організовувати лекції з питань виховання, сприяти обміну досвідом, проводити виставки педагогічної майстерності та День батьків, єдині Дні педагогічної культури батьків, бесіди, консультації, вечори запитань і відповідей, конференції, відкриті уроки, практичні заняття. У своїй роботі вчителям необхідно враховувати, що батьки не проводять так званих виховних заходів, а просто живуть разом з дітьми, годують їх, одягають, організовують побут, просто спілкуються. Цим слід керуватися і у визначенні змісту педагогічної освіти батьків.

У роботі з учнями із розлучених сімей батькам і класним керівникам важливо встановити першопричину дитячих негативних установок і комплексів. Чим менший вік дитини, тим легше і природніше здійснювати контроль за її поведінкою. Молодший школяр охоче підпорядковується правилам і нормам поведінки, які вимагають від нього дорослі. Якщо дитині дається повна свобода дій, якщо вона відчуває безконтрольність і потурання, то в цьому вона вбачає байдужість дорослого, відсутність любові і уваги до неї. Діти завжди хочуть знати, як оцінюють їхню поведінку і успіхи вчителі і батьки, та більше хочуть почути об'єктивну оцінку, ніж залишитися непоміченими. Особливо важко переживають діти молодшого шкільного віку і підлітки не увагу до себе з боку матері або батька, якщо мати зайнята на роботі або з інших причин, а батько не спілкується з дитиною, надовго залишає її саму без догляду, не цікавиться її поведінкою, успіхами, бажаннями. Бездоглядність у цьому віці залишає глибокий слід у розвитку особистості, у світосприйманні дитини, і на цій основі у неї формується комплекс неповноцінності. Якщо цього не помітили батьки, то класному керівнику це необхідно було б помітити і допомогти їм усвідомити свою неправильну поведінку у ставленні до дитини.

Також важливо в допомозі учням із розлучених сімей постійно удосконалювати стиль взаємовідносин учителів, класних керівників з дітьми і їх батьками. До таких дітей слід виявляти особливу чутливість, розуміння, доброзичливість, щирість. Педагоги повинні виявляти стриманість, не допускати окриків, особливо в присутності інших учнів, розмовляти з ними наодинці. При цьому не можна підкреслювати здібності одних і неуспіхи інших, не протиставляти одних учнів іншим, а відзначати навіть найменші успіхи цих дітей, підкреслюючи, що це є природним результатом їх діяльності. Треба намагатися зберегти в розмові з цими учнями об'єктивність, виявляти до них довіру, запобігати обману, стимулювати відвертість і щирість.

Для успішної ж взаємодії учителя з батьками слід дотримуватись таких методичних порад:

- 1) на формування довірливих стосунків великий вплив має перше враження, тому будьте уважними, доброзичливими, оптимістичними;
- 2) будьте добрими слухачами, своєю увагою спонукайте батьків розповідати про себе і своїх дітей;
- 3) стримуйте свої бажання робити зауваження, критикувати, не відповідайте грубістю

на грубість, стримуйте свої негативні емоції, умійте помовчати, поставити себе на місце співрозмовника, першим попросіть вибачення тощо;

4) майже неможливо змусити людину погодитися з вами, якщо ви говорите їй, що вона не права. Так ви вражаєте її самолюбство, почуття власної повноцінності. Вона скоріше завдасть удару у відповідь, ніж змінить свою думку;

5) усі батьки найбільше цінують у педагога увагу до їхньої дитини, тепле, щире і шанобливе ставлення до неї.

Турбота про дитину, увага до неї не повинні перетворюватися на безтактне втручання вчителів у внутрішній світ дитини. Для цих дітей не стільки виявити турботу, скільки знати, що про її біди (проблеми) знають і готові їм допомогти. У підлітків із розлучених родин завжди виникає надзвичайно підвищена чутливість до будь-яких суджень і оцінок. Вони гостро сприймають думку інших людей про себе, надзвичайно чутливі до відтінків ставлення дорослих. Їм здається, що люди сприймають їх не зовсім повноцінними, "ущербними". Щоб підліток довірив свої тривоги вихователю, став шукати у нього поради, необхідно створити щирі і довірливі взаємовідносини. Враховуючи психологічний стан учня, його бажання і готовність поділитися своїми переживаннями, педагогу і батькам дитини необхідно тактовно подолати бар'єр недовіря до людей.

З цією метою батькам рекомендую:

1) проводити свій вільний час з дитиною, використовуючи при цьому різні режимні моменти дня;

2) практикувати обговорення книг, радіо- і телепередач;

3) залучати дитину до спільної господарської діяльності;

4) організовувати різні прогулянки, екскурсії на природу тощо;

5) разом відвідувати кінотеатри, театри, виставки і т. ін.;

6) у розмові з дітьми звертати їх увагу на позитивні вчинки людей, обговорювати в доступній для дитини формі їх моральний зміст;

7) спілкуватися з дитиною так, щоб та відчувала, що її люблять у родині, що вона їй потрібна;

8) вимагати від дитини самостійності, але запобігати всюдозволеності, потреби дитини повинні бути в розумних межах;

9) забезпечувати єдині вимоги з боку дорослих членів сім'ї до дитини;

10) дозволяти спілкуватися дитині з батьком (матір'ю), які живуть окремо, якщо це сприяє позитивному моральному і фізичному розвитку дитини;

11) батькові (матері), який (яка) проживає окремо, але спілкується з дитиною, з метою згуртування нового після розлучення сімейного колективу обговорювати з дитиною всі проблеми на рівні її світосприйняття.

Важливу роль при цьому відіграє школа, центри соціальних служб для молоді, громадські організації. Для правильної організації роботи з батьками рекомендую вчителям:

1) знати всю доступну інформацію про дитину (яке місце займає в системі сімейних стосунків; чи спілкується з тим із батьків, хто проживає окремо;

які стосунки дитини з членами родини, які проживають разом із дитиною; хто ще впливає на виховання дитини; взаємини колишніх членів подружжя тощо);

2) користуючись необхідною інформацією, визначити шляхи покращення виховного впливу на дитину (поліпшити контроль за успішністю чи поведінкою дитини з боку батьків; рекомендувати дозволити спілкуватися дитині з тим із батьків, хто проживає окремо і т. д.);

3) визначити найбільш ефективні форми роботи з розлученою сім'єю (відвідування дому, індивідуальні педагогічні консультації, бесіди, обговорення педагогічної літератури і т. п.);

4) узагальнювати позитивний досвід виховання дітей із розлучених сімей;

5) попереджувати появу розлучених сімей шляхом профілактичної роботи (формувати у підростаючого покоління потребу в сім'ї, дітях, виховувати у них батьківський обов'язок; організовувати консультативну допомогу подружжю, яке знаходиться в конфліктній ситуації тощо).

Проведене дослідження не вичерпує складної та багатогранної проблеми виховання дітей із розлучених сімей. Воно також не претендує на закінченість і повноту, на вичерпний і всебічний розгляд цієї проблеми. Соціальне життя динамічне, тому проблема виховання дітей в умовах розлученої сім'ї потребує постійної уваги, пошуку, праці та удосконалення суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ

1. Аронс К. Развод: крах или новая жизнь? / К. Аронс / Пер. с англ. - Москва: МИРТ, 1995. - 123с.
2. Бажкова Н. Ю. Доля дітей у батьківських руках / Н.Ю. Бажкова // Класному керівнику усе для роботи. - 2010. - № 6. - С. 21-23.
3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. - Москва: Просвещение, 1968. - 230с.
4. Булгаков А. Проблема разрешима: О воспитании детей в "неполных семьях" / А. Булгаков // Семья и школа. - 1987. - № 4. - 15-17с.
5. Буянов М. И. Ребенку нужна родительская любовь / М.И. Буянов. - Москва: Знание, 1984. - 46с.
6. Гребеников И. В. Семья: воспитательные возможности / И. Гребеников. - Москва: Знание, 1985. - 235с.
7. Ершова Н. М. Все дети имеют право на счастье: Послесловие // Воспитание детей в неполной семье / Н.М. Ершова. - М., 1980. - 156с.
8. Коваль О. О. Зрозумій свою дитину / О.О. Коваль // Класному керівнику усе для роботи. - 2010. - № 6. - С. 2-4.
9. Макаренко А. С. Книга для родителей / А.С. Макаренко. - Киев: Рад. шк., 1987.
10. Марова З. Ребенка воспитывает одна мать / З. Марова // Воспитание детей в неполной семье. - Москва: Прогресс, 1980. - 78с.
11. Сідова Н. В. Створення психологічного комфорту - запорука подальшої успішності дитини / Н.В. Сідова // Класному керівнику усе для роботи. - 2009. - № 12. - С. 10-12.
12. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. - Київ: Рад. школа, 1978. - 67с.

О.М. Кот,
учитель історії;
В.І. Грицаєнко,
учитель біології;
О.Д. Ляпкало,

учитель художньої культури Іркліївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Іркліївської сільської ради

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

РОЗРОБКА ІНТЕГРОВАНОГО УРОКУ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ, БІОЛОГІЇ ТА ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ. 10 КЛАС

Мета: визначити особливу роль в Українській революції представників національної інтелігенції, усвідомити значення культурних досягнень та уроків Української революції, сформувати поняття про роль Української Центральної Ради - керівного органу Української революції, своєрідного громадсько-політичного центру підтримки освіти, науки та Української академії мистецтв; розвивати в учнів естетичні смаки, вміння, історичне мислення та комунікативні якості в процесі спільної роботи, висловлювати власну думку, робити узагальнення; виховувати патріотичні почуття, повагу до культурних надбань українського народу, вчених, діячів культури, борців за українську державність.

Тип уроку: комбінований, інтегрований урок історії України, біології та художньої культури, тривалістю 90 хвилин.

Основні поняття: Українська Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, Універсали УНР, Українська академія мистецтв, графіка, Українська академія наук, Мліївська дослідна станція садівництва.

Обладнання: мультимедійна презентація, картки №1, №2, №3, кросворд для трьох груп, шаблони літер "Абетка класу", олівці, музичний релаксаційний супровід, яблука трьох сортів "Ренет Платона Симиренка", "Сніжний калівін", "Слава переможцям", лайки-стікери у вигляді листочків та яблук, таблиці для вправи "Оцініть свої враження" (для кожного учня класу), великий плакат із зображенням та написом "Дерево української державності".

Хід уроку

І. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ.

Клас розподіляється на три групи - історики, біологи, мистецтвознавці, відповідно підготовки випереджальних завдань, отриманих на попередньому уроці.

Вступне слово вчителя історії. Шановні учні! Відповідно до Указу Президента України 2017 рік проголошений роком Української революції 1917-1921 років. Минуло століття як український народ у той непростий час скористався шансом побудувати незалежну державу, відстояти свою національну ідею. Нам залишився великий історичний спадок, своя атрибутика, велична традиція герба, гімну, своя валюта. Все це було напрацьовано ще 100 років тому.

Також, минає 100 років від дня заснування Української Центральної Ради - організаційного, керівного, громадсько-політичного центру Української революції.

5 грудня виповнюється 100 років від дня заснування Української академії мистецтв. Пам'ятаючи ці знаменні для України події, ми вирішили провести інтегрований урок, який поєднує

три навчальні дисципліни: історію України, біологію та художню культуру; і ми сподіваємось, що він поглибить ваші знання і розуміння культурно-історичного процесу.

ІІ. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ.

Учитель історії. На минулому уроці ми розпочали вивчати тему "Початок української революції". Перевіримо ваші знання. За правильну відповідь ви отримаєте лайки-стікери у вигляді листочків, які відповідають 2-ом балам, і яблук, які відповідають 3-ом балам. На зворотній стороні листочків і яблук ви напишете своє прізвище. По завершенню нашого уроку кожна група підрахує кількість балів і кожен учень отримає відповідну оцінку.

- Дайте визначення поняттю "українська революція".

- Що стало приводом до революції?

- Пригадайте причини й передумови української революції.

- Яка мета революції?

- Хто був головною рушійною силою?

Звичайно, що це представники наукової і творчої еліти, діячі культури.

ІІІ. ФОРМУВАННЯ НОВИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК. СТВОРЕННЯ ПРОБЛЕМНОЇ СИТУАЦІЇ.

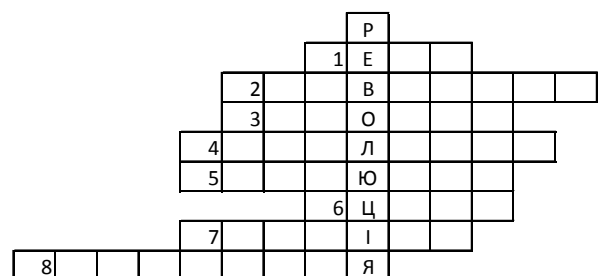
Учитель. Шановні учні! Для того, щоб дізнатися з якої теми ми будемо працювати на сьогоднішньому уроці, вам потрібно встановити відповідність між прізвищами діячів культури та галузю їхньої діяльності:

А) Михайло Грушевський	1) Біологія
Б) Лев Симиренко	2) Історія
В) Михайло Старицький	3) Образотворче мистецтво
Г) Георгій Нарбут	4) Література

Хто вже здогадався, про що ми будемо говорити на сьогоднішньому уроці?

- Повідомлення теми, мети уроку.

- Мотивація активності учнів на уроці. А зараз ви отримаєте кросворд із ключовим словом - революція, який протягом уроку, кожна група розв'яже та отримає додаткові лайки.

Кросворд "Українська революція"

1. Офіційна емблема, зображувана на офіційних документах, печатках, грошових знаках держави. (герб)

2. Головний державно-політичний актовий документ, який доводить до загального відома певну постанову влади. (універсал)

3. Вид пластичного мистецтва, створення зорових образів за допомогою фарб, нанесених на будь-яку поверхню. (живопис)

4. Наука про сорти плодових і ягідних рослин, відгалуження ботаніки. (помологія)

5. Природне явище зміни популяцій, видів, флор і фаун, генів і ознак у часі в ході історії Землі. (еволюція)

6. Спеціальна площадка, підвищена над підлогою, землею, на якій відбуваються концерти, вистави та інше. (сцена)

7. Вид образотворчого мистецтва, пов'язаний із зображенням на площині: малюнок або відбиток наноситься, як правило, на аркуш паперу. Лінія, контур, силует в цьому мистецтві відіграють головну роль. (графіка)

8. Розділ біології, наука про будову і функції клітини. (цитологія)

Слово вчителя історії. 3-4 березня 1917 року в Києві передовою інтелігенцією міста було створено - Центральну Раду. Минуло вже 100 років із часу цієї події, першого періоду Української революції.

ЦР перетворилася на справжній керівний осередок національно-демократичної революції, своєрідний український парламент, що об'єднав в один центр чотири українські політичні партії: ТУП, УПСР, УСДРП, УНП.

Після падіння самодержавства, метою діяльності ЦР була, в першу чергу, перебудова Російської держави на федеративну, демократичну республіку та домагання національно-територіальної автономії України. Головні державотворчі процеси ЦР (Слайд № 9) - це утворення уряду під назвою Генеральний Секретаріат, який видав чотири головні акти, державно-політичні документи під назвою Універсали УНР.

Перший проголошував автономію України. Другий зафіксував наслідки домовленостей між ЦР і Тимчасовим урядом. Третій проголошував Українську Народну Республіку. А Четвертий довів до загального відома постанову влади про проголошення незалежності УНР, яка 22 січня 1919 року підписала акт злуки між УНР та ЗУНР.

Зверніть увагу на будівлю Центральної Ради.

Сьогодні - це Київський міський будинок учителя. В останні роки Російської імперії ця споруда була Педагогічним музеєм, а в історію ввійшла як будинок Української Центральної Ради - першого однопалатного українського парламенту. В приміщеннях будинку вчителя розміщені Педагогічний музей України, науково-педагогічна бібліотека імені Сухомлинського та виставка під назвою: "Музей Української революції 1917-1921 років" Національного музею історії України, більше відома як "Музей УНР".

Основна роль у розробці стратегії та програми діяльності Центральної Ради належала видатним фронтменам української революції (Слайд № 11)

Серед яких ключовою фігурою був М.С. Грушевський.

ПОВІДОМЛЕННЯ ГРУПИ ІСТОРИКІВ ПРО ВІДОМИХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ 1917-1921 РР.

1. Презентація учня про М. Грушевського - відомого історика, громадського діяча, за примірним алгоритмом (Слайд № 12)

"Стійте всіма силами за Україну!" і до сьогодні актуально звучить заповіт М. С. Грушевського, який:

- зробив величезну справу для відродження українського народу, української державності;

- це велика фігура, щоб не казали, яка залишила глибокий слід у національній самосвідомості України;

- ніхто в той момент, визвольних змагань не підходив більше для ролі національного вождя, ніж Грушевський;

- ніхто навіть і порівнятися з ним не міг у загальноновизнаному авторитеті й тій повазі, якою оточувало його все українське громадянство;

- М.С. Грушевський - історик, розробив стратегію та програму діяльності Української Центральної Ради, був лідером Української революції, головою Української Центральної Ради;

- Його "Історія України-Русі" (10 томна праця) написана українською мовою, - це енциклопедична пам'ятка минувшини. Цією працею Грушевський дав своєму народові наукову базу його національної ідеології.

2. Презентація учня про В. Винниченка (Слайд №13):

- громадсько-політичний і державний діяч, літератор;

- брав участь в організації Української Центральної Ради;

- заступник голови Української ЦР, голова її уряду - Генерального Секретаріату;

- брав активну участь у підготовці Універсалів Української ЦР;

- у 1918-1919 рр. очолює Директорію УНР.

3. Презентація учня про С. Петлюру (Слайд №14):

- громадсько-політичний, воєнний і державний діяч, зверхник революції;

- він свідомо виступав під знаком Тризуба як символу України;

- був проти союзу з більшовиками;

- Були прорахунки у його діях. С. Петлюра згадував: "Інакше і я працював би й поведився, коли б довелося знову боротися за Україну. Скоріше всього, що за Україну боротись буде молодше покоління".

Коментар учителя історії. Однією з ознак тієї революційної доби стала цілковита ротація еліт - до влади прийшли люди, які донедавна не мали навіть підстав на це розраховувати. Усе це повною мірою стосується і провідних діячів Української культури 1917-1921 років. У даному випадку дозволимо собі визначення "Українська революція" розглянути в широкому контексті та взяти до уваги не лише діячів українського національно-визвольного руху, і не лише революціонерів, а й усіх, хто, визнаючи себе українцями, безпосередньо творили Україну.

Учитель художньої культури. А її, як виявляється, творили і видатні діячі культури. Культура України на початку століття розвивалася в надзвичайно складних умовах політичного протистояння. Багато митців були змушені емігрувати чи загинули, безліч культурних цінностей було знищено. Проте саме в цей період було закладено основи "українського відродження" - сплеску української культури 1917-1921-х років.

Головними здобутками української культури в цей період стали:

- заснування українських університетів;

- створення нових україномовних шкіл, гімназій;

- збільшення кількості українських підручників;

- заснування Національної бібліотеки України; (слайд № 15)
- Національної галереї мистецтв; (слайд № 16)
- "Молодого театру" (під керівництвом Леся Курбаса); (слайд № 17)
- Українського національного театру (під керівництвом Панаса Саксаганського).

А щоб бути ближчими до театального і музичного мистецтва, я пропоную послухати ліричну пісню "Ніч яка місячна..." на слова Михайла Старицького, музику Миколи Лисенка у виконанні вашого однокласника.

Учень виконує пісню.

Учитель художньої культури. Слід зазначити, що у царині музики плідно працювали композитори Олександр Кошиць, Микола Леонтович, Левко Ревуцький, Григорій Верьовка, Борис Лятошинський. (Слайд № 21)

Почало розвиватися українське кіномистецтво. Найпомітнішою подією в образотворчому мистецтві стало відкриття Української академії мистецтв, яка розташувалась в одному приміщенні з Центральною Радою.

Розпочала свою роботу школа живопису під керівництвом Михайла Бойчука. Помітними стають талановиті роботи Олександра Мурашка, Абрама Маневича, Миколи Бурачека.

Яскравою сторінкою в українському мистецтві є творчість художника Георгія Нарбута. Його цілком справедливо називали одним із найвидатніших графіків сучасності.

Повідомлення групи мистецтвознавців про творчість та життєвий шлях Георгія Нарбута.

Учень 1. Георгій Іванович Нарбут - український художник-графік, ілюстратор, автор перших українських державних знаків (банкнот і поштових марок). Один з засновників і ректор Української Академії Мистецтв. Початкову художню освіту здобув самотужки. В 1906-17рр. жив у Петербурзі. В 1909 удосконалював майстерність у Мюнхені, в школі Холлоші. Після повернення до Петербургу став членом мистецького об'єднання "Світ мистецтва".

Учень 2. В 1910-12рр. працював над ілюстраціями до казок Г.-Х. Андерсена, байок І.Крилова, народних казок. В обкладинках журналу "Мистецтво", (Слайд № 30). у збірці віршів В.Нарбута художник змальовує постаті козаків - бандуристів, застосовуючи принцип народних живописців.

Учень 3. 1915 року Нарбута запросили на службу до Гербового відділення Сенату, де він провів колосальну роботу з відродження геральдичних традицій. Знавець української геральдики та стародавнього мистецтва, Нарбут виконав безліч гербів, був головним ілюстратором та оформлювачем книг - зібрань "Малоросійський Гербовник", "Герби гетьманів Малоросії" С.Тройницького, "Старовинна архітектура Галичини", "Стародавні садиби Харківської губернії". Георгій Нарбут розробив проекти Державного Гербу і Печатки Української держави. (Слайд № 32). 18 липня 1918 року гетьман Скоропадський затвердив спроектовану Нарбутом малу Державну печатку - зображення козака з пищиком на плечі на восьмикутному тлі, у верхній частині якого було розміщено володимирський тризуб. Нарбут створив також власний герб, який підписав так: "Мазепинець полку Чернігівського, Глухівської сотні, старшинський син, гербів і емблем живописець".

Учень 4. У березні 1917 році Нарбут переїхав до Києва. Він почав розробляти ескізи військових мундирів армії України, оформлення упаковок та етикеток для українських товарів. У вересні цього року став професором графіки новоствореної

Української Академії Мистецтв, а з грудня 1917 - її ректором. Він очолює графічну майстерню, був головою комісії з організації музею Богдана та Варвари Ханенків. Відтепер і до останнього свого дня Нарбут жив проблемами Академії.

Учень 5. Визначним досягненням Нарбута і всієї української графіки є його "Українська абетка" (1917), в якій художник досяг граничної простоти й водночас вишуканості композиції, малюнка й кольору. У вирішенні літер абетки Нарбут об'єднав досягнення як української рукописної та друкованої книги, так і досягнення західноєвропейських майстрів шрифту. Нарбутівська "Українська абетка" й донині залишається неперевершеною завдяки високій майстерності художника й глибокому розумінню ним шрифтового мистецтва.

Учень 6. Г. Нарбут - автор перших марок Української Народної Республіки, номіналом 30,40, і 50 шагів. Марки побачили світ 18 липня 1918 року.

Учень 7. Улітку 1917 року Михайло Грушевський оголосив конкурс на кращі ескізи українських паперових грошей. Георгій Нарбут виграв цей конкурс. 19 грудня 1917 року вийшла друком купюра номіналом 100 карбованців - перший грошовий знак УНР.

1 березня 1918 року розпочалася нова сторінка в історії української гривні. За рішенням Центральної Ради надрукували гривні номіналом 2, 10, 100, 500, 1000, 2000 грн. Георгій Нарбут виконав ескізи 10, 100, і 500-гривневих банкнот.

Учитель художньої культури. Я дякую вам, діти за цікаву інформацію, яку ви підготували про видатного художника та політичного діяча, автора проєктів Державного Гербу та Печатки Української Держави, а також перших українських банкнот і поштових марок. Визначне досягнення Георгія Нарбута та української графіки - "Українська абетка", де художник досяг граничної простоти й водночас вишуканості композиції, малюнка й кольору. Нарбутівська "абетка" донині є неперевершеною завдяки високій майстерності художника й глибокому розумінню ним шрифтового мистецтва.

IV. АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНА ВПРАВА (ПРОВОДИТЬСЯ ПІД СУПРОВОД РЕЛАКСАЦІЙНОЇ МУЗИКИ).

1. Налаштування учнів учителем художньої культури на проведення вправи:

- Заплющте очі, згадайте, як вас кличе матуся, уявіть, як лунає її голос.
- Подумайте, які риси вашого характеру можна пов'язати з вашим ім'ям?
- Який шрифт і колір найкраще зможе передати ваші настрій, характер?
- Візьміть у руку уявний широкий пензель, умочіть його в уявну фарбу. Якого вона буде кольору?

2. Завдання для трьох груп. А зараз напишіть першу літеру свого імені, використовуючи кольорові олівці та власний стиль. Відчуйте себе дизайнерами, творчо поставтеся до виконання завдання. Спробуйте створити деталі шрифтової композиції, що передають вашу індивідуальність і неповторність.

3. Самостійне виконання завдання

4. Аналіз учнівських робіт. Найкращі роботи отримують лайки у вигляді яблук. Виставка графічних літер "Абетка класу". Обговорення робіт учнів.

V. СТОРІНКАМИ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ БІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ.

Вчитель біології. 27 листопада 1918 року відбулося перше установче спільне зібрання Української академії наук, на якому президентом академії було обрано Володимира Вернадського.

Володимир Іванович - засновник вчення про біосферу, основоположник геохімії, радіоекології.

Українська академія наук мала стати самоврядною організацією у складі 15 інститутів, 14 постійних комісій, 6 музеїв, 2 кабінетів, 2 лабораторій, ботанічного та акліматизаційного садів, астрономічної обсерваторії, біологічної станції, бібліотеки, власної друкарні та архіву.

Відкриття, знахідки, гіпотези в біології є результатом діяльності вчених усього світу. Свій внесок у розвиток цієї науки зробили й українські вчені-біологи. Проте не всі вони відомі як у рідній країні, так і за її межами. У організації Української академії наук активну участь взяв Микола Феофанович Кашенко. Теоретичні основи та практичні прийоми акліматизації, розроблені українським ученим, стали класичними і не втратили свого значення до тепер. Академік Іван Іванович Шмальгаузен, який захоплювався розробкою математичних методів біологічних досліджень, великого значення надавав біологічній кібернетиці, цікавився проблемами біоніки та іншими найновішими напрямками в науці. Не всі знають, що теперішній Державний ботанічний сад Академії наук України - гордість української науки - побудовано за планом Володимира Іполитовича Липського.

Свій вклад у розвиток української культури, науки, мистецтва внесла родина Симиренків.

ПОВІДОМЛЕННЯ ГРУПИ БІОЛОГІВ ПРО ВІДОМИХ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДИНИ СИМИРЕНКІВ.

Учень 1. Симиренки ще з XIX століття були однією з найбагатших та найвпливовіших родин не тільки в Україні, а і в усій Російській імперії. Їх роль в становленні українців як нації важко переоцінити, адже всього декілька українських родин (Симиренко, Харитоненко, Терещенко) змогли із самих глибин піднятися до рівня не тільки моральної, але і матеріальної підтримки існування українського народу. Симиренки мали звання купців першої гільдії.

Учень 2. Федір Симиренко у 1832 році отримав звання "Почесний громадянин імперії". Це було фантастично, адже, в минулому кріпак, українець, отримав звання, яким в імперії нагороджувались одиниці. Його сини, Платон та Василь, на орендованих землях почали вирощувати цукровий буряк, запустили декілька заводів по їх переробці, а Городищенський цукровий завод став найбільшим і найкращим серед європейських. Це був завод, який не тільки виробляв цукор, але і обладнання для його виробництва.

Учень 3. Ставлення Симиренків до простого люду було особливим. Братам Симиренкам в період тотального знищення народу, в період його нещадної експлуатації вдалося створити свою власну республіку. Спілкувались брати на українській мові, і навіть документація велась українською. А на своєму машинобудівному заводі вони побудували перший суцільнометалевий корабель і назвали його "Українець".

Учень 4. Великий меценат Василь Симиренко протягом 50 років відраховував кожного року 10 відсотків від прибутку на розвиток української літератури, культури і науки. Він фінансував всі україномовні видання, національні театральні колективи, історичні, етнографічні та археологічні дослідження, виплачував стипендії Михайлу Драгоманову, Михайлу Коцюбинському, Михайлу Грушевському, Павлу Чубинському, Лесі Українці та багатьом іншим діячам української культури та науки. А створений ним фонд "Сприяння розвитку національної культури і науки" став нашою першою національною академією науки і мистецтва. Василь

Симиренко заповів усе своє майно, землю, величезний дім у Києві українському товариству. У Симиренківському будинкові, в Києві, в теперішній час знаходиться посольство Великобританії.

Коментар вчителя біології. Найбільший вклад в біологічну науку вніс Лев Платонович Симиренко.

Учень 5. Левко Симиренко народився 18 лютого 1855 року на Платоновому хуторі біля с. Мліїв - тепер Городищенський район Черкаської області. Під час навчання на природознавчому факультеті Київського університету стає членом таємної народницької організації "Земля і воля". Її учасники виступали за передачу землі селянам і надання народам імперії права на самовизначення. Симиренка арештовують, вирок - 7 років заслання. Перебуваючи у Красноярську, працює садівником у місцевого мецената. Бере участь у закладанні оранжереї та міського парку. Сьогодні Лева Платоновича по праву вважають одним із піонерів сибірського садівництва.

Учень 6. На рідній хутір Лев Платонович повертається в 1887 році. Як колишній ув'язнений, не має права на проживання у великих містах та працювати на високих посадах. Тому береться облаштовувати власне розсадницьке господарство. Це дозволяє заробляти на прожиття й зосередитись на науковій діяльності. Через 25 років у його саду ростуть 900 сортів яблунь, 889-груш, 81-слив, 350-вишень і черешень, 115-персиків, 56-абрикосів, 165-агурсу, 45-горіхів. А ще 927 форм троянд і 305 різновидів хвойних дерев і кущів. Левко Симиренко за короткий час створив маточний колекційний сад і помологічний розплідник, який став найкращим в царській імперії й одним з найбагатших в Європі.

Учень 1. Головною справою життя Симиренка було збирання, опис, розведення сортових плодівих дерев. Саме тому його вважають видатним помологом. На Паризькій міжнародній виставці, Французьке національне помологічне товариство нагородило Симиренка за його досягнення великою золотою медаллю, що вважалось великою честю для іноземця. Ім'я Л.П.Симиренка набуло світової слави. Він був членом-кореспондентом Бельгійського товариства садоводів, почесним членом Французького національного помологічного товариства. Його авторитет серед вітчизняних садоводів був величезним.

Учень 2. 20 років вивчав Симиренко сади Криму, щоб написати фундаментальну роботу "Кримське промислове плідівництво". Це перша праця, в якій аналізуються не тільки сорти, що вирощуються та способи догляду за ними, але і сама економіка садівництва. Таке системне дослідження не часто зустрінеш і сьогодні.

Учень 3. Нажаль, науковий прогрес і бурхливий розвиток садівництва в Україні призупинила руйнівна Перша світова та братовбивча громадянська війна, завоювання УНР російськими військами. 1919 року, після встановлення в Україні радянської влади, Симиренко пропонує націоналізувати свій розсадник. Хоче так врятувати його від знищення. Колишнього власника маєтку призначають завідувачем.

Учень 4. Продовжив справу Левка Симиренка його син Володимир. Після закінчення у 1918 році сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту він працював у відділі садівництва міністерства земельних справ, а потім у Всеукраїнському сільськогосподарському науковому комітеті. Та головна справа його життя розпочалася в рідному Млієві, коли на теренах колишнього маєтку Симиренків 1920 року було засновано садово-городню дослідну станцію й

Центральний державний плодовий розплідник України. Сучасники справедливо називали його головним садівником України та українським Вавиловим. Усе це сприяло визнанню України як центру помологічної науки.

Учитель біології. Родинна справа продовжується у Мліївському інституті садівництва Національної академії аграрних наук імені Л.П. Симиренка. Там проходить селекційна робота по яблунях, на сьогодні створено більше 80 сортів. У нас є можливість познайомитись сьогодні із трьома: "Ренет Симиренка", "Сніжний кальвін", "Слава переможцям".

ПРАКТИЧНА РОБОТА "ПОМОЛОГІЧНИЙ КВЕСТ".

Учням потрібно ознайомитись з інформацією на картках про сорти яблук та спробувавши їх на смак, визначити сорт, обґрунтовано презентувати кожен.

Картка №1. Зимовий сорт яблук "Ренет Платона Симиренка", виведений на честь батька Левком Симиренком, був презентований на сільськогосподарській виставці в Харкові у 1887 році. І сьогодні це один з найбільш популярних та шанованих не тільки в Україні, а й далеко за її межами сорт. Він став не тільки прикрасою, але і гордістю вітчизняного садівництва, візиткою України у світі садівництва. Яблука теж зазнали репресій, після розстрілу Володимира Симиренка сорт Ренет Симиренка офіційно перейменували на Зеленку Вуда і справжня назва повернулася тільки після реабілітації Симиренків у 50-х роках.

Картка №2. Сорт "Сніжний кальвін" має яблука округло-конічної форми, світло-жовтого кольору, іноді з рожево-кремовим рум'янцем (особливо ті, які більше були на сонці), з дрібними малопомітними крапочками під шкіркою. Шкірочка тонка, гладка, щільна, еластична, блискуча. М'якуш яблук щільний, ніжний, хрусткий, на смак - кисло-солодкий.

Картка №3. Сорт "Слава переможцям" був виведений селекціонерами Мліївської садстанції від схрещування сортів Папіровки і Макінтоша. Яблука великі і середні, красиві, довгасто-округлі, округлі або слабоконічні у верхній частині, рівні або з ледь помітним одним ребром. Шкірочка гладенька. Основне забарвлення при зніманні світло-зелене із суцільним, ошатним червоним, розмитим рум'янцем, що покриває весь плід. Плодоніжки середньої довжини і товщини.

Учитель біології. Сорт "Слава переможцям" був виведений селекціонерами Мліївської садстанції під керівництвом Володимира Симиренка у 1928 році. Тому безпідставною є спроба приурочити цю назву до Дня Перемоги 1945 року. Можна ризикнути припустити, що в назві яблук криється не лише визнання заслуг багатостраждальних подвижників, які потом і кров'ю торували шлях до кращого життя, а й незламний дух українських вчених, конструкторів, науковців, винахідників, агрономів, яких не лякали переслідування, обшуки, сибірські табори й катування. Їхнє життя подає нам приклад відваги, самовідданості та любові до рідної землі.

VII. ПІДСУМОК УРОКУ.

1. Підсумкове слово вчителя художньої культури. Я думаю, що наше сьогоднішнє завдання - відкривати невідомі сторінки минулого, адже це наша пам'ять. Нехай усе почуте й побачене сколихне ваші душі, навчить розуміти й цінувати справжню українську історію, культуру та мистецтво.

2. Підсумкове слово вчителя історії. Підсумовуючи наш урок, можемо стверджувати, що наукові, культурно-мистецькі зусилля українців у боротьбі за власну державність, за відновлення територіальної цілісності своєї країни не були даремні.

Рівень національної свідомості українського народу в 1917-1921 рр. значно виріс. Українці зробили ще один крок на шляху свого перетворення на сучасну націю: декілька років поспіль вони мали власну державу. Ці події не минули безслідно.

Досвід державотворення цього періоду міцно вкарбувався в їхню історичну пам'ять. Незважаючи на величезні випробування та втрати, які випали на долю українського народу, його прагнення до самозбереження як окремої національної спільноти не зникло. З цього прагнення цілком природно народжувалося переконання, що нормальний розвиток неможливий без власного державного організму, в якому велику роль відігравала українська інтелігенція. Це було головною запорукою майбутнього відродження Української держави.

3. Перевірка кросворду. Оцінювання.

4. Рефлексія.

4. 1.Вправа "Оцініть свої враження". Перед вами знаходяться таблиці. Підкресліть слова в таблиці, які передають ваші емоції та почуття, які ви отримали від нашого уроку.

Приємні	Меланхолійні	Веселі	Впевнені	Тривожні
Зворушливі	Сумні	Життєрадісні	Рішучі	Напружені
Мрійливі	Жалібні	Активні	Урочисті	Приємні
Ніжні	Припнічені	Райдужні	Зворушливі	Хвилюючі
Трепетні	Засмучені	Мажорні	Переможні	
Заспокійливі	Спущені	Сильні	Збуджені	

4.2.Вправа SMS для мам. На звороті пишемо слова: "SMS для мам". Напишіть коротко в десятих словах про що, чи про кого довідалися на уроці, чим займалися, що найбільше запам'яталося.

4.3. Вправа "Зворотній зв'язок". На листочках-лайках напишіть основні поняття з історії України, художньої культури та біології, які ви запам'ятали, або прізвище видатного діяча, який найбільше запам'ятався. На паперових яблуках-стікерах напишіть той вклад, який ця людина внесла в історію розвитку української державності. Бо саме завдяки національній еліті минулого "Дерево української державності" зростає, розвивається та зміцнюється.

Учні озвучують написане, прикріплюють плоди і листочки на плакат із зображенням образного "Дерева української державності", роблячи власне селфі для соціальних мереж.

Учитель історії. Дякуємо, наш урок завершено!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Верстюк В.В. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник / В.В. Верстюк. - Київ: Наукова думка, 1995.-688 с.
- Видатні українські вчені у світовій науці - Мала академія наук України [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://man.gov.ua/files/49/Dovidnyk_Shenderovskiy.pdf.
- Грицак Я.М. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX - XX ст. / Я.М. Грицак. - Київ: Генеза, 1996.-360 с.
- Громова І.М. Георгій Нарбут - основоположник української графіки / І.М. Громова // Мистецтво в школі. -2016. - №1 (85). - С. 8-14.
- Династія Симиренків [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.parta.com.ua/>
- Культурний розвиток України на поч. XX ст., Освіта, Наука, Історія [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://pidruchniki.com/1010061144753/istoriya/kulturniy_rozvitok_ukrayini.
- Лев українського садівництва - Симиренко: народні блоги [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://narodna.pravda.com.ua/local/4a499841ecbd6/>
- Лященко О.М. Шрифт-основа графічного дизайну / О.М. Лященко // Мистецтво в школі.-2015. - №2 (74). - С. 4-8.
- Родина Симиренків у світі "сімейної історії" [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua/>
- Садівництво[Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://www.br.com.ua/referats/Biology/51307.htm>

Т.В.Кохно,

учитель Золотоношківської загальноосвітньої школи I-III ступенів
Драбівської районної ради

ТВОРЧІСТЬ ОЛЬГИ ІВАНІВНИ МЕСЕВРІ - БАГАТЕ ДЖЕРЕЛО НАРОДНОЇ МУДРОСТІ, СПОВНЕНЕ ЛЮБОВІ ДО РІДНОГО КРАЮ

РОЗРОБКА УРОКУ З ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ. 6 КЛАС

Мета:

- ознайомити учнів із біографічною довідкою про письменницю-землячку О.І.Месеврі та її оповіданням "Смак дитинства";
- заохочувати учнів до активного мислення; розвивати пізнавальні можливості та самостійність мислення;
- формувати комунікативну, життєву і творчу компетентності;
- виховувати інтерес до предмета, любов до рідного краю, повагу до його людей.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, умінь і навичок.

Форми і методи роботи на уроці: робота в групах, метод "Передбачення", релаксація, усна робота, методи "Незакінчене речення", "Захист учнівських проєктів", бесіда, творча робота.

Обладнання: портрет письменниці, мультимедійна презентація, тестові завдання .

Хід уроку

*Ще не втомилася їти і поспішати,
Шляхи лежать далекі ще і близькі,
Та крізь роки веде мене душа
У ті місця, де пам'яті колиска.*

О.Месеврі

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗНАНЬ, УМІВ І НАВИЧОК УЧНІВ.

1.Оголошення теми і мети уроку.

Учитель говорить, що учні повинні знати і вміти на цьому уроці.

Після цього уроку учні зможуть

Знати:

- біографічні відомості про письменницю;
- зміст твору О Месеврі "Смак дитинства"

Уміти:

- володіти навичками виразного читання;
- осмислювати і аналізувати зміст твору;
- робити узагальнення і власні висновки;
- аргументувати свою думку;
- відповідати на запитання тощо.

Учні пояснюють, як вони розуміють епіграф до уроку.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ.

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку.

Визначення психологічного стану учнів на початку уроку (діти прикріплюють на дошці "смайлики", що виражають їх настрій).

Учитель. Під час уроку будьте старанними і слухняними, дотримуйтесь таких правил:

Не просто слухати, а чути.

Не просто дивитися, а бачити.

Не просто відповідати, а міркувати.

Дружно і плідно працювати.

2. Перевірка домашнього завдання.

2.1.Експрес - опитування за попередньо прочитаним оповіданням "Смак дитинства".

(заздалегідь учні вдома готують 2 запитання і записують їх у робочих зошитах).

1. Слово вчителя про тему уроку. Член Національної спілки письменників України, письменниця Ольга Месеврі, яка тривалий час працювала завідувачем лабораторії гуманітарних дисциплін у Черкаському обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників. Ольга Іванівна є автором поетичних збірок "Літоросль", "Серпнева пастораль", збірки малої прози "Чобітьківський рай", а також друків у часописі "Холодний Яр", вітчизняних фахових, наукових та періодичних виданнях.

"Слово живе, здорове, дихає свіжістю і високо лине у своїх мелодійних ритмах, тонах і напівтонах, ввібраних серцем від своєї хлібної землі й благодатної, веселково-квітучої природи такої дорогої серцю Черкащини, бо жилося і живиться надзвичайно чутливе й благородне серце поетеси світлоносними джерельними силами цього дивного й чарівного краю України, ім'я якому - Шевченків край, де пані Ольга народилася й отримала Боже й батьківське благословення - жити, любити, страждати і працювати в цьому світі за праведними законами Краси, Добра й Любові" - так про творчість О. Месеврі сказав заслужений діяч мистецтв України, прозаїк, драматург Сергій Носань.

2. Усна робота.

Метод "Передбачення". На дошці записані слова: рідний край , Золотоношка, легенда, мала батьківщина, земляки.

Учитель. Про що будемо говорити на уроці?

3. "Незакінчене речення"

Від уроку я очікую...

4. Захист учнівських проєктів.

Клас об'єднано у дві групи.

1 група - "Науковці" (досліджують біографію письменниці).

Народилася маленька Олечка 1954 року в селі Крутьки (на хуторі Чобітьки) Чернобаївського району

Черкаської області у сім'ї Оксани Іванівни та Івана Юхимовича Положаїв.

Перші роки проходили у домі дідуся Юхима та бабусі Софії, що на хуторі Чобітьки. "Я ж народилася вдень, десь годині о шістнадцятій - так казала мама", - згадує письменниця. Головну роль у вихованні грала бабуся. В хаті, як у віночку: де тільки можна примостити вазон із квітами, то він там був.

Книжки для Олі читали і тато, і мама. Особливо любила "Квіткове весілля". Навіть сама бралася за "читання малюнків". А бабуся Софія розказувала казки... У шкільні роки Оля Положай перечитала все у шкільній бібліотеці, писала чудові твори та ще й віршувала. Перші вірші з'явилися, коли дівчинка ходила у 5 клас.

*Блакитне небо, ниви медоцвітні
І хочеться, щоб завжди так було.
Мені здається, що найкращі в світі
Мої Крутьки, улюблене село.
Блакитно, чисто, ніжно і привітно
Всміхається нам сонце золоте.
Моє село в його промінні квітне.
Будується, багатша і росте.*

По закінченню школи - навчання в Черкаському педінституті на факультеті української філології. Цей час сповнений сумнівами, великою вимогливістю до своєї творчості. Проте відвідуючи студію ім. Василя Симоненка при Обласній організації письменників Черкащини, мала підтримку від Людмили Тараненко. Миколи Негоди, Костя Світличного.

Найбільше побоювалась юна письменниця "правди" Людмили Василівни. Але, як казала наставниця, "... було про що говорити".

По завершенню навчання Ольга Іванівна працює в дитсадку, далі - вчителює, викладає українську мову та літературу в ПТУ №17. З 1999 року вона завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін у Черкаському обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників.

Авторка збірок поезій та прози: "Літоросль"(2007), "Серпнева пастораль"(2012), "Чобітьківський рай"(2013).

З 2013 року - Ольга Іванівна Месєвря - член Національної спілки письменників України.

2 група "Літературознавці" (вдома з'ясовують значення поняття "художній образ").

Художній образ - це узагальнена картина життя чи навколишнього світу, створена творчою уявою митця.

Образи за способом творення поділяються на:

- Зорові;
- Слухові;
- Дотикові;
- Смакові;
- Запахові.

Назвіть художні образи, які використала письменниця в уривку. Які з них переважають?

Учні зачитують легенди про річку Золотоношку.

5. Словникова робота

Поясніть значення слів:

"клунок" -

"гостинець" -

"ласощі" -

- Чи часто вам батьки приносять гостинці?

- Які емоції виникають у вас після цього?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАЙ, УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ.

1. Вибіркове читання.

(звертаємо увагу на виразність читання уривків з оповідання).

2. Фронтальна робота.

(Повторення матеріалу з теорії літератури)

Поглиблення поняття про прозову мову. Читаючи художні твори, ми помічаємо, що одні з них написані мовою, схожою на ту, якою ми спілкуємося в сім'ї чи з друзями, а інші - чимось нагадують пісню. Отже, у першому випадку письменники використовують прозову мову. Прикладом її є казки, оповідання, легенди тощо. Проза - від лат. "незв'язний, вільний, прямий". Це вільна мова, не ритмічна, не віршована. Віршована мова є розміреною, має ритм і риму.

Мова твору

1. Які художні засоби використовує авторка в поданому уривку? Наведіть приклади.

2. Чи доречним, на вашу думку, є вживання форми діалогу, жаргонізмів?

3. Поясніть значення фразеологізмів: лізти за словом у кишеню, розуму позичати, брала нетерплячка, далеко куцому до зайця.

Роздуми над прочитаним

1. Що вам відомо про "неперспективні" села, хутори?

2. Чому вони стають такими?

3. Чи можна запобігти цьому явищу і як?

4. Чи може кожен із нас особисто перешкодити занепаду малої батьківщини?

4. Рольова гра (журналіст і письменниця).

Про що б ви порадили написати О.Месєврі, якби сьогодні вона завітала до нас у гості?

5. Метод "Релаксація"

(На дошці відобразити власний настрій, чи співпав він у вас із початком уроку).

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ (РЕФЛЕКСІЯ).

1. Гра "Мікрофон". Знову звертаємось до того, що учні повинні знати і вміти:

- Чи ви досягли цього?

- Що вам найбільше запам'яталось на уроці? Чому?

2. Слово вчителя. Твори Ольги Іванівни Месєврі приваблюють сучасного читача чутливістю, залюбленістю у навколишній світ, добротою, ніжністю, примушують на речі навколо нас глянути по-новому, цінувати кожну мить, бо вона неповторна, любити і шанувати батьків, рідну землю, людей з їх болями, бідами та тривогами.

(Робота учнів на уроці оцінюється за допомогою тестування. Див. Додаток до уроку).

VII. Домашнє завдання.

1. Створити ілюстрації до оповідання.

2. Підібрати прислів'я та приказки, поезії про малу батьківщину, край, де ви народилися й живете.

Додаток до уроку

Зразок тестів

1. Де народилася О.І.Месєвря?

- А) м.Черкаси,
- Б) с.Чорнобай,
- В) с. Крутьки.

2. Як звали улюблену бабусю?

- А) Олена;
- Б) Софія;
- В) Олександра;

3. Яку книжку в дитинстві любила читати Оля?
А) "Квіткове весілля"
Б) "Кобзар";
В) "Зачарована Десна".
4. У якому класі дівчинка написала свій перший вірш?
А) у 5;
Б) у 2;
В) у 9.
5. На якому факультеті педінституту почалася?
А) математичному;
Б) філологічному;
В) біологічному.
6. Яку літературну студію відвідувала Ольга?
А) ім. П.Тичини;
Б) ім. В.Симоненка;
В) ім. Т.Шевченка;
7. Хто з письменників НЕ БУВ наставником Ольги Іванівни?
А) Людмила Тараненко;
Б) Микола Негода;
В) Василь Симоненко.
8. Як називається прозова збірка письменниці?
А) "Літоросль";
Б) "Серпнева пастораль";
В) "Чобітьківський рай".

9. З якого року авторка є членом Національної спілки письменників України?
А) 1999;
Б) 2013;
В) 2016.
10. Яку назву носить річка в оповіданні "Смак дитинства"?
А) Тясмин;
Б) Золотоношка;
В) Гнилий Тікич.
11. Як люди добиралися на базар?
А) кіньми;
Б) пішки;
В) на велосипедах.
12. Яка з географічних назв НЕ згадується у творі?
А) Чорнобай;
Б) Чапаєвка;
В) Черкаси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Месєвря О.І. А де те серце?/ Месєвря О.І. - Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2017. - 184 с.
2. Месєвря О.І. Літоросль/ Месєвря О.І. - Черкаси: Вертикаль, Кандич С.Г., 2007. - 80 с.
3. Месєвря О.І. Серпнева пастораль/ Месєвря О.І. - Черкаси: Вертикаль, Кандич С.Г., 2012. - 80 с.

С. С. Терещук,

учитель хімії і біології Добрянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Маньківської районної ради

ЗАГАДКА ІНТЕЛЕКТУ, ЯКИЙ ЗНИКАЄ РОЗРОБКА УСНОГО ЖУРНАЛУ З БІОЛОГІЇ

Мета: ознайомити учнів із значенням йоду для організму, причинами виникнення захворювання та методами профілактики йододефіциту. Розвивати в учнів навички і уміння профілактики і попередження йододефіциту. Виховувати відповідальне ставлення до свого здоров'я.

І. Підготовчий етап.

Вибір редколегії: розподіл посадових обов'язків:

- а) головного редактора (він же і буде ведучим);
- б) відповідальних редакторів сторінок;
- в) кореспондентів;
- г) художників, які будуть оформлювати приміщення або ілюструвати окремі сторінки;
- д) музичного редактора;
- е) помічника редактора;

ІІ. Проведення журналу:

1. Музичний вступ.

2. **Вступне слово ведучого**, в якому учасникам подається назва, зміст та виховні завдання.

3. **"Читання"** (представлення) сторінок журналу.

Соромно зізнатися, але ж з усіх живих істот лише одна людина не знає, що для неї корисно.

Пліній Старший

1. Перегляд мультфільму "Йод".

2. Вступне слово редактора-ведучого.

Йод, як відомо, - один із найважливіших мікроелементів, який бере участь у багатьох фізіологічних процесах. Брак цього мікроелемента призводить до серйозних порушень і вимагає своєчасного лікування. Лікарі називають сім основних ознак того, що вашому організму не вистає йоду:

- **Хронічна втома.** Одним із перших симптомів при хронічному дефіциті йоду є занепад сил, млявість і сонливість. Однією з основних функцій гормонів щитоподібної залози є забезпечення організму енергією. У більшості випадків хронічну втому при дефіциті йоду супроводжує м'язова слабкість.

- **Набряки.** Цей симптом йододефіциту можна помітити неозброєним оком. Найчастіше при нестачі йоду набряклість проявляється під очима, на ногах і руках. Сечогінні засоби в такій ситуації не тільки не справляють ефекту, а й шкодять: при прийомі цих препаратів з організму вимиваються корисні речовини, що призводить до порушення водно-сольового балансу.

- **Зниження імунітету.** Часті застуди можуть бути одним із симптомів дефіциту йоду. Цей елемент відіграє важливу роль у підтримці нормальної опірності організму. При нестачі йоду організм стає

більш вразливим до вірусних, бактеріальних і грибкових інфекцій.

- **Залізодефіцитна анемія.** Зниження метаболічної активності через йододефіцит часто супроводжується недостатністю заліза в крові. У таких випадках анемія, як правило, має виражений характер і проявляється вже на пізніх стадіях гіпотиреозу (зниження активності щитоподібної залози, пов'язаної з нестачею йоду). Хворого турбують шум у вухах, слабкість, бліда шкіра і запаморочення.

- **Зайва вага.** Йод необхідний для нормальної діяльності щитоподібної залози, яка виробляє гормони тироксин і трийодтиронін. Вони беруть активну участь у метаболізмі. При нестачі йоду знижується вироблення гормонів, отже, знижується метаболізм. Усе це призводить до накопичення жирової тканини.

- **Зниження інтелекту.** Нестача йоду в організмі призводить до зниження уваги, погіршення пам'яті та інтелекту. Йододефіцит призводить і до зниження метаболізму в клітинах мозку, через що втрачається здатність запам'ятовувати дати, обробляти інформацію і вирішувати складні завдання. Якщо йододефіцит не усунути, то можливий розвиток глибокої депресії.

От тому так звучить тема нашого журналу "Загадка інтелекту, який зникає". Наші учні-журналісти кожний підготував тематичну сторінку нашого журналу, у якій висвітлив важливі питання йододефіциту. Сподіваємось, що сторінки журналу допоможуть багатьом учням виробити вміння і навички правильного рішення цієї проблеми, адже найбільше від неї страждають саме діти.

1 СТОРІНКА ЖУРНАЛУ(журналістська)

"ЧОМУ ПРОБЛЕМА ЙОДНОГО ДЕФІЦИТУ В ОСТАННІЙ ЧАС ПРИВЕРТАЄ СТІЛЬКИ УВАГИ?"

Йододефіцитні захворювання є найбільш поширеними неінфекційними захворюваннями людини. Більше ніж для 1,5 млрд. жителів Землі існує підвищений ризик недостатності йоду, у 600млн. - ендемічний зоб, а у 40 млн.- виражене відставання в розумовому розвитку, в результаті йододефіциту. З чим же це пов'язано?

Основна причина в тому, що з продуктами харчування людина не може отримати достатню кількість йоду. Йод відноситься до мікроелементів: добова потреба всього 100-200 мкг, а за все життя людина вживає 3-5 грам йоду(1 чайну ложку). Його основне біологічне значення в тому, що він є частиною гормонів щитовидної залози.

На відміну від нестачі білків, жирів, вуглеводів, дефіцит йоду не завжди помітний. Тому його називають "прихований голод". Найбільш виражений дефіцит йоду - це ендемічний зоб. "Ендемічний" - означає властивий даній місцевості. Раніше вважали. Що зоб зустрічається тільки у горах та долинах річок, але це не так.

"Дифузний зоб" може бути початком розвитку багатьох тяжких захворювань щитовидної залози, таких як вузлові форми та рак. Всі ці захворювання вимагають дорогих методів діагностики і лікування. Профілактика дефіциту йоду обійшлася б суспільству набагато дешевше.

Але не всі втрати від йододефіциту можна оцінити грошми. Дефіцит йоду збільшує частоту вроджених порушень у плода і новонародженого, які призводять до кретинізму. А також знижує інтелектуальний потенціал суспільства. Для України проблема йододефіциту також дуже актуальна. Ліквідація йододефіцитних захворювань в даний час є пріоритетним напрямком діяльності таких авторитетних міжнародних організацій, як ВОЗ,

Дитячий фонд ООН, Міжнародної ради по контролю за йододефіцитними хворобами.

2 СТОРІНКА ЖУРНАЛУ(географічна)

"ЧОМУ В ПРИРОДІ ІСНУЄ НЕСТАЧА ЙОДУ?"

Основна кількість йоду в природі міститься в морській воді, куди він був змитий льодовиками, снігом, дощами, вітром і річками. Чим давніша поверхня ґрунту, тим менше в ній йоду. Найменше йоду в ґрунтах гірської місцевості, де часто ідуть дощі.

Йод знаходиться в ґрунті і в морській воді у вигляді йодиду, який під впливом сонячних променів розкладається. Щорічно близько 400 тис. тон йоду випаровується з поверхні моря, концентрація якого 50-60 мкг/л, а в повітрі 0,7мкг/л, в ґрунті - 50-9000мкг/л, але він знаходиться в нижніх шарах. В результаті всі рослини мають недостатню кількість йоду, а в людей і тварин, розвивається ІДЗ. Багато жителів України, збирають врожай зі своїх ділянок, де ґрунти можуть бути родючі, але містять мало йоду. В цьому є одна з причин розвитку йодного дефіциту.

У йододефіцитних регіонах концентрація йоду у воді менше ніж 2 мкг/л. Вода, як правило, не є серйозним джерелом йоду, основну кількість його ми вживаємо з їжею. Найбільша концентрація йоду в морській рибі та морепродуктах(800мкг/кг), особливо в морській капусті. Дуже багато його в риб'ячому жирі. Відносно велика кількість йоду в молоці, яйцях, м'ясі, горіхах і зернових. Дуже мало у фруктах і овочах, крім шпинату. Багато добавок збільшують вміст йоду в їжі. Це - йодат калію, який додавають в тісто, і йодоформ - антисептичний засіб в молочній промисловості. Спеціально збагачують йодом сіль, хліб.

3 СТОРІНКА ЖУРНАЛУ(історична)

"ЯК ДАВНО ІСНУЄ ПРОБЛЕМА ЙОДНОГО ДЕФІЦИТУ?"

Перегляд презентації:"Йододефіцит та його профілактика"

Історія йодної недостатності така ж стара, як і саме людство. Перші згадки про зоб і кретинізм відносяться до древніх культур Китаю та Індії. Древні китайці, навіть використовували щитовидну залозу тварин для лікування зобу. Найдавніші зображення зобу знайдені на буддійських фресках 2-3 століття до нашої ери. Древньоримські письменники відмічали підвищену частоту зобу в Альпах, а Юлій Цезар помітив "бугор" на шиї у галлів під час свого військового походу.

На італійських картинах епохи Відродження Богоматір часто зображали із зобом, це розглядалося, як символ красоти. Марко Поло спостерігав зоб у жителів Центральної Азії.

В 17-18 столітті виросло число наукових досліджень, і з'явилась перша згадка слова"кретин". Визначення кретина було таке - "слабоумний, який глухий і уродливий, з зобом, звисаючим до пояса. Англієць Томас Вартон вперше описав щитовидну залозу, функція якої була невідома.

Наполеон Бонапарт вперше наказав досліджувати зоб у своїх солдат, так як більшість новобранців із гірських районів були не придатні до військової служби, по причині слабоумія та туговухості.

ВІХІ РОЗВИТКУ ЗНАТЬ

- В 1813році Куртуа виділив йод із попелу морських водоростей.

- В 1896 році Бауманн відкрив йод в тканинах щитовидної залози.

- в 1820 році вперше використані препарати йоду для лікування зобу. Але скоро з'явилися

протипричини такого лікування, бо йод викликав токсикози, порушення серцевого циклу, задишку, так званий йодоіндукований тиреотоксикоз.

- Значення йодованої солі для профілактики зобу було продемонстровано в Швейцарії, де він був масово поширений. В результаті профілактики частота зобу різко знизилась.

- Результати наукових досліджень, проведених в Папуа-Новій Гвінеї у 1966 році, підтвердили те, що нестача йоду під час вагітності є головною причиною кретинізму.

- На основі всіх цих даних Хетцель у 1981 році сформулював поняття ЙДЗ. У той час стало відомо, що в результаті дефіциту йоду значна частина населення світу становить групу ризику розвитку ЙДЗ, і ці хвороби є серйозною медико-соціальною проблемою.

4 СТОРІНКА ЖУРНАЛУ (медична).

"ЯК ПРОЯВЛЯЮТЬСЯ ЙОДОДЕФІЦИТНІ ЗАХВОРЮВАННЯ У ДІТЕЙ? У ЧОМУ Ж ПРИЧИНА РОЗВИТКУ ЙОДОДЕФІЦИТНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ? ПРОФІЛАКТИКА ЙОДОДЕФІЦИТУ

Перегляд мультфільму "Йод ворона."

Лікар-неонатолог. Крім зобу, лікарі виділяють цілий ряд хвороб зумовлених йодною недостатністю на ріст і розвиток організму. Недостатність йоду призводить до тяжких наслідків на всіх етапах розвитку людського організму. Недостатність гормонів у плода і в ранньому дитинстві може призвести до необоротного зниження розумового розвитку та до кретинізму. Від дефіциту йоду страждає не тільки мозок дитини, а й слух, зорова пам'ять, мова.

У йододефіцитних регіонах у жінок порушується репродуктивна функція, збільшується число викиднів і мертвонароджених, а також дитяча смертність.

У 1981 році термін "зоб" замінили поняттям "йододефіцитні захворювання".

Перегляд відеофільму "Аліна"

Лікар-ендокринолог. У нашій школі навчається 73 учні. За результатами медогляду, проведеного спеціалістами Маньківської ЦРП, різні захворювання виявлено у 45 учнів. Це 62%. На хвороби викликані порушенням обміну речовин - хворі 27 чоловік, що становить - 32%. До таких захворювань відносяться: зоб, ожиріння, цукровий діабет, серцево-судинні хвороби.

Серед цих захворювань: ожиріння - 4 учні; дифузний зоб - 23 учні.

Причини ожиріння можуть бути різні - порушення роботи шкт, захворювання підшлункової залози, незбалансоване харчування (вживання фаст-фуду, сухариків, чіпсів), надмірне переїдання. При цьому утворюються продукти обміну шкідливі для організму, які впливають на печінку, підшлункову залозу, що призводить до виникнення цукрового діабету та серцево - судинних розладів. Якщо маса тіла 30% понад норму - це знижує рівень життя на 10-15 років.

Профілактика:

- Збалансоване харчування білків, жирів, вуглеводів(сніданок - 25%, обід-50%, вечеря-35%).
- Вживання рослинної їжі та вітамінів.
- Не вживати надмірну кількість вуглеводів, солодощів, мучних виробів.

Дифузний зоб. Щитоподібна залоза виробляє гормони тироксин і трийодтиронін - стимулюють розвиток кісткової і нервової тканин, прискорюють обмін речовин; і кальцитонін, який регулює вміст кальцію в крові. Якщо недостатня кількість цих гормонів у новонароджених, розвивається хвороба кретинізм - відставання у розумовому розвитку, яке в подальшому може призводити до карликовості.

Якщо нестача цих гормонів у дорослому віці виникає мікседема - що супроводжується набряком шкіри та підшкірної клітковини, випаданням волосся, в'ялістю, сонливістю.

У підлітковому віці призводить до зниження розумової активності, поганого запам'ятовування, сонливості, роздратування, стає важко вчитися. При надмірному виділенні гормонів - базедова хвороба.

До складу гормонів входить йод. Якщо в їжі його не вистачає, щитоподібна залоза починає розростатися(щоб виробити більше гормонів), виникає хвороба ендемічний або дифузний зоб. Ми живемо в місцевості з недостатньою кількістю йоду в продуктах харчування. Вся територія України(крім прибережних зон) місцевість з недостатньою кількістю йоду.

Профілактика:

- йодована сіль;
- морська капуста;
- морепродукти;
- хурма;
- грецькі горіхи.

Із усіх цих продуктів найбільш доступним і недорогим є йодована сіль. Морська капуста має найбільшу кількість йоду, але це незвичний для нас продукт, і не завжди доступний. Щоб поповнити запаси йоду морською рибою треба з'їдати її близько 1 кг в день. Хурма і грецькі горіхи містять порівняно невелику кількість йоду; хурма не завжди доступна, а горіхи ми не завжди вживаємо регулярно. Йодована сіль не змінює смак страв, дешева, доступна, нею можна консервувати і квасити продукти. Це найбільш оптимальний варіант профілактики дифузного зобу у шкільній їдальні.

Перегляд мультфільму "Йод №2".

В умовах дефіциту йоду знижується синтез і секреція гормонів щитовидної залози - тироксину і трийодтироніну, для яких йод є субстратом, для активації синтезу. Залоза заховає із крові все більшу кількість екзогенного йоду(який поступає з їжею та водою), та ендогенного(який є в організмі). При цьому відбувається гіпертрофія(збільшення в розмірах), та гіперплазія (збільшення кількості клітин). Залоза збільшується і утворюється зоб. Зоб є компенсаторною реакцією організму, але можливості його виснажуються.

Перегляд фільму "Загадки зникаючого інтелекту"

Лікар-терапевт.

Між профілактикою і лікуванням дифузного зобу не має принципової різниці. Це дві сторони однієї медалі. Якщо захворювання зустрічаються більше ніж у 5% , то такий зоб називають ендемічним. Якщо більше 10%, то потрібно проводити масову і групову форми профілактики.

Масова йодна профілактика - є найбільш ефективним і методом боротьби з йододефіцитом, досягається йодуванням продуктів харчування: солі, хліба, води. Цей метод називають ще "німим" - споживач може і не знати, що вживає продукт, збагачений йодом. Ціна такої профілактики 0, 1 долара на рік, призводить до зниження частоти ДЗ на 50% за 9 місяців.

Індивідуальна проводиться лікарськими засобами і харчовими добавками, вимагає від пацієнта достатньо знань і мотивації.

Групова йодна профілактика - прийом ліків, які містять йод, групами населення з найбільшим ризиком розвитку ЙДЗ - діти, підлітки, вагітні і годуючі матері. Вибір групи і контроль за профілактикою здійснюють спеціалісти-медики. З економічної точки зору індивідуальна і групові профілактика є найбільш дорогим методом поповнення йоду.

Основним методом лікування ДЗ є препарати гормонів щитовидної залози - тироксин.

5 СТОРІНКА (статистична)**ЧОМУ ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ ЙОДОМ ВИБРАНА СІЛЬ?**

Працівник. Використання йодованої солі є найбільш універсальним методом профілактики ІДЗ. Сіль - це єдиний мінерал, який додають в їжу без хімічної обробки. Діапазон її вживання невеликий (в середньому 6 грам на добу) і не залежить від пори року, віку, статі. При правильній технології неможливо передозувати йод і викликати ускладнення. Вартість її майже не відрізняється від не йодованої.

Раніше для йодування солі використовували йодид калію, але він є нестійким, дуже швидко руйнується при зберіганні. При солінні овочів може вплинути на смак і колір продуктів, термін зберігання його всього 3 місяці.

З 1998 року для йодування використовується йодат калію, який не впливає на смак продуктів, не руйнується при термічній обробці та тривалому зберіганні (до 1 року).

Працівник санепідемстанції. Йодовану сіль рекомендовано вживати всім без винятку жителям країни, де існує природний дефіцит йоду. Йодована сіль - це не ліки, а продукт харчування. Для її покупки в магазині не потрібно рецепту. Вживати її потрібно в тих же кількостях, що й звичайну. Дорослій людині на добу потрібно до 6 грамів солі, при цьому половина її вживається в "прихованому" вигляді, з хлібом, ковбасою, консервами. Для присолювання залишається 2-3 грами-пів чайної ложки, але цього достатньо, щоб нормалізувати вживання йоду. Важливо, щоб сіль була полірована. Використання для профілактики йодованої солі має ту перевагу, що нічого не потрібно робити спеціально, просто замість звичайної солі скрізь використовуйте йодовану.

Ведучий-редактор. Для того, щоб підсумувати наші знання проведемо вікторину.

ВІКТОРИНА "ЩО МИ ЗНАЄМО ПРО ДЕФІЦИТ ЙОДУ В ОРГАНІЗМІ?"**1. Яка добова потреба організму в йоді?**

- 10 мікрограмів.
- 100-200 мікрограмів.
- 100-200 міліграмів.

2. Який стан, частіше, призводить до порушення здоров'я?

- Нестача йоду в організмі.
- Надлишок йоду в організмі.

3. Чи може організм людини самостійно виробляти йод?

- Так.
- Ні.

4. Назвіть основне джерело попадання йоду в організм:

- Вода.
- Повітря.
- Продукти харчування.

5. Чи існує в Україні проблема йододефіциту?

- Скрізь.
- В окремих гірських районах.
- В долинали великих річок.

6. Чи існують методи профілактики йододефіциту?

- Не існують.
- Існують і є доступними.
- Існують, але важкодоступні.

7. Який спосіб профілактики найбільш ефективний?

- Йодування основних продуктів харчування (сіль, хліб).
- Йодування питної води.
- Використання харчових добавок і лікарських препаратів.

8. Чи вважаєте Ви, що регулярне вживання йодованої солі, може попередити розвиток йододефіцитних захворювань?

- Так.
- Ні.

9. Кому рекомендовано вживати йодовану сіль?

- Тільки людям, які мають ендемічний зоб.
- Вагітним і матерям, які годують немовлят.
- Дітям і підліткам.
- Всім без винятку.

10. Чи існують протипоказання до вживання йодованої солі?

- Так.
- Ні.

11. Чи потрібно виписувати рецепт у лікаря для покупки йодованої солі?

- Так.
- Ні.

12. Який рекомендований гігієнічний норматив вживання кухонної солі?

- 6 грам на добу.
- 10 грам на добу.
- 12 грам на добу.

13. В яких кількостях потрібно вживати йодовану сіль?

- У великих, як добавка до звичайної.
- Менше ніж, звичайної.
- Замість звичайної в потрібній кількості.

14. Назвіть продукти харчування, які містять найбільшу кількість йоду?

- Риба і морепродукти.
- Йодована сіль.
- Макарони.
- Хліб.
- Овочі і фрукти.

15. Чи може нестача йоду в харчуванні бути причиною низької успішності дітей в школі?

- Так.
- Ні.

16. Яка форма йодної профілактики є найбільш ефективною, залишаючись при цьому найдешевшою?

- Масова.
- Індивідуальна.
- Групова.

17. В якому випадку зоб вважається ендемічним?

- Якщо зустрічається більше, ніж у 5% школярів.
- Якщо зустрічається більше, ніж у 7% вагітних жінок.
- Якщо зустрічається у 3% новонароджених.

18. Які показання для вживання препаратів йоду?

- Збільшення щитовидної залози.
- Проживання в місцевості з дефіцитом йоду в природному середовищі.
- Період вагітності і годування дитини.

Домашнє завдання: розфарбувати малюнки із теми "Ми ростемо здоровими".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матяш Н. Ю. Біологія. Підручник для 8 класу/ Матяш Н. Ю., Остапченко Л. І., Пасічніченко О. М., Балан П. Г. Київ: Генеза 2016.- 288 с.
2. Мирна Л. А. Біологія 8 клас. Практичні роботи. Лабораторні дослідження. Проекти. Екскурсії./ Мирна Л. А., Віркун В. О., Бітюк М. Ю. - Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. - 31 с.
3. Терещук С.С. Ендокринна регуляція функцій організму людини. Гіпер- та гіпофункція залоз внутрішньої секреції: навчально-методичний посібник. Біологія 8 клас. Авторська методична розробка, 2018 - 64 слайди.
4. Вікіпедія [Електронне джерело]. - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Л.П. Кобець,

учитель початкових класів Топильнянського НВК "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I - III ступенів" Шполянської районної ради Черкаської області

"НАШЕ ДИВО КАЛИНОВЕ - УКРАЇНЬСЬКА РІДНА МОВА "

МЕТОДИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ТИЖНЯ УКРАЇНЬСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Кожного навчального року у початкових класах проходять предметні тижні. Кожен педагог задумується над тим, який саме тиждень провести. З метою підвищення інтересу учнів до мови як навчального предмета, так і засобу спілкування, пропоную провести тиждень української мови. Під час його проведення учні мають змогу продемонструвати свої знання та вміння з рідної мови і підвищити свій рівень знань.

У своїй роботі під час складання плану я намагалась використати такий матеріал, який дає змогу донести до учнів красу і багатство української мови, формувати відчуття краси рідної мови, розвивати мовленнєві здібності, збагачувати словниковий запас, виховувати любов до рідної мови та розуміння її краси і необхідність використання у житті. Доречно проводити такі тижні у другій декаді листопада у переддень Дня писемності (9 листопада).

Хто не любить своєї рідної мови, солодких святих звуків свого дитинства, не заслуговує на ім'я людини.

Й. Г. Гердер

Мета: донести до учнів красу і багатство української мови; розвивати мовленнєві здібності учнів; збагачувати словниковий запас; виховувати любов до рідної мови та розуміння її краси і необхідності для нашого життя.

План проведення тижня

1 день

Відкриття тижня української мови

1. Тематична лінійка: " Наше диво калинове - українська рідна мова ";
2. Оголошення змісту тижня;
3. Розподіл завдань по класах.

2 день

День знавців української мови

1. Конкурс знавців української мови (2 - 4 кл.);
2. Конкурс пісень "Пісня - душа мого народу" (1 - 4 кл.).
3. Конкурс "Мій зошит посміхається" 1 - 4 класи

3 день

Зустріч з казкою

1. Конкурс-гра "У дивосвіті казок" (1 - 4 кл.).
2. Виставка малюнків " Казка до нас завітала" (1 - 4 кл.).
3. Кросворд "Казкові герої" (3 - 4 кл.)

4 день

Шевченківський день "Тебе, Тарасе, завжди пам'ятаєм"

1. Літературна композиція "Наш Шевченко"
2. Конкурс на кращого декламатора віршів Т. Г. Шевченка.

5 день

Підбиття підсумків

1. Конкурс стіннівок "Це моя земля, це моя країна" (1 - 4 кл.).
2. Конкурсно-розважальна гра "Знавці української мови" (1 - 4 кл.).

3. Нагородження:

- переможців у конкурсі знавців української мови.
- команди-переможниці у конкурсній розважальній грі "Знавці української мови";
- команди-переможниці у конкурсній грі "У дивосвіті казок";
- за кращі малюнки до казок;
- за правильне розгадування кросворда
- за краще виконання пісень у пісенному конкурсі "Пісня - душа мого народу";
- переможців у конкурсі на кращого декламатора віршів Т. Г. Шевченка.
- переможців у конкурсі на кращого зошита;
- переможців стіннівок;
- найактивніших учасників Тижня.

Цей тиждень буде присвячений тижню української мови у початкових класах.

Насамперед, я хочу ознайомити вас із програмою проведення тижня.

1 день. Понеділок. Відкриття Тижня української мови.

Сьогодні ви одержите завдання для кожного класу, візьмете участь у Святі рідної мови.

2 день. Вівторок. Конкурс знавців української мови

В конкурсі беруть участь діти 2 - 4 кл., також відбудеться конкурс на краще виконання української народної пісні, та виставка зошитів з укр..мови.

3 день. Середа. В гостях у казки.

У цей день ми побуваємо в гостях у казки, згадаємо як українські народні, так і літературні казки та казки народів світу, зможемо і самі на короткий час стати персонажами казок, проведемо конкурс-гру "У дивосвіті казок", також відбудеться виставка малюнків, розгадування кросвордів.

4 день. Четвер. Шевченківський день.

Цей день ми присвячуємо великому сину України, безсмертному Кобзареві Тарасу Шевченку. Ви матимете змогу дізнатися більше про життя і творчість відомого поета, взяти участь у вікторинах, конкурсах на кращого декламатора віршів Т. Г. Шевченка.

5 день. П'ятниця. Закриття Тижня української мови.

Цей день особливий. Це останній день предметного тижня. У цей день буде проведено конкурсно-розважальну програму знавців української мови окремо для учнів 1-2 класів і 3-4 класів. А потім будуть оголошені результати всіх конкурсів, змагань, вікторин, стіннівок, підбиті підсумки предметного тижня. Журі оголосить переможців. І нарешті - нагородження переможців та найактивніших учасників. А от якими будуть нагороди - це поки що секрет.

Отож, уважно прочитайте завдання, які одержав ваш клас, і ретельно готуйтеся до кожного дня.

Бажаємо вам творчого натхнення й успіхів. А зараз починаємо наше свято!

1 день

Відкриття тижня української мови

1. Тематична лінійка " Наше диво калинове - українська рідна мова "

1. Раді ми вас всіх вітати,
Бо у нас сьогодні свято -
Будемо нашу рідну мову шанувати.
2. Буква до букви -
І виникло слово.
Слово до слова -
Звучить рідна мова.
3. Вимовляємо кожне слово,
Кожне слово - наче спів.
Найдорожча - рідна мова,
Мова діда і батьків.
4. Мова - краса спілкування,
Мова - як сонце ясне,
Мова - то предків надбання,
Мова - багатство моє.
5. "Без мови в світі нас нема" -
Оці Шевченкові слова
Моє так вразили серденько
І процвітають помаленьку.
О мово рідна, ти - моя!
Не помиливсь, Тарасе, ти,
Тож слався, слався навіки!
"Без мови в світі нас нема!" -
Безсмертні ці твої слова.
6. Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько -
Тільки камінь має.
7. Велична, щедра і прекрасна мова,
Прозора й чиста, як гірська вода, -
То України диво барвінкове,
багата мова й вічно молода.
8. Мова! Українська мова, -
Вона співуча, лагідна, дзвінка...
Мова! Українська мова -
Єдина, рідна й дорога така.
9. Вона, як тиха пісня колицкова,
Приходить в серце нам із ранніх літ.
Та мова - ніби пташка світанкова,
Що гордо лине у стрімкий політ.
10. Мова - державна перлина.
Нею завжди дорожить.
Без мови немає країни -
Мову, як матір любіть.
11. Її, незміряно багату,
Дзвінку, і ніжну, і завзяту,
Як день сьогоднішній чудовий,
Люблю, люблю українську мову.
12. Тож вивчайте рідну мову
Вже тепер з маленьких літ.
Українське наше слово
Хай звучить на цілий світ.

2 день. День знавців української мови

1. Конкурс знавців української мови (2 - 4 кл.); Завдання конкурсу з української мови

3 клас

1. Випиши з поданих слів ті, у яких звуків більше, ніж букв.
Яблуня, сидить, гаї, куш, сади, машина, школа, мама.
Зробіть звукову модель до слова яблуня. (12 балів)
2. Склади і запиши речення з поданих слів, вставляючи пропущені букви чи буквосполучення.
Птахи, т...хкають, ...вінко, і, ...щечечуть.
За, га...к, с...лом, з...л...ніє.
Конопляне, л...бить, с...ничка, насіння. (12 балів)
3. Знайди і підкресли 5 жіночих імен.
КРЬЗЧОНУ, ВІРАМРОК, БЗІОЛЬГА, АРМАРИНА,
ПСОТКРОМ, ОРАЛБЕСИУ, ЧУДАЛІНА, ІННАРДОН. (5 балів)
4. Як називають одним словом?
Заклад, де виготовляють і продають ліки -

Сильний дощ -

Багато корів -

Топлене сало -

Сушу траву - (12 балів)

5. Склади і запиши міркування " Квіти - окраса Землі" (12 балів)

Загальна сума балів - 65.

4 клас

1. Поясни значення виразів.

Бити себе в груди - ...

Повзе, як черепаха - ...

Жити як кішка з собакою - ...

2. Прочитайте текст, підкресліть слова, вжиті в переносному значенні.

Уранці сонне море дихало прохолодою. Срібні хвилі злизували з берега вологий пісок.

Одинока чайка розрізала повітря білими крильми.

3. Виберіть правильну відповідь.

Текст складається:

а) із слів;

б) головних членів речення;

в) речень, зв'язаних між собою.

4. Запишіть 4-5 слів з літерою г, складіть речення з одним із записаних слів.

5. Які з поданих букв можуть передавати як один, так і два звуки?

А, я, й, ю, є, е.

6. Прочитайте слова, виправте помилки та запишіть правильно.

Вісімдисят, право руч, пятсот, допобаченя, десціпліна, тилефон, гиктар.

7. Складіть речення з поданих слів, підкресліть головні члени речення. Визначте частини мови (позначте зверху над кожним словом).

Повільно, і, землю, легкі, сонну, сніжинки, тихо, на, падали.

8. Із букв поданого слова утворіть і запишіть якомога більше нових слів.

Дисципліна.

2 клас

1. Запишіть слова, вставляючи пропущені букви:

Ч...рговий, д...ктант, кап...ндар, вул...ця, м...даль, м...тро.

2. До поданих слів доберіть слова, близькі за значенням (синоніми).

- Гратися -
- Батько -
- Боязливий -
- Говорити -

3. До поданих слів доберіть слова з протилежним значенням (антоніми).

- Білий -
- темрява -
- убогий -
- зима -
- спека -
- початок -

4. Запишіть подані речення в такому порядку, щоб утворився текст.

Він назвав цуценятко Дружком.

Воно тремтіло від холоду.

Андрійко знайшов на вулиці маленьке цуценятко. Невдовзі Андрійко і Дружок стали справжніми друзями.

Хлопчик приніс його додому.

5. Прочитайте та правильно запишіть загадку. Відгадайте її, запишіть відгадку.

6. Із букв поданого слова складіть і запишіть якомога більше слів.

Робітник -

7. Запишіть 3-4 слова, у яких букв менше, ніж звуків. Підкресліть букви, які позначають два звуки.

2. Конкурс пісень " Пісня - душа мого народу" (1 - 4 кл.).

Мета: збагатити знання учнів про народну пісню - духовну основу життя народу; допомогти учням зрозуміти, що без пісні, рідного слова немає людини; сприяти розвитку творчих здібностей, бажання примножувати, берегти свою національну культуру; виховувати глибокі почуття любові до пісні, рідного краю.

Хід конкурсу

Учитель. Сьогодні ми говоритимемо про українську народну пісню.

Діти (по черзі).

1. Коли пісні мого краю
Пливають у рідних голосах,
Мені здається, що збираю
Цілющі трави я в лісах.
2. Ми веселі і завзяті, діти України,
Дуже любимо співати пісню солов'їну.
Гей, хто любить наш шахтарський край,
З нами пісню прославляй!
3. Пісня наша, пісня - це душа народу.
Пісня українська рідна, чарівна.
Вона з нами поруч в праці, на уроці,
На ланах широких, за станком вона.
4. Пісня-чарівниця, гарна, мов зірниця,
Мелодійна, ніжна, серцю дорога.
Веселить, танцює, мирить і жартує.
В іграх і забавах - всюди є вона.

Учитель. Пісня - це національний дар, яким ми можемо пишатися. Пропонуємо вам легенду про нашу українську пісню.

Інсценування легенди

Легенда про пісню

Якось Господь Бог вирішив наділити дітей світу талантами. Французи обрали елегантність і красу, угорці - любов до господарювання, німці - дисципліну і порядок, діти Росії - владність, Польщі - здатність до торгівлі, італійці отримали хист до музики...

Обдарувавши всіх, підвісся Господь Бог зі свого трону і раптом побачив у куточку дівчину. Вона була босою, одягнутою у вишивану сорочку, руса коса перетягнена синьою стрічкою, а на голові багрянів вінок із червоної каллини.

- Хто ти? Чого плачеш? - запитав Господь.

- Я - Україна, а плачу, бо стогне моя земля від пролитої крові, пожеж. Сини мої на чужині, на чужій роботі, вороги знущуються з удів і сиріт, у своїй хаті немає правди і волі.

- Чого ти не підійшла до мене раніше? Я всі таланти роздав. Як же зарадити твоєму горю?

Дівчина хотіла вже піти, проте Господь Бог, піднявши правицю, зупинив її.

- Є у мене дар, який уславить тебе на цілий світ. Це - пісня.

Узяла дівчина - Україна дарунок і міцно притисла його до серця. Уклонила низько Всевишньому і з ясним обличчям та вірою понесла пісню в народ. З тих пір і дивує весь світ українська пісня.

Учитель. Завдяки пісні ми можемо передавати свої почуття, переживання, радість і смуток, любов і гнів.

З давніх - давен люди розповідали про своє життя в піснях. Адже пісня - це душа народу. Пісні були веселі й сумні, їх співали на свята й у будні. Ці пісні називають народними, їх співають і зараз. Ви, напевне, теж знаєте народні пісні. Тоді я пропоную знову провести змагання між двома командами на знання українських пісень. (проведення конкурсу)

3. Конкурс "Мій зошит посміхається" 1 - 4 класи. (виставка крашук зошитів)

3 день. Зустріч з казкою

1.Конкурс-гра "У дивосвіті казок" (1 - 4 кл.).

Конкурс-гра "У дивосвіті казок"

Мета. Узагальнювати знання дітей про казки; формувати мовленнєві здібності, бажання говорити українською мовою, уміння фантазувати, образно

мислити; розвивати читацьку зацікавленість; виховувати почуття добра, справедливості, поваги; спонукати дітей на добрі вчинки.

Хід гри

Звучить пісня "У гостях у казки".

Слово вчителя. Казка...Як багато доброго, таємного, цікавого зберігає в собі це слово. Кожен із нас, як був малюком, із задоволенням слухав, коли йому читали чи розповідали казки. Правильно говорять: "Тисячі речей забудете, а тих хвилин, коли вам люба мама чи бабуся розповідали казки, не забудете до смерті".

Казка - це, добре, розумне, вічне.

Діти (по черзі)

1. Казка - це світ чарівний та незвичний,
Казка - це диво, сповнене краси.
Поринуть у казку, це ж бо так цікаво,
Це справді свято, радість для душі.
2. У казці звірі мову мають,
Дерева розмовляють, мов живі.
Добро і правда завжди зло долають,
Тому і люблять казку діти всі.
3. В країну казок підем я і ти,
У казці всім цікаво побувати.
Там вірних друзів можемо знайти,
І з ними можемо поспілкуватись.

Учитель. Розпочинаємо конкурс-гру "У дивосвіті казок".

Умови гри.

1. Гру проводять між командами 1 - 4 класів.
2. У грі бере участь увесь клас: разом обговорюють завдання, а відповідь дає один.
3. Гру проводять у сім етапів.
4. Результати гри оголошують на закритті тижня.

Перший етап гри "Казкова вікторина"

- Запитання для 1класу.
- Кого першим зустрів Колобок, коли втік від діда і баби? (Зайця)
- Хто з'їв Колобка? (Лисиця)
- Як звали лінивих мишенят, які нічого не хотіли робити і не допомагали півникові? (Круть і Верть)
- Яке яйце знесла Курочка Ряба? (Золоте)
- Запитання для 2 класу.
- Хто загубив рукавичку? (Дід)
- Скільки звірів умістилося в рукавичці? (7)
- Як звали працелюбного півника? (Голосисте горлечко)
- Хто перехитрив Колобка? (Лисичка)
- Запитання для 3 класу.
- Що ведмідь приніс Пану Коцькому на обід? (Мед)
- У чий хатці заховалася Коза-Дерева? (Зайчиковій)
- Чим Лисичка пригощала Журавля у казці "Лисиця і Журавель"? (Молочною кашею)
- Чим ловив Вовк рибу? (Хвостом)
- Запитання для 4 класу.
- Хто першим наскочив на солом'яного бичка? (Заць)
- У якій казці битий небиту везе? (Про Вовчика-братика та Лисичку-сестричку)
- Хто прогнав Козу-дерева? (Рак)
- Скільки бочок смоли і возів конопель попрахав Кирило Кожум'яка у князя? (12)

Другий етап гри "Загублені речі"

Діти відгадують з якої казки продемонстровані речі.

Для 1 класу.

- Рукавиця - "Рукавичка".
- Яйце - "Курочка Ряба".

Для 2 класу.

- Солома - "Солом'яний бичок".
- Колосок - "Колосок".

Для 3 класу.

- Колиска - "Івасик - Телесик".
- Глечик - "Лисиця і Журавель".

Для 4 класу.

- Пір'я - "Кривенька качечка".
- Горох - "Котигорошко".

Третій етап гри "З якої вони казки?"

Запитання для 1 класу.

Що втекло від баби з дідом - не сиділось на вікні,
А зустрівсь з зайченятком - й ну співать йому пісні. **(Колобок)**

Всіх він любить не зрадливо,
Хто б до нього не ходив.

Здогадалися? Це ж наш Гена,
Це ж наш Гена - ... **(Крокодил).**

Запитання для 2 класу.

Старенька бабуся у лісі жила,
Гостинці для неї онука несла.
Вовк дівчину цю по дорозі зустрів,
Як казка ця зветься, хто відповість? **(Червона Шапочка)**

Він дружок і звірям, й дітям,
Він живе, як я і ти,
Та таких у цілм світі
Нам з тобою не знайти.

Він знімається в кіно
І відомий всім давно.

Упізнати його неважко,
А зоветься - ... **(Чебурашка).**

Запитання для 3 класу.

До школи прямує хлопчак дерев'яний,
Чомусь потрапляє у цирк полотняний.
Відома ця книжка тобі, чи не так?
Яке ім'я носить цей хлопчак? **(Буратіно)**

Він довгу бородищу має,
Ляльок в театрі б'є і сварить.

А голос в нього - справжній бас.
Хто ж це діти ... **(Карабас).**

Запитання для 4 класу.

Підробив він голосок,
Став малим співати.
Здогадалися вони:

Це - не рідна мати. **(Вовк)**

Багатьом був невідомий,
Нині з кожним подружив.

З казки в кожного удома
Хлопчик-цибулинка жив.

Дуже просто, мелодійно
Він зоветься... **(Чіполліно).**

Четвертий етап гри "Упізнай казку"

Ведучий показує дітям картки, де за допомогою символів зображено головних героїв.

Діти повинні здогадатися з якої казки персонажі і як називається казка.

П'ятий етап гри "Казкова переплутанка"

Учитель. В казкограді сталося лихо:

В казкограді сталося тихо.

Злий чаклун там побував

І усіх зачарував.

Переплутались казки - все там стало навпаки.

Діти, може, зможете ви їм усім допомогти?

Завдання для 1 класу.

- Виходить дівчинка, у якої кошик з пиріжками та на голові - зелена шапочка.
- Зайчик знайшов колосок.

Завдання для 2 класу.

- Карлсон сидить з бантом на спині.
- Дід і баба покликали синочка Іванка витягати ріпку.

Завдання для 3 класу.

- Кіт у чоботях виходить у косівках.
- Сидить жабка в рукавичці, дивиться - біжить слоненя.

Завдання для 4 класу.

- Буратіно з'являється у хутрянім капелюсі.
- Лисичка вкрала Котика.

Учитель. *Всі герої знов щасливі
І говорять вам спасибі!
Всі розумними були
І героям допомогли.*

Шостий етап гри "Портретна галерея"

Учитель. А тепер вирушаємо до портретної галереї! Але портрети в ній намальовані не олівцями, а словами. Вам потрібно впізнати героя, визначити назву казки, її автора.

Портрет перший (для 1 класу)

"Дівчинка з кучерявим блакитним волоссям висунулась у віконце, протерла й широко розплющила заспані гарненькі оченята. Ця дівчинка була найкрасивішою лялькою із лялькового театру синьйора Карабаса Барабаса." (Мальвіна. О.Толстой "Золотий ключик, або Пригоди Буратіно")

Портрет другий (для 2 класу)

"Це була висока, струнка, сліпучо біла жінка... І кожух і шапка на ній були із снігу. Поцілунок її був холоднішим за лід, пронизав холодом наскрізь і дійшов до самого серця..." (Снігова королева. Г. К. Андерсен "Снігова королева")

Портрет третій (для 3 класу)

"...В середині квітки, на зеленій маточці сиділа крихітна дівчинка, така гарненька та ніжна! Вона була на зріст не більше дюйма." (Дюймовочка. Г. К. Андерсен "Дюймовочка")

Портрет четвертий (для 4 класу)

"...Ворухнула ніжками-ручками, з місця зрушила та й пішла до хати... А дівчинка з себе, мов сніжинка біла, очі - мов голубі намистинки, русьва коса до пояса. Тільки рум'янця на щічках нема, а й так дуже гарна." (Снігуронька. Російська народна казка "Снігуронька")

Сьомий етап гри. Вправа "Асоціативний куц"

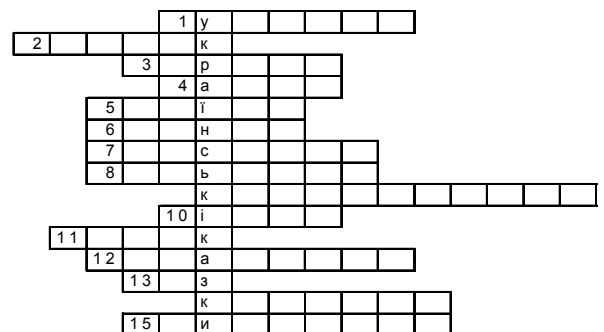
Учитель. Зараз, діти необхідно скласти "асоціативний куц" до слова лисичка. Зокрема, слід розповісти, яка вона, що полюбляє, у яких казках ми її зустрічаємо. Часу - 3 хв. Свої варіанти кожна команда повинна записати та передати журі.

Підсумок. Учитель. Молодці, діти. Ви були дуже активними і показали добре знання казок.

2. Виставка малюнків "Казка до нас завітала" (1 - 4 кл.)

3. Кросворд "Казкові герої" (3 - 4 кл.)

1. Вже на радість діду й бабі неслась "золотом" ця ряба. (Курочка)
2. Не було в старих дитинки, Колихали деревинку. Народивсь малий Івась: Роботящий хлопець вдавсь. (Телесик)
3. Жив під Києвом величним Богатир один незвичний. Від велику силу мав: Двадцять шкур сам підіймав! (Кирило)
4. Усіх казочок не злічити у світі! Читають дорослі, читають і діти. Їх так багато, мов осінніх щедрот! Склад же їх мудрий український... (народ)

5. Їй табунець не мав чим допомогти:
Лишив одну, поранену пташину.
А як вертав назад через степи,
То кожен скинув качечі... (пір'їну)
6. Голосистий співунець,
На голівці - гребінець.
Завжди втрапить у біду.
Кукуріку: "Пропаду!" (Півник)
7. Півника вона украла,
І в ведмедя кумувала,
В Журавлика - гостювала
Шани лиш ніде не мала! (Лисичка)
8. Цей поважний, товстий кіт
Не сидить біля воріт.
Має синій він кафтан
І зоветься просто: "Пан!". (Коцький)
9. Стежкою собі котився.
З горошинки народився.
А який був сильний, дужий,
та й до горя небаїдухий! (Котигорошко)
10. На городі виростала.
В сонця сили набирала.
Як з землі тепер дістати?
Треба всю сім'ю скликати! (Ріпка)
11. Цей гарненький третячок
Має смоляний бочок. (Бичок)
12. В лісі тім, що біля річки
Загубив дід невеличку.
Звірив в ній жило чимало,
Тільки місця було мало! (Рукавичка)
13. Ох, примхлива, вередлива,
Неслухняна дєреза!
Що вертлява та брехлива
Ця рогатая... (Коза)
14. На віконці не сиділось,
Все йому тікать хотілось!
У біду потрапив сам,
Бо лисичка його "гам!" (Колобок)
15. Дівчинка та чепурненька,
Тільки трошечки ... (Кривенька)

4 день. Шевченківський день "Тебе, Тарасе, завжди пам'ятаєм"

1. Літературна композиція "Наш Шевченко"

Тарас Шевченко біографія для дітей.

Народився Тарас Григорович Шевченко 9 березня 1814 року в селі Моринцях на Черкащині у сім'ї кріпаків. Жили вони в злиднях, багато працювали, щоб прогодувати сім'ю, а сім'я була чималенька - п'ять сестричок Тарасових і двоє братів. А звали їх: Катерина, Ярина, три Марії, Микита і Йосип. Старша сестра Катерина була Тарасові за няню.

З дитинства був допитливим, любив малювати, співати. Тарасові було дев'ять років коли він залишився без матері. Батько одружився вдруге. Мачуха мала трьох своїх дітей, і життя в хаті стало нестерпним. Коли ж через два роки помер і батько, хлопець пішов у найми. Тарасові дуже хотілося вчитися. Але шкільний дяк, до якого найнявся малий за можливість навчатися, виявився п'яницею і змушував його красти. Хлопець знайшов собі нового вчителя - маляра, але Тараса приставили козачком до пана. Це була нудна робота: цілими днями чекати, поки господар забажає люльку чи склянку води, яка стоїть поряд з ним на столі. Нехтуючи заборонами, Тарас таємно перемальовував картини зі стін панського будинку. За це його одного разу дуже покарали. Але й помітили неабиякі здібності кріпака і вирішили віддати його до майстра вчитися на "кімнатного живописця".

Коли Тарасові минуло 17 років, він опинився зі своїм паном у Петербурзі. У 24 роки друзі викупили Тараса з кріпацтва. Він з великим завзяттям узявся за науку. Навчаючись у Петербурзькій академії художеств, він водночас здобував знання із мови, літератури, історії, географії, навіть математики, і незабаром став

освіченою людиною. Друзі-земляки посприяли виходу у світ першої книги його віршів - "Кобзаря". Поезія Шевченка не просто зачаровувала: вона будила прагнення до волі, національну гідність українців. Тому поет був небезпечним для царського уряду, і його було заслано рядовим солдатом на довгих десять років із заборонаю писати й малювати.

Серед небагатьох прижиттєвих видань Тараса Шевченка особливе місце посідає остання його книжка - "Буквар південноруський", складена із кращих зразків фольклору та частково з власних творів. Ця книжка для учнів недільних шкіл була першою дитячою демократичною читанкою в Україні. 10 тисяч примірників книжки було видано власним коштом поета. Продавалися вони лише по 3 копійки, щоб їх могли купити й найбідніші селяни. "Буквар" став найкращим дарунком для дітей, яких поет щиро любив. Шевченкові поезії "Маленькій Мар'яні", "Мені тринадцятий минало", "І золоті й дорогої...", "На Великдень на соломі", "Дівча любе, чорнобриве!", "Тече вода з-під явора" та десятки інших стали улюбленими творами багатьох поколінь дітей. Мріяв поет написати й інші підручники для початкової школи, викладати малювання в Київському університеті. Однак передчасна смерть не дала йому здійснити своїх планів.

Помер Тарас Шевченко 10 березня 1861 року. Поховали його на Смоленському кладовищі в Петербурзі. У травні того ж року домовину поета перевезено в Україну й поховано, як він сам заповідав, на Чернечій горі над Дніпром біля Канева. Там, як і просив поет "Було видно, було чути, як реве ревуний".

За своє недовге життя Тарас Шевченко залишив нам велику спадщину в літературі, та художньому мистецтві світу, і просто неоціненний вклад в розвиток української культури.

Перу Тараса Григоровича Шевченка належать:

- поеми,
- балади,
- повісті,
- збірки віршів,
- та більше 1000 картин.

Праці Шевченка перекладені на велику кількість мов всього світу, тож не лишайтесь осторонь і ви. "Учіться, читайте, й чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь".

2. Конкурс на кращого декламатора віршів Т. Г. Шевченка.

5 день. Підбиття підсумків

1. Конкурс стіннівок "Це моя земля, це моя країна" (1 - 4 кл.)
2. Конкурсно - розважальна гра "Знавці української мови" (1 - 4 кл.)
3. Нагородження переможців тижня української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардакова Ю. Як парость виноградної лози... 9 листопада - День української писемності та мови // Початкове навчання і виховання. - 2010. № 29. - С. 10-12.
2. Герасименко Т.І. Наша мова солов'їна / Т.І. Герасименко // Початкове навчання і виховання. - 2011 - № 4. - С. 18-19.
3. Данько А. М. Українські народні казки / А.М. Данько // Початкове навчання і виховання. - 2012 - №10. - С. 22-25.
4. Долгова О. В. Тиждень української мови в початкових школах / О.В. Долгова // Початкове навчання і виховання. - 2013 - №28 - С.20-22.
5. Карпенко Н. Мовоукраїнська, гордосте моя! / Н. Карпенко // Початкове навчання і виховання. - 2013. - № 5 - С.10-11.
6. Мірошниченко Н. І. Тиждень української мови в початковій школі / Н.І. Мірошниченко [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://teacherjournal.com.ua>.
7. Победря .А. П. Тиждень української мови / А.П. Победря . Режим доступу: <https://dnz9vchitel.blogspot.com/2012/10/>.
8. Чижова Т. І. "Народ скаже, як зав'яже" / Т.І. Чижова // Початкове навчання і виховання. - 2012. - №11- С.27-29.

Н. А. Драбенюк,

учитель географії;

Т. В. Романюк,

учитель хімії Христинівської загальноосвітньої школи I-III ступенів
Христинівської районної ради

ХІМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ

РОЗРОБКА ІНТЕГРОВАНОГО УРОКУ. 9 КЛАС

Мета: сформувати знання учнів про особливості хімічної промисловості (галузева структура, міжгалузеві зв'язки); визначити особливості сировинної бази; поглибити знання учнів про комбінування виробництва; показати значення та факторів розміщення підприємств галузі; ознайомити учнів з проблемами та перспективами розвитку хімічної промисловості; розвивати вміння і навички роботи з картою і статистичною інформацією, систематизувати вивчений матеріал у вигляді таблиці; сприяти екологічному вихованню дітей.

Обладнання: карта "Господарство України", атласи, додатковий матеріал.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Форми і методи роботи: бесіда за опорними схемами, робота з під-ручником, робота в групах.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань і вмінь.

Бесіда

- Що таке промисловість?
- Які галузі промисловості найбільш розвинені в Україні?
- Розвиток яких галузей свідчить про рівень розвитку країни? Чому?

III. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель географії. Подивіться навколо себе. Чому парти в класі - блакитні? Вікна білі? Якщо захворіли - користуємося ліками. Сучасна людина не уявляє життя без цього. Велика кількість того, що нас оточує, створена з допомогою хімії. Сьогодні ми розглянемо хімічну промисловість, її структуру, значення, особливості та фактори розміщення виробництва.

Учитель географії. Галузі основної хімії є найбільш "старими". Головною галуззю є виробництво мінеральних добрив. Склад основної хімії. (Пропонує учням скласти схему розподілу цієї галузі після розповіді учнів, вчителя.)

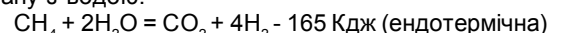
Учитель хімії. Академік В. Р. Вільямс писав: "Складний фактор, їжа зелених рослин, повинен бути представлений десятьма елементами: Карбоном, Оксигеном, Гідроґеном, Нітроґеном, Фосфором, Сульфуром, Калієм, Магнієм, Кальцієм, Ферумом". Нітроґен, Фосфор, Калій - елементи, які потребують рослини, як правило, більш за все. Але ці ж елементи у великих кількостях виносяться із ґрунтів з врожаєм, та знову ввести їх до ґрунту можливо тільки з допомогою мінеральних добрив. Сульфур найчастіше знаходиться у ґрунті у достатній кількості та засвоюється рослинами у вигляді сульфат-іону. Нестача Сульфору може привести для рослин до небажаних наслідків, бо вона входить до складу молекул деяких амінокислот, які є частиною рослинних білків. Магній входить до складу хлорофілу - і цим майже все сказано. Бо хлорофіл - речовина, за допомогою якої в рослинах проходить процес фотосинтезу. Але він не буде йти без Феруму, тому що без його участі хлорофіл не утворюється, навіть якщо рослини "завалити" всіма іншими елементами періодичної системи. Нестача Кальцію в ґрунтах буде приводити до того, що коренева система рослин не буде розвиватися, ґрунт стане кислим, знищиться здатність

утримувати корисні речовини та передавати їх рослинам. За даними ООН, світова потреба у мінеральних, добривах у 2000 р. складала 300 млн т: нітратних - 170 млн т, фосфорних - 70 млн т, калійних - 60 млн т.

Виступ учня. Випереджальне завдання.

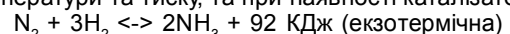
Назва добрива	Агрегатний стан	Основний компонент	Вміст Нітрогену, %
Амоніакова селітра	Твердий	NH_4NO_3	34,0-34,8
Кальцієва селітра	Твердий	$\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$	>15,5
Амоній сульфат	Твердий	$(\text{NH}_4)_2\text{CO}_4$	20,5-20,8
Амоній хлорид	Твердий	$\text{NH}_4\text{NO}_3\text{Cl}$	24-25
Карбамід (сечовина)	Твердий	$\text{CO}(\text{H}_2)_2$	36
Амоніакова вода	Рідкий	$\text{NH}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$	16,5—20,8
Амоніак (рідкий)	Рідкий	NH_3	37-41

Основою виробництва нітратних добрив є амоніак. Компонентами для його виробництва є прості речовини H_2 та N_2 . Азот одержують із повітря, зріджуючи його під високим тиском. Водень отримують із калійно-вугільних смол. Основний промисловий спосіб одержання водню - взаємодія метану з водою.

Водень очищують від вуглекислого газу шляхом пропускання суміші газів крізь велику кількість води.

Одержані прості речовини (H_2 та N_2) взаємодіють між собою під дією високої температури та тиску, та при наявності каталізатору.

Одержаний амоніак поглинають водою. У воді розчиняється 700 л амоніаку. Водний розчин амоніаку має назву аміачної води та під цією назвою використовується як добриво.

Виступ учня. Попереджальне завдання.

Із амоніаку також одержують Амоніакову селітру, однак надзвичайно гігроскопічна речовина та за $t = 200^\circ\text{C}$ вибухає.

Амоній сульфат. Побічний продукт очищення коксового газу від амоніаку за допомогою сульфатної кислоти.

Учитель географії. Де будуть розташовані підприємства основної хімії? (Робота з атласом. Заповнення блоку 2 схеми).

Підприємства з виготовлення азотних добрив орієнтуються:

Принципи розміщення	Центри
На відходи чорної металургії	Горлівка «Стірол», Сєверодонецьк, Авдіївка, Запоріжжя, Дніпродзержинськ
На споживача	Черкаси, Рівне

Учитель географії. Де розташовані підприємства з виготовлення калійних добрив? Визначити принципи розташування. (Заповнення блоку 2 схеми. Робота з атласами).

Учитель хімії. У виготовленні майже всіх добрив використовують сульфатну кислоту. H_2SO_4 - рідина, густина якої вдвічі перевищує густину води. Найчастіше виробництво H_2SO_4 - процес, який є побічним під час збагачення залізної руди ти очищення її від сульфату.

Одним із основних джерел Феруму є пірит Fe , з $HbOHO$ одержують Fe_2O_3 , який використовують для отримання заліза. (Назвіть великі підприємства чорної металургії.) Сульфур надзвичайно шкодить виробництву заліза, тому проводять декілька процесів, які дозволяють звільнити руди від нього. Найпоширеніший: $4FeS_2 + 11O_2 \rightarrow Fe_2O_3 + 8SO_2$; одержаний SO_2 продовжує окиснюватися: $SO_2 + O_2 \rightarrow SO_3$; одержаний SO_3 використовують для отримання олеуму: $SO_3 + H_2SO_4 (розв.) \rightarrow H_2SO_4 \cdot SO_3$ (олеум).

На базі сульфатної кислоти отримують: простий суперфосфат, амоній сульфат.

Учитель географії. Сульфатну кислоту дуже важко транспортувати (необхідні спеціальні ємності, тому підприємства розташовані до споживача (Одеса); там, де виробляють суперфосфатні добрива (Суми, Вінниця, Дніпродзержинськ, Новий Роздол).

Фосфатні добрива використовують свої родовища фосфоритів (Ізюмське в Харківській області) та імпорتنі апатити. З 1 т сировини отримують 2 т добрива. Центри розміщення (робота з атласом) в місцях споживання (Вінниця, Суми, Новий Роздол) або де добре розвинена транспортна мережа (Одеса, Костянтинівна).

Заповнення блоку 2.

Доповідь учня. Випереджальне завдання. Виробництво мінеральних добрив є важливим в Україні. Основна їх частина - це азотні добрива. Їх добувають з різної сировини. Старі центри виникли у районах чорної металургії й використовують як сировину відходи коксування вугілля - коксовий газ. Так одержують азотні добрива у Горлівці, Сєверодонецьку, Кам'янську, Запоріжжі. Інша група підприємств використовує як сировину природний газ, нафту, що надходять в Україну трубопроводом. До них належать Черкаський "Азот". Одеський припортовий завод, "Рівнеазот".

Учитель географії. На основі переробки кам'яної солі створені великі підприємства з виробництва соди. Але останнім часом виробництво соди суттєво скоротилося. Тривалий час основними виробниками харчової та кальцинованої соди були хімічні підприємства Слов'янська та Лисичанська, які використовували для своєї роботи місцеву сировину. Після свого закриття вони залишили по собі "місцеві" ландшафти. Виробництво каустичної та кальцинованої соди нині збереглося у місті Яни Капу та Кримському содовому заводі. Він використовує розсоли затоки Сиваш та місцевий газ як паливо.

Завдання. Робота з атласом. Назвіть центри виготовлення соди. Де використовують соду? (У

харчовій промисловості, для виготовлення скла - кальцинована, в текстильній - каустична сода. Содові підприємства розташовані ближче до сировини (для виготовлення 1 т соди необхідно 1,5 т кам'яної солі, 1,5 т вапняку, 1,7 т палива). В останні роки її виробництво налагоджено також у Криму, на базі солей Сиваша. (Заповнення блоку 2)

Завдання. Працюючи з підручником, атласом, самостійно заповнити блок 3 схеми.

Продукція	Принципи	Центри
Хімія органічного синтезу		
Виробництво полімерів		Переробка полімерів
а) Хімія полімерів Хімічні волокна	Споживач	Київ, Чернігів, Черкаси, Жи-томир
Пластмаси	Споживач	Запоріжжя, Сєверодонецьк, Дніпропетровськ
Синтетичний каучук	Споживач	Київ, Дніпропетровськ
Лакофарбова	Споживач	Київ, Одеса, Борислав, Львів, Дніпропетровськ
Фотохімія	Споживач	Шостка, Львів, Київ
Парфуми	Споживач	Миколаїв, Харків, Львів
Фармацевтична	Споживач	Тернопіль, Київ, Харків, Умань
б) Хімія переробки полімерів Гумотехнічні вироби, шини		Київ, Харків Дніпропетровськ, Біла Церква

Учитель географії. Які райони компактного розміщення хімічної промисловості можна виділити? Чому? (Донбас, Придніпров'я, Прикарпаття)

Завдання. Складіть схеми-конспекти трьох районів хімічної промисловості. Динамічно розвивається хіміко-фармацевтична промисловість України Назвіть найбільших виробників лікарських засобів(робота з підручником).

Учитель географії. Які екологічні проблеми пов'язані з хімічною галуззю?

Виступ учня. За даними ООН, у світі виготовляється до 1 млн назв раніше не існуючої продукції за рік, в тому числі 100 тис. хімічних, і яких біля 15 тис. - це токсиканти. 80% хімікатів надходять у воду, ґрунт, атмосферу, що негативно впливає на життя), на здоров'я людини. Зафіксовано, що на відстані 2-5 км від підприємства в ґрунті накопичується миш'як, ртуть, свинець тощо. У немовлят уже існують захворювання: 16,7% - кістково-м'язові; 13,1% - серцево-судинні;

11,6 % - дихальних шляхів; 7,9 % - статевих органів; 5,6 % - нервової системи.

Учитель географії. У Конституції України, ст. 16, записано: "Забезпечення екологічної безпеки і підтримка екологічної рівноваги на території України". Як вирішити екологічні проблеми? Ваші пропозиції. (Самостійна робота з підручником і додатковою літературою)

Висновок.

IV. Закріплення

1. Бесіда за блоками 1-3 схеми.
2. Прийом "ПЛЮС-МІНУС" Зважаючи на можливості та реалії хімічної промисловості, охарактеризуйте її як користь та як шкоду для довкілля.
3. Підсумки уроку. Сформулюйте 3-4 речення, що пояснюють тезу "Хімічна промисловість - сполучна ланка всіх галузей виробництва"
4. Домашнє завдання Опрацюйте параграфи 28

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заставний Ф.Д. Екологічна і соціальна географія України: підручник для 9 клас / Ф.Д. Заставний. - Київ: Форум, 2013. - 123с.
2. Клименко Л.П. Техноекоекологія / Л.П. Клименко. - Одеса - Сімферополь, 2015. - 542 с.
3. Попель П.П., Крикля Л.С. Хімія: підручник для 9 класу загальної освіти. навч. зал. - Київ: Видавничий центр "Академія", 2016. - 191с.
4. Маслов В. П. Інформаційні системи і технології в економіці [Текст] : навч. посібн. / В. П. Маслов. - Київ : Слово, 2013. - 264 с.
5. Навчання хімії в загальноосвітньому навчальному закладі: методичний посібник для вчителів / О.В.Харченко, В.Г.Лелеко; за заг. ред. Л.Д.Покроєвої, С.Є.Вольянської. - Харків: 2015.-176с.

С. М. Фатіф,

учитель української мови та літератури Дмитрівського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - дошкільний навчальний заклад" Золотоніської районної ради

ТВОРЧА СВІТЛИЦЯ.

ЕСЕ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ

РОЗРОБКА УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 8 КЛАСІ

Мета: формувати ключові компетентності:

- **уміння вчитися** - самоорганізовуватися до навчальної діяльності; вільно і чітко висловлювати власну думку;
- **загальнокультурну** - розвивати логічне і образне мислення, естетичний смак, виховувати в учнів любов до прекрасного, почуття власної гідності, щирості, співчуття і поваги до інших людей, толерантності;
- **комунікативну** - розвивати навички спілкування, удосконалювати культуру усного і писемного мовлення;
- **пізнавальну** - удосконалювати навички побудови есе на морально-етичну тему, розвивати творчі здібності, збагачувати словниковий запас учнів, удосконалювати їх правописну грамотність;
- **соціокультурну** - використовувати рідну мову як засіб формування ціннісної позиції особистості, визнання нею загальноприйнятих норм народної моралі.
- **здоров'язбережувальну** - викликати позитивні емоції використанням ігрових методів і прийомів навчання.

Очікувані результати: учні уміють складати есе на морально-етичну тему з урахуванням усіх вимог щодо даного виду творчої роботи; правильно добирають цитатний і фактичний матеріал для підтвердження власної думки; дотримуються основних вимог до мовлення та правил спілкування.

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

Форма уроку: творча світлиця.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми і мети уроку.

Учитель. Дорогі діти, сьогодні ми знову відкриваємо двері до творчої світлиці, де попрацюємо над есе на морально-етичну тему, тому запишемо в зошит тему і мету уроку.

На сьогоднішньому уроці ми з вами пригадаємо що таке есе та які особливості його побудови; зберемо необхідний матеріал, щоб глибоко, оригінально розкрити обрану тему; повторимо всі необхідні орфографічні та пунктуаційні правила, щоб наша творча робота була не тільки цікавою, а й грамотною; розвиватимемо навички спілкування, вміння висловлювати власну думку з приводу певного судження. Тож в добру нам путь.

Та спочатку відгадаємо предмет нашого сьогоднішнього спостереження. Тому традиційно звернемося до шаради.

III. Підготовка до сприйняття.

Шарада

1. Літера алфавіту, яка завжди позначає два приголосні звуки.
2. Голосний звук, якого не лякає наголос, але саме він рятує людину, що заблукала у лісі.
3. Глухий приголосний звук, що має дзвінку пару - звук / З /.
4. Літера, яка "зникає", під час вимови слова "Вітчизна".
5. Літера, що означає займенник І особи однини.

Ціле: душевний стан найвищого задоволення. Відповідь: щастя.

Отже, предметом нашого сьогоднішнього дослідження буде ЩАСТЯ.

Звернемося до тлумачного словника:

Щастя - 1. Душевний стан найвищого, повного задоволення й радості.

2. Сприятливий збіг обставин, талан, успіх.

Та я сподіваюся, що ми з вами переконаємося в тому, що щастя - найпрекрасніше, але ще до кінця незвідане, надзвичайно багатогранне і однаково для всіх бажане. І я дуже хочу, щоб слова Володимира Короленка: "Людина створена для щастя, як птах

для польоту", - були не тільки епіграфом нашого уроку, але й основним законом вашого, діти, життя.

Отже тема нашого есе буде пов'язана зі щастям.

Та спочатку давайте разом пригадаємо, що таке есе.

Есе - невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми.

ПОРАДИ АВТОРУ:

1. Обери тему, яку добре розумієш і переконайся в тому, що тобі є що сказати.

2. Почни есе зі вступу, в якому висвітлюй загальний підхід до теми та визнач

3. своє бачення проблемного завдання, тобто, тезу.

4. В основній частині використовуй вагомі аргументи на доказ тези, дотримуючись логічного викладу і новизни, та прояви творчу індивідуальність.

5. Побудуй висновок як узагальнення до попередньо висвітлених думок.

6. Пам'ятай, есе буде цікавим, якщо в ньому будуть присутні непередбачувані

7. висновки, несподівані повороти, цікаві зчеплення.

8. Скористайся яскравими засобами художньої виразності: символами, метафорами, порівняннями, алегорією.

9. Вдало використовуй цитати і афоризми.

Учитель. Щоб обрати тему до душі, добре зрозуміти її і грамотно викласти власні думки нам треба належним чином попрацювати: дослідити щастя з різних боків.

IV. Опрацювання навчального матеріалу.

1. "Грунування". І спочатку ми дослідимо слово "щастя" з погляду мовознавчих дисциплін. Першою до нас звертається ГРАМАТИКА і пропонує нам "грунування". Що можна сказати про слово "щастя" як граматичну одиницю?

Щастя - це іменник, що означає неістоту. А тому при потребі можна лише запитати: "Що таке щастя?"

- іменник середнього роду і вживається лише в однині.

- іменник означає загальну назву і тому пишеться з маленької літери, а ще він належить до другої відміни.

- іменник - абстрактне поняття, тому може легко вживатися у переносному значенні, наприклад, "усміхнене щастя, щастя сміється".

- іменник, а отже, у побудованих реченнях може виконувати найчастіше роль підмета або додатка.

Учитель. А що можна сказати про слово "щастя" з погляду фонетики, орфографії, орфоєпії?

- Слово "щастя" в українській мові складається із шести звуків, які на письмі передаються п'ятьма буквами. Тому воно починається з букви "щ", на відміну від російської мови, де пишемо "с - ч". Про це слід пам'ятати.

- Слово "щастя" складається із двох складів, а тому його можна переносити з рядка в рядок. Із двох складів наголошеним є перший.

До складу слова "щастя" входять лише з глухі приголосні звуки, при чому останні "с - т" - м'які, але м'який знак за орфографічним правилом після "с" не ставимо.

Як бачимо, "гроно" щастя багате, пам'ятаймо про нього під час написання есе.

2. "Лексичне сито". До нашої спільної праці долучається ЛЕКСИКОЛОГІЯ, яка прийшла зі своїм "лексичним ситом". Слово "щастя" дуже доброзичливе, а тому має у мові багато родичів, друзів і знайомих.

Завдання: розподілити подані слова у три колонки - синоніми, антоніми і спільнокореневі слова до слова "щастя".

Задоволення, негаразди, успіх, щастячко, щасливий, талан, невдача, везіння, щастить, щасливо, горе, невдоволення, радість, щасливчик, розпач, благополуччя, щасливиця, біда.

Учитель. Завдання виконане, а вдале використання "родичів" і "друзів" щастя допоможе уникнути повторів у вашій творчій роботі і урізноманітнити її зміст.

3. Творче моделювання "Одяг для щастя". А от СИНТАКСИС нам пропонує одягнути наше "щастя" у вишуканий одяг. Не секрет, що всі ми любимо одягати красиві речі, більше того, одяг відображає наш настрій, характер і уподобання. Щастя веселе і життєрадісне, тому й одяг полюбить вишуканий і барвистий.

Завдання: побудувати яскраві, емоційні словосполучення, поєднавши слово "щастя" з прикметниками, дієприкметниками, займенниками.

Щастя - довгождане, заплановане, несподіване, велике, безмежне, вічне, солодке, найкраще, рідне, вічне, сонячне, спільне, повне, моє, наше.

Одяг ми придбали, і в нього ви зможете одягнути щастя при написанні есе.

4. "П'ятий зайвий". МОРФОЛОГІЯ прийшла до нашої світлиці з дієсловами і прийменниками та грою "П'ятий зайвий".

Завдання: відшукати зайвого пасажера у кожному автомобілі.

1. Подарувати, примножувати, загубити, поділитися, зустріти. (З. в. - О. в.)

2. Іти до, страждати без, плакати від, жити для, вірити в. (Р. в. - З. в.)

3. Захопитися, зустрітися зі, дочекатися, розминутися зі, оточити. (О. в. - З. в.)

Отже, перший автомобіль - це знахідний відмінок, другий - родовий, третій - орудний.

5. "Пунктуаційна розминка". Автомобілі до подорожі готові, їдемо. Аж тут нас зупиняє ПУНКТУАЦІЯ і пропонує розім'ятися, виконуючи завдання на картках.

Завдання: списати речення, поставити необхідні розділові знаки і додатково визначити

синтаксичну роль іменника "щастя". Запропоновані речення ви зможете використати у вашому есе як цитатний матеріал.

1. *Найбільше щастя в житті - це впевненість у тому, що тебе люблять.*

Віктор Марі Гюго

2. *Найщасливіша людина та, яка дарує щастя найбільшій кількості людей.*

Дені Дідро

3. *Не шукай щастя по світах: воно завжди поряд.*

Григорій Сковорода

4. *Треба вірити в можливість щастя, щоб бути щасливим.*

Лев Толстой

5. *Турбуючись про щастя інших, ми знаходимо своє власне.*

Платон

6. **"Вузлик".** Не тільки відомі видатні особистості сказали багато вагомих слів про щастя. Наймудрішим знавцем є сам народ. Тому зараз ми перегорнемо сторінку народної мудрості і пограємо у гру "Вузлик", під час якої будемо "вузликом" пов'язувати частини прислів'я, які хаотично розміщені у двох колонках ось тут на дошці.

Завдання: відшукати загублені частини прислів'я і побудувати мудрі перлини народної мудрості. Це завдання на швидкість, тож починаємо.

Правильний варіант.

1. Не родись багатий, а родись щасливий.
2. Щастя без розуму - торбина дірява.
3. Щастя має ноги, а нещастя - роги.
4. Справжнє щастя завжди попереду.
5. Щастя знає, кого шукає.
6. На чужому горі щастя не збудуєш.

Робота на дошці.

1. Не родись багатий,	3. а нещастя - роги.
2. Щастя без розуму -	6. щастя не збудуєш.
3. Щастя має ноги,	5. кого шукає.
4. Справжнє щастя	2. торбина дірява.
5. Щастя знає,	1. а родись щасливий.
6. На чужому горі	4. завжди попереду.

7. **Творчий пошук "Грані щастя".** "Щастя велике і багатогранне, потрібно лише зуміти розгледіти ці грані", -- стверджує російський письменник Леонід Андрєєв. Спробуємо і ми переконатися в цьому.

1. Давайте на кілька хвилин уявимо себе в ролі художника і подумаємо, яким би кольором ми намалювали щастя. Який колір має щастя? (Червоний колір - жага, пристрасть, зелений - життя, синій - чистота, блакитний - ніжність, рожевий - мрія, фіолетовий - затишок, жовтий - сонце, жовтогарячий - вогонь, тепло, медовий - смакота, бузковий - весна, білий - вічність ...)

Якщо скласти всі кольори щастя, то розквітне справжнє барвиста веселка.

(Демонстрація малюнка чи показ слайдів).

2. Якщо щастя має колір, то, звичайно, воно має і смак. У кожної людини обов'язково є такі страви чи продукти, споживання яких приносить хоч і маленьку, але все ж радість. Сам Г. С. Сковорода навчав своїх учнів "відчувати щастя в малому, щоб мати справжнє".

Моє щастя має смак банана, а ваше? (Учні називають смак "свого" щастя). Ну от ми і накрили святковий стіл, який можна справедливо назвати "Смакота щастя". (Демонстрація малюнків чи показ слайдів).

3. Якщо щастя має колір і смак, то вже точно і голос.

Завдання: розпізнати і назвати голос щастя. (Озвучити "голоси щастя")

- Пісня соловейка - голос весни і кохання.

- Плач немовляти - радість материнства.
- Вальс Мендельсона - на все життя разом.
- Туш вітальний - приємна нагорода, визнання.

- Гімн України - перемога, наприклад, спортивна.

- Різдвяні дзвіночки - Новий Рік.

Учитель. Композитори, створюючи мелодії, передають в них різні почуття, спробуймо визначити, яка з запропонованих може передавати щастя.

Завдання: обрати одну з трьох мелодій і показати свій вибір за допомогою картки з відповідним номером. (Запропонувати три мелодії).

Чудово, мелодію щастя ми теж визначили. Залишилося ще привітати наше щастя квітами, адже у хвилини радості і щастя поряд завжди квіти, та й саме щастя, схоже на квітку. От моє щастя розквітає трояндою, а ваше (Діти називають улюблені квіти щастя). От ми виплели і вінок нашого щастя. І тепер даваймо поглянемо, який ми разом створили "Портрет щастя". Яке воно барвисте і різноманітне, але у кожного однаково прекрасне, бо щастя поганого немає.

(Демонстрація малюнка чи показ слайдів, де поєднується колір, смак, квітка, голос щастя).

Та все ж відчуття щастя, як стверджують психологи, - це мить, а не вічність. "Щастя - це не станція, а спосіб подорожувати", -- зазначає український письменник Богдан - Ігор Антонич. "Жага щастя ніколи не вичерпується в серці людини", -- переконує Жан-Жак Руссо. Тому, переживши хвилини щастя, людина знову до чогось прагне, щоб таки бути щасливою. І не тільки прагне, а прикладає всі зусилля, щоб досягнути бажаного і йти далі. За щастя потрібно боротись.

8. **"Скринька щастя". Зафіксуємо мить щастя.**

Завдання: написати на папірцях, а їх ви маєте два, найголовніші для вас на дану мить компоненти щастя. Написали? А зараз покладемо їх от до цієї чарівної скриньки, перетасуємо. Є мудрі слова:

1. *Насолоджуватися щастям - найбільше благо, Мати можливість давати його іншим - ще більше.*

Френсіс Бекон.

2. *Щастя, поділене на двох, множитьься.*

Вільям Хезліт.

Учитель. Отже, зараз ми поділимося своїм щастям. (Кожен учень зі скриньки бере два згорнуті папірці від друзів). Ви отримали подарунок від друзів. А виховані люди обов'язково дякують за подарунки, та ще й такі цінні, адже зараз кожен з вас подарував товаришеві те найкраще, що хотів би мати для себе. Тож маємо наступне завдання...

Завдання: Скласти слова подяки за "щастя". (Діти озвучують подяку друзям).

Я побажаю в день цей світлий

Понад усе - будьте щасливі, діти.

Хай дружба і любов вас зігріває.

І серце з радості щодня співає.

Учитель. От зараз ми з вами і подарували один одному краплинку щастя, і це доволі таки приємно -- дарувати щастя іншим, тоді справді відчуваєш себе по-справжньому щасливим. А ще ви завжди повинні пам'ятати про тих, кому ви завдячуєте своїм щасливим дитинством. І першими у цьому списку повинні, звісно, стояти ваші батьки - найрідніші для вас люди. Запам'ятайте це.

В. Підсумок уроку.

"Мікрофон". А зараз давайте підсумуємо нашу роботу і озвучимо цінні поради щодо щастя, які ви взяли з нашого уроку і, цілком зрозуміло, пізніше використаєте у власному есе. Тож візьмемо до рук уявний мікрофон.

1. Щастя - це коли мені дуже добре.
2. Щастя - це коли мене розуміють і люблять.

3. Щастя різноманітне, у кожного своє. Та поганого щастя немає.

4. Щастя - це, коли хочеться співати.

5. Щастя, коли всім весело, коли навколо свято.

6. Щастя, коли поряд мене мої батьки і друзі.

7. Наше щастя залежить від нас самих.

8. За щастя треба боротись.

9. Щастям потрібно ділитись.

10. Треба бути вдячним тим, хто робить нас щасливими.

11. Щастя схоже на веселку і на розкішну квітку.

Учитель. Дуже добре. Бажаю вам творчої наснаги.

VI. Інструктаж домашнього завдання.

Настав час обрати тему для нашого есе. Всі запропоновані теми між собою пов'язані, хоча кожна має свою родзинку. Оберіть ту тему, яка вам до вподоби, добре зрозуміла і кличе до роздумів:

- **ЛЮДИНА СТВОРЕНА ДЛЯ ЩАСТЯ, ЯК ПТАХ ДЛЯ ПОЛЬОТУ.**

В. Короленко

- **ТУРБУЮЧИСЬ ПРО ЩАСТЯ ІНШИХ, МИ ЗНАХОДИМО СВОЄ ВЛАСНЕ.**

Платон

- **ХОЧЕШ БУТИ ЩАСЛИВИМ - БУДЬ НИМ!**

К. Прутков

- **ЩАСТЯ ТІЛЬКИ ТАМ, ДЕ ЛЮБЛЯТЬ НАС, ДЕ ВІРЯТЬ НАМ.**

М. Ю. Лермонтов

Учитель. Теми ви обрали, тож тепер записуємо домашнє завдання -- написати есе на морально-етичну тему. І на останок скажіть мені, а чи можна серед натовпу людей розпізнати щасливу людину?

Яка вона? (Світяться очі радістю, усміхнене обличчя, яскравий одяг, квіти в руках, вона може галасувати, стрибати, танцювати, співати...).

Тож давайте і ми наш урок закінчимо веселою піснею, адже сьогодні ми один одному подарували краплинку щастя. (Звучить пісня).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баран Г. В. Рідна мова. Розвиток зв'язного мовлення. 8 клас / Г. В. Баран. - Харків: Країна мрій, 2007. - 144с.

2. Вихованець І. Р. У світі граматики / І. Р. Вихованець. - Київ: Рад. школа, 1987. - 191с.

3. Глазова О. Кольорове слово: Зведений комплект з розвитку зв'язного мовлення / О. Глазова. - Київ - Харків: Веста, 2005. - 96с.

4. Коваль А. П. Пригоди слова / А. П. Коваль. - Київ: Рад. школа, 1985. - 213с.

5. Ковшевна Н. Шкільний KBK. Філологи і біологи / Н. Ковшевна // Дивослово. - 2002. - № 12. - С. 50 - 54.

6. Куцевол О. Творча сутність професійної діяльності вчителя літератури / О. Куцевол // Дивослово. - 2006. - № 5. - С. 14 - 21.

7. Лукач С. П. Бесіда на уроках мови / С. П. Лукач. - Київ: Радянська школа, 1990. - 110с.

8. Передрій Г. Р. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови / Г. Р. Передрій // Дивослово. - 2005. - № 1. - С. 7 - 14.

9. Чак Є. Д. Мандрівки в Країну слова / Є. Д. Чак. - Київ: Веселка, 1986. - 167с.

10. Власні творчі напрацювання.

Н. В. Демиденко,

учитель біології Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Смілянської міської ради;

Л. І. Подрушняк,

учитель географії Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Смілянської міської ради

ПРИРОДНІ ЗОНИ. ВИСОТНА ПОЯСНІСТЬ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

РОЗРОБКА ІНТЕГРОВАНОГО УРОКУ. 7 КЛАС

Мета: показати особливості розподілу природних зон по території Північної Америки. Сформувати нові поняття: багаторічна мерзлота, зони арктичних пустель, тундри і лісотундри, тайги, прерій. Розвивати кмітливість, уміння працювати з картою, додатковими джерелами інформації, співпрацювати в групах. Виховувати бережливе ставлення до природи

Унаочнення: фізична карта світу, карта рослинності світу, атласи, підручники, настінні таблиці, ВУЦ, екран, проектор, комп'ютери, гербарій.

Тип уроку: урок вивчення й первинного закріплення нових знань.

Вид уроку: інтегрований (географія і біологія).
Перебіг уроку.

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

Учитель географії. Сьогодні незвичайний урок, адже його проводять два вчителі. Свій урок я хочу

розпочати з легенди під назвою "Гілка-символ". В ній розповідається про вождя одного з індіанських племен. *Вождь, посилаючи юнаків на вершину гори, говорив: "Ідіть, поки вистачить сил. Хто втомиться, нехай повертається додому, але нехай принесе гілку з того місця, де він звернув з дороги".*

Незабаром повернувся перший юнак й простягнув кактус. Вождь посміхнувся: "Ти не пересік навіть пустелі." Другому, який приніс сріблясту гілку полину, вождь сказав: "Ти був біля підніжжя, але не намагався зійти на гору". Третій з гілкою тополі навіть заслугою похвалу: "Ти добрався до джерела". Наступному, який приніс гілку сосни, вождь задоволено вимовив: "Ти був на півдорозі до вершини". Останній юнак прийшов з порожніми руками, але обличчя його світилось радістю. Він

пояснив, що був там, де не ростуть дерева, проте бачив сяюче море. Вождь сказав: "Тобі не потрібна гілка-символ. Перемога сяє в твоїх очах, звучить в твоєму голосі. Це одна з вершин твого життя. Ти бачив гору у всій її величі".

Мені хотілось, щоб з уроку ви пішли з такими ж сяючими очима, але для цього потрібна ваша працелюбність.

II. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ, МЕТИ, ЗАВДАНЬ УРОКУ

Учитель біології. А тему уроку ми дізнаємося, якщо проведемо розминку. Вчитель називає біологічні поняття та географічні об'єкти, а учні показують їх на настінній карті..

1. **Крайня західна точка Північної Америки.**
 - а. Мис...Принца Уельського.
2. **Річка, що утворила один з найглибших каньйонів.**
 - а. Колорадо.
3. **Наука про рослини.**
 - а. Ботаніка.
4. **Гори на сході Північної Америки, що названі за ім'ям одного з індіанських племен.**
 - а. Аппалачі.
5. **У нижчих рослин та мохів корені замінюють волосоподібні утвори, які називаються.**
 - а. Ризоїди.
6. **Третє озеро з Великих озер за абсолютною висотою.**
 - і. Гурон.
7. **Півострів, що в перекладі означає "квітуча".**
 - а. Флорида.

Учитель географії. Отже, записуємо тему уроку: Природні зони Північної Америки.

Учитель біології. Як ви вже зрозуміли, тема сьогоднішнього уроку буде пов'язана з природою Північної Америки. Мета: ознайомитися з особливостями природних зон материка, виявити взаємозв'язки між природними компонентами.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Епіграфом нашого уроку є слова: "Природа - це казка, яку треба читати серцем" І. Гете

IV ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

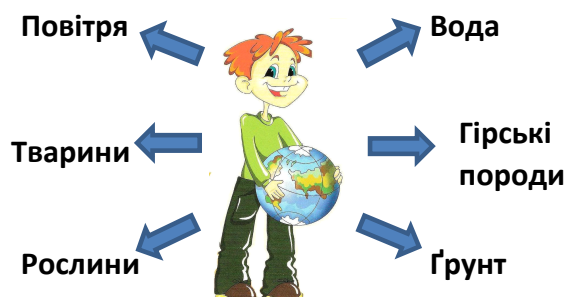
Учитель біології. Зараз до вашої уваги анонс природних зон Північної Америки.

На екрані з'являються назви природних зон(арктичні пустелі;тундра і лісотундра; тайга; мішані і широколисті ліси; напівпустелі і пустелі; твердолисті ліси і чагарники; перемінно-вологі мішані ліси; савани і рідколісся; області висотної поясності.

Учитель географії задає запитання:

- Що таке природна зона? Учні працюють із словником термінів.
- Які компоненти взаємодіють у природному комплексі?

На екрані з'являється схема.

Учитель біології. Під час вивчення нового матеріалу ви будете заповнювати таблицю "Природні зони".

Таблиця1

з/п	Природні зони	Клімат	Ґрунти	Рослини	Тварини

Учитель біології. Чи можуть в таких умовах рости дерева? Чому? Які рослини найкраще адаптовані до життя в таких умовах? (Мохи, лишайники).

- Демонстрація гербарію. Як пристосувалися тварини до життя в таких умовах? (Густа шерсть, шар жиру, захисне забарвлення). Життя тварин пов'язане з океаном, а на суходолі зустрічаються песець, вовк, лемінгі.

- Учні заносять ці дані до таблиці, а пізніше звіряють свої дані з даними таблиці, що з'являється на екрані.

з/п	Природна зона	Клімат	Ґрунти	Рослини	Тварини
1	Арктичних пустель	Арктичний	Арктичні	Мохи, лишайники	Білий ведмідь, морж, вовк, песець

На екрані з'являється зображення білого ведмеда, моржа, карликової берези та інших тварин.

Учитель географії. З допомогою карт атласу, визначимо найпівнічнішу природну зону материка, її географічне положення, клімат, ґрунти. Учні заносять дані до таблиці, показують зону на настінній карті.

Учитель біології. Чи можуть в таких умовах рости дерева? Чому? Найкраще адаптовані до життя в таких умовах мохи та лишайники. Типових представників мохів ви можете назвати, проглянувши зразки гербарію, які знаходяться у вас на парті.

- Як пристосувалися тварини до життя в таких умовах? (Густа шерсть, шар жиру, захисне забарвлення). На суходолі зустрічаються песець, вовк, лемінгі (гнізда яких часто поїдають разом з травою північні олені).

- Яке життя тварин пов'язане з океаном (моржі, тюлені та господарі Арктики - білі ведмеді).

1. **Повідомлення учня про птаха "Гага".** Ареал птаха охоплює Заполяр'я, маса тіла становить близько 3кг. У самок на животі утворюється унікальний за своєю якістю темний пух. Самка вищипує його і вистилає гніздо. Ці гнізда здавна є об'єктом промислу, оскільки за теплоізоляційними властивостями гагачий пух не має собі рівних: з пуху гаги, що уміщується в одній сірниковій коробочці, можна пошити теплу дитячу куртку.

Учитель географії. За картами атласу визначте, яка природна зона знаходиться на південь від арктичних пустель? (Тундра і лісотундра). Учень показує її на настінній карті. Обговорюється географічне положення.

- Чому на сході тундра заходить у більш південні широти? /Лабрадорська течія/.

- З'ясовуються причини утворення боліт, багаторічної мерзлоти. Учні працюють з кліматичними, тектонічними картами. Заповнюють таблицю.

Учитель біології. За словником термінів (підручник географії, с.174) визначте, що таке "тундра". В сурових кліматичних умовах у північній частині зони тундри і лісотундри ростуть мохи і лишайники, а в південній - болотні трави, чагарники з буянів і чорниці, низькорослі з покварюваними стовбурами берези, верби, висота яких 5 см. Тому на зону лісотундри кажуть: "Йдемо в ліс, а лісу не бачимо". Чому? Але цих рослин достатньо вівцебику та північному оленю (карібу).

2. Повідомлення учня про оленя "Карібу". Розповсюджений в тундрі, маса - 220 кг. Взимку їсть лишайник ягель ("олений мох"), а влітку живиться травою з пшаними гніздами. Протяжність міграційних шляхів до 1000км. Самка народжує одне оленя, яке через півгодини йде разом зі стадом. Копита оленів широкі, пристосовані до ходіння по глибокому снігу або глибокому болоту, а також до розгрібання снігу в пошуках корму.

- Також зустрічаються біла куріпка, полярний вовк, песець. Улітку буває безліч перелітних птахів, які утворюють на узбережжі пташині базари.

- Яких представників рослинного та тваринного світу ви занесли до таблиці?

Учитель географії. На південь від зони тундри і лісотундри простягається зона... (тайги). Учень на настінній карті показує цю зону. Обговорюється географічне положення. Ґрунти підзолисті, малородючі з шаром перегною (до 2%). Чому вони отримали таку назву і мають так мало гумусу? (Через низькі температури незначні рослинні рештки повільно розкладаються, під шаром перегною залягає білий шар з нерозчинними частинками породи, що кольором нагадують золу.). Учні заносять дані до таблиці.

Учитель біології. Із зоною тайги ви ще не зустрічалися при вивченні природних зон інших материків, то за словником термінів ст. 274, дайте визначення зони тайги.

3. Повідомлення учня про бурого ведмеда. Ведмідь має гострий слух і нюх. Запах людини чує за 500метрів, а зір - слабкий. Ведмідь, що заліг у барліг, не мочиться і не випорожняється. У будь-якої тварини вже через тиждень настало б отруєння уриною, а у ведмедів відбувається повторна переробка відходів життєдіяльності у корисні білки.

Учитель географії.

- Яка природна зона розташована навколо Великих озер? /Мішані і широколисті ліси/.

- Які середні температури січня і липня? В порівнянні із зоною тайги - це... / вищі температури/. Ґрунти - сірі і бурі лісові.

- Робота з картами атласу. Учні заносять дані до таблиці.

Учитель біології. Більш теплі умови існування дають змогу рости тут представниками листяних порід: дубу, буку, липи, осиці, березі, каштану, клену.

- Навіть на прапорі Канади зображений кленовий листок. Як ви думаєте, чому? (Й о г о використання зобов'язане наявності значного числа кленів в Канаді, з яких виробляють кленовий цукор, на екрані з'являється державний прапор Канади).

- Для тваринного світу характерні олені, бурий ведмідь, дикобраз, скунс, єдиний вид сумчастих на материку - опосум. А на якому материку зустрічається багато сумчастих тварин? (Австралія)

- **Учні заповнюють таблицю.**

Розгадати логограф:

Без мене важко в світі прожити,
Бо я багато чого вмію дрібнити.
Лиш літеру одну в мені замініть,
Я могутнім деревом стану вміть.
/Зуб-дуб/

Релаксація. Ви добре попрацювали, тому заслугуєте на відпочинок. Заплющуйте очі, уявіть, що ви на березі моря, світить тепле лагідне сонце, чути шум хвиль та крики чайок (звучить мелодія...)

Учитель географії.

- В якому напрямку простягається зона лісостепів та степів? /В меридіональному/.

- Чому? Тут формуються чорноземи та каштанові ґрунти. Вчитель пояснює причину їх високої родючості.

- Учні заносять дані до таблиці.

Учитель біології. Достатня кількість тепла та недостатнє зволоження сприяли утворенню безлісних просторів, покриті трав'янистою рослинністю - степи.

- Згадайте, як називаються степи Південної Америки? (пампа), а степи Північної Америки - прерії. Переважають низькі трави - трава Грама (злак) та бізонова трава, що ростуть окремими кущиками. А колись це були трави висотою у 1,5 м.

- У долинах річок - деревна рослинність. Ділянки справжньої прерії і бізонів можна побачити тільки в заповідниках. Чому? (учні працюють з текстом підручника с. 185, абзац 2)

Перегляд відеофільму про Єллоустонський національний парк.

На півдні лісостепу рослинний і тваринний світ небагатий, бо опадів менше і тут зустрічаються низькі сухолюбні злаки, колючі чагарники, а серед тварин - ховрахи, бабаки, полівки, плазуни, гримучі змії та гадюки, степові птахи.

Учні заповнюють дані до таблиці:

п/п	Природна юна	Клімат	Ґрунти	Рослини	Тварини
5	Лісостеп та степ	Помірний та субтропічний	Чорноземи та каштанові	Трава Грама, бізонова трава	Ховрахи, бабаки, плазуни

Учитель географії. Які фактори сприяють розташуванню напівпустель і пустель? Учні за картою визначають розташування цієї зони. Тут сумнозвісна Долина Смерті, де температура влітку іноді досягає + 57С, а пісок нагрівається до +85 С і навіть до + 93С. З січня по жовтень земля настільки розпечена, що мухи не літають, а повзають, щоб не обпалити крильця, ящірки постійно перевертаються на спину, щоб охолодити обпечені лапки. Дощові краплі випаровуються в повітрі, так і не досягнувши землі. У таку спеку людина втрачає літр води на годину та, якщо нема її поповнення, вмирає.

Учитель біології. З січня по жовтень земля настільки розпечена, що мухи не літають, а повзають, щоб не обпалити крильця, ящірки постійно перевертаються на спину, щоб охолодити обпечені лапки.

У пустелях переважають кактуси, агави, плазуни і гризуни.

- А як рослини пристосовуються до пустельних умов існування?

- Багато площ Мексики зайнято пустелями, що знайшло своє відображення на гербі країни. На екрані з'являється зображення державного герба Мексики.

4. Повідомлення учня про герб Мексики.

Робота з атласом: Які ще природні зони є в Північній Америці?(Твердолисті ліси і чагарники, перемінно-вологі ліси, савани та рідколісся.)

Учитель географії. З таким природними зонами ми зустрічалися при вивченні інших материків.

Учитель біології. В штаті Каліфорнія, в зоні твердолистих лісів і чагарників можна зустріти релікти.

- Пригадайте, що таке релікт? (залишок дольдовикової епохи). А ще: вічнозелений дуб, сосна, а також мамонтове дерево - секвоядендрон, вік якому 2,5 тис. років, а ростуть вони до 4 тис. років, їх залишалося мало, і вони занесені до Червоної книги.

- У перемінно-вологих лісах - алігатори, черепахи, колібри, папуги, що говорить про спорідненість їх з органічним світом сусіднього материка. Якого? (Південної Америки). В зоні саван переважають акації і мімози.

Дані до таблиці ви занесете вдома.

Учитель географії. Ми розглянули широтну зональність Північної Америки, а для яких районів характерна висотна поясна? Від чого залежить набір природних зон?

5. Повідомлення учня про відображення краси природи Північної Америки у творчості Рокуелла Кента.

Відомий американський художник Рокуелл Кент належав до абстракціоністів. Його роботи не користувалися попитом на батьківщині. У художника виникло оманливе відчуття непотрібності своїх творів для США. Художник багато подорожував по світу, особливо його приваблювали полярні райони. Він відвідав різні міста СРСР: Ригу, Ленінград, Одесу, Київ, Москву, де виставки картин мали шалений успіх. Художник з дружиною приїздили в Україну (Київ, Крим). Позбавлений уваги на батьківщині, літній художник наважився на незвичайний крок і подарував СРСР значну кількість своїх творів живопису і графіки. Львів, Одеса, Київ отримали прекрасні картини Рокуелла Кента, до якого тільки посмертно прийшла слава і визнання на батьківщині. Втрата багатьох картин художника для США пізніше спонукала громадськість країни викупати картини майстра з приватних збірок чи передавати їх у музеї. Картини Рокуелла Кента нині зберігають музеї штатів Коннектикут, Огайо, Вашингтон на заході США, декілька інститутів, Метрополітен-музей в Нью-Йорку.

V. ПЕРВИННА ПЕРЕВІРКА ЗАСВОЄННЯ ЗНАНЬ

Первинне закріплення знань. Контроль і самоперевірка знань.

Учителі. Всі питання сьогоденної теми уроку ми розглянули, тому зараз перевіримо як ви засвоїли новий матеріал.

Робота з тестами на комп'ютерах. Прошу учнів підійти до комп'ютерів і попрацювати з тестовими матеріалами:

- Знайдіть домівку тваринам. Наші тварини не дуже добре знають географію, тому заблукали. Давайте допоможемо їм знайти

домівку. Хто бажає допомогти тваринам? Необхідно знайти, в якій природній зоні вони зустрічаються (учні розміщують контури тварин Північної Америки на карті природних зон).

- Складання пазлів "Збери світ" (скласти пазли природних зон Північної Америки).

- Пошта. На адресу нашої школи з далекої Північної Америки прийшли листи, з проханням розібратися визначити третю зайву тварину із запропонованих в кожному конверті та визначити природну зону, в якій зустрічаються два інших організми.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Учитель. (Діти розділяються на групи). Зробіть всебічний аналіз природних зон Північної Америки.

Група 1. Білий капелюшок.

Завдання: факти, цифри, статистика з теми (дана група інформацію не оцінює).

Група 2. Червоний капелюшок.

Завдання: емоції, почуття, передчуття, визначення здібностей, на розвиток яких вплинуло явище, що розглядалось:

- Нас дуже здивувало...
- Сподобалось...
- Найцікавішим моментом уроку було...
- Ми відчули себе справжніми дослідниками.

Група 3. Чорний капелюшок.

Завдання: критика, негативні сторони явища, події, ситуації.

Група 4. Жовтий капелюшок.

Завдання: оптимістичні, позитивні сторони, вміння побачити гарне в будь-якій ситуації.

Група 5. Зелений капелюшок.

Завдання: колір життя, досліджень, нових ідей, пропозицій.

Група 6. Синій капелюшок.

Завдання: колір знань, практичного їх використання, життєвий урок, який можна винести із ситуації.

VII. ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ УЧНІВ

VIII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ільченко В. Біологія: підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. Р. Ільченко, Л. М. Рибалко, Т. О. Півень. - Полтава: Довкілля-Київ, 2007. - 240 с.
2. Усі географічні назви (за шкільною програмою) [Текст] / упоряд. Л. В. Петринка. - Харків: Торсинг Плюс, 2007. - 288 с.
3. Пестушко В. Ю. Географія материків і океанів [Текст]: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. /В. Ю. Пестушко, Г. Ш. Уварова. - Київ: Генеза, 2007. - 288 с. : іл.
4. Атмосферний тиск. Пояси атмосферного тиску на земній поверхні
5. [Електронне джерело]. - Режим доступу: https://geography.ed-ega.com/4/poyasy_atmosfernogo_tysku_na_zemli.html
6. Вікіпедія[Електронне джерело]. - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

М.С.Лагода,

учитель інформатики Козацької ЗОШ I-III ступенів Звенигородської районної ради

СКЛАДОВІ КОМП'ЮТЕРІВ ТА ЇХ ПРИЗНАЧЕННЯ

РОЗРОБКА УРОКУ З ІНФОРМАТИКИ ДЛЯ УЧНІВ 5 КЛАСУ

Мета:

- навчальна: ознайомити учнів зі складовими комп'ютера та їх призначенням; навчити розрізняти пристрої введення, зберігання, виведення даних та наводити приклади;

- розвивальна: розвивати логічне мислення, пам'ять; формувати вміння узагальнювати;

- виховна: виховувати інформаційну культуру, дбайливе ставлення до комп'ютерної техніки.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: комп'ютери, мультимедійна дошка, навчальна презентація, підручник.

Хід уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП.

- Привітання.

- Перевірка присутніх.

- Перевірка готовності учнів до уроку.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ.

Учитель. Ви не вперше відвідуєте комп'ютерний кабінет і вже знаєте про призначення деяких пристроїв комп'ютера. Можливо, дехто з вас знає і ті пристрої, з якими ми ще не знайомилися.

1. Вправа "Гаряча картопля"

Роль "гарячої картоплі" у цій вправі виконує невеличка м'яка іграшка, яку учні передають (або кидають) один одному. Той, хто її спіймав, розповідає про одну з "професій" комп'ютера та пристроїв комп'ютера: діловод, особистий секретар, видавець, перекладач, бібліотекар, листоноша, лікар, обчислювач, архітектор, дизайнер тощо. Далі він кидає іграшку наступному учасникові.

2. Відгадай загадку.

- Зафіксує ваші рухи, танці, пісні гамірно. Зможе повторити все. Що за пристрій це? Відеокамера

- Тисячі програм я маю, граюсь, пишу і читаю. На планеті цій зеленій серед техніки я геній! Комп'ютер

- Буду всім допомагати точно й швидко рахувати. Невеличкою я зросту, керувати мною просто. Калькулятор

IV. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Учитель. Як ви вважаєте, який з-поміж названих пристроїв є найбільш універсальним? Чому ви так вважаєте? Для чого до комп'ютера приєднують різноманітні пристрої?

V. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ. Розповідь учителя з демонструванням пристроїв, що вивчаються.

Структура інформаційної системи. Інформаційною системою називають сукупність взаємопов'язаних засобів, які здійснюють зберігання та оброблення інформації. Простіше кажучи, в ролі інформаційної системи у нас виступає комп'ютер з багатьма додатковими пристроями.

Інформаційну систему поділяють на дві складові: апаратну та програмну. Тобто на технічні пристрої і програми.

Апаратне забезпечення

Комп'ютер складається з багатьох частин і пристроїв.

Можна виділити основні пристрої без яких комп'ютер працювати не може:

- 1) системний блок;

- 2) клавіатура;

- 3) монітор;

- 4) миша.

Розглянемо їх детальніше:

1. Системний блок.

Напевно, раніше ви не замислювалися про те, як же влаштований всередині системний блок комп'ютера. Зазвичай, цей блок ставиться в непомітне місце на робочому столі. Однак, якщо задуматися, то ми зрозуміємо, що без цього блоку неможлива повноцінна робота вашої робочої станції. Системний блок комп'ютера складається з безлічі елементів, з якими ми детально ознайомимося. Отже, розглянемо будову системного блоку комп'ютера, адже це досить важлива і корисна інформація.

Найголовніша частина системного блоку для комп'ютера це - материнська плата, на якій розташовуються різні пристрої.

Материнська плата представляє собою спеціальну багатошарову плату, на яку встановлюються різні компоненти. Саме материнська плата об'єднує і координує роботу таких комплектуючих, як процесор, оперативна пам'ять, плати розширення і всілякі накопичувачі, про які мова піде далі.

На материнській платі розташовуються різні роз'єми для підключення зовнішніх пристроїв. Це роз'єми USB, аудіороз'єми для навушників і мікрофона, роз'єм HDMI для підключення до телевізора, роз'єм для підключення монітора і т. д.

До цих роз'ємів ви можете підключати мишу, клавіатуру, колонки, аудіосистеми, а також різні ігрові інструменти, такі як кермо і педалі для повного занурення в комп'ютерну гру.

Процесор є мозком комп'ютера. Цей пристрій обробляє програмний код і визначає основні функції комп'ютера з обробки інформації.

Візуально процесор виглядає як невелика квадратна пластинка.

У процесора є кілька технічних параметрів:

- **Тактова частота**

Тактова частота - основна характеристика процесора, відображає швидкість виконання однієї задачі за секунду. Чим більша тактова частота, тим більше операцій може обробити процесор. Однак, процесори з однаковою тактовою частотою можуть мати різну продуктивність, так як на виконання однієї операції різними системами може знадобитися різна кількість тактів.

- **Розрядність**

Напевно, ви часто чули про 32-бітні і 64-бітні операційні системи. Параметр розрядності якраз визначає скількибітну систему можна використовувати.

Цей параметр пов'язаний з внутрішньою архітектурою процесора. Загалом, всі нові процесори припускають установку 64-бітних систем.

Зараз на ринку представлені різні моделі процесорів компаній AMD і Intel, які відрізняються кількістю ядер.

- Оперативна пам'ять

Це планка на материнській платі, призначена для тимчасового зберігання даних і команд, необхідних процесору для виконання операцій.

Оперативна пам'ять істотно впливає на загальну продуктивність комп'ютера.

Розрізняють оперативну пам'ять за типами: DDR, DDR2, DDR3, DDR4. Підбирати тип пам'яті необхідно, ґрунтуючись на характеристиках материнської плати. Також в оперативній пам'яті є так само як і у процесора частота пам'яті і обсяг пам'яті. В даний час в основному використовуються планки типу DDR3 і DDR4 об'ємом від 4Гб.

Всі файли, які ми розміщуємо на комп'ютері, всі програми, музика і фільми зберігаються на жорсткому диску комп'ютера. Також його називають вінчестером. Дані записуються на спеціальні пластини, покриті шаром феромагнітного матеріалу. Сам жорсткий диск виглядає як металева коробка з круглою пластиною.

- Блок живлення

Призначений для постачання комп'ютера електричною енергією. Блок живлення перетворює напругу до необхідних значень, стабілізує і захищає від перешкод вихідної напруги. Практично у всіх комп'ютерах використовується імпульсний блок живлення.

Блок живлення складається з декількох вузлів:

- Генератор.
- Трансформатор.
- Низьковольтний випрямляч.
- Стабілізатор.
- Випрямляч.

Найважливіший параметр блоку живлення - це його потужність.

Для визначення необхідної потужності блоку можна зібрати інформацію про енергоспоживання компонентів системи і підсумувати її. Подібна інформація є в документації до материнської плати, процесора і інших пристроїв системного блоку. Щоб поррахувати потрібну потужність, необхідно скласти потужності, зазначені в документаціях і додати невеликий запас до 20%, таким чином ми зможемо поррахувати приблизну потужність для блоку живлення.

- Клавіатура

Клавіатура - пристрій, що представляє собою набір кнопок (клавіш), призначених для управління будь-яким пристроєм або для введення інформації. Як правило, кнопки натискаються пальцями рук. Сьогодні можна зустріти величезну різноманітність клавіатур. Клавіатури бувають мембранними, напівмеханічними, механічними та геконовими.

Отже, клавіатура - основний елемент комп'ютера, традиційно використовуваний для введення тексту в комп'ютер. Виділяють чотири групи клавіш: алфавітно-цифрові та знакові, функціональні, службові, допоміжні.

Завдання 1.

Ми з вами розглянемо сучасну класичну клавіатуру. (Учні отримують картки з клавіатурою, на якій розфарбовують групи клавіш певними кольорами, підписуючи назви груп клавіш).

Завдання 2. Робота за комп'ютером.

Наберіть на клавіатурі нижче зашифровані слова, змінивши при цьому англійську мову на українську. В утворених словах підкресліть першу букву. Хто перший виконає завдання, той прочитає

назву одного з пристроїв комп'ютера. Vjdf j,rn yfgbc syajhvfnbfrf ntrcn jgthfnjh htlfrnjh (мова, об'єкт, напис, інформатика, текст, оператор, редактор) МОНИТОР (Слайд 15)

Монітор.

Монітор - це пристрій виведення графічної й текстової інформації у формі, доступної користувачеві. Монітори входять до складу будь-якої комп'ютерної системи. Вони є візуальним каналом зв'язку з усіма прикладними програмами й стали життєво важливим компонентом при визначенні загальної якості й зручності експлуатації всієї комп'ютерної системи. (Слайд 16)

Види моніторів:

- Монітори з електронно-променевою трубкою.
- Рідкокристалічні монітори.

Рідкокристалічні монітори або LCD (Liquid crystal display) монітори зроблені з речовини, що перебуває в рідкому стані, але при цьому має деякі властивості, властивим кристалічним тілам. Фактично це рідини, що володіють анізотропією властивостей, пов'язаних з упорядкованістю в орієнтації молекул. Молекули рідких кристалів під впливом електрики можуть змінювати свою орієнтацію й внаслідок цього змінювати властивості світлового променя, що проходить крізь них. ґрунтуючись на цьому відкритті й у результаті подальших досліджень, стало можливим виявити зв'язок між підвищенням електричної напруги й зміною орієнтації молекул кристалів для забезпечення створення зображення. Перше своє застосування рідкі кристали знайшли в дисплеях для калькуляторів і у кварцових годинниках, а потім їх стали використовувати в моніторах для портативних комп'ютерів. Сьогодні, у результаті прогресу в цій області, починають одержувати все більше поширення LCD монітори для настільних комп'ютерів.

Екран LCD монітора являє собою масив маленьких сегментів (названих пікселями), які можуть маніпулювати для відображення інформації. Технологічні нововведення дозволили обмежити їхні розміри величиною маленької крапки, відповідно на одній і тій же площі екрана можна розташувати більше число електродів, що збільшує дозвіл LCD монітора, і дозволяє нам відображати навіть складні зображення в кольорі. Для висновку кольорового зображення необхідне підсвічування монітора позаду так, щоб світло породжувалося в задній частині LCD дисплея. Це необхідно для того, щоб можна було спостерігати зображення з гарною якістю, навіть якщо навколишнє середовище не є світлою. Кольори виходять у результаті використання трьох фільтрів, які виділяють із випромінювання джерела білого світла три основні кольори. Комбінуючи три основні кольори для кожної крапки або пікселя екрана, з'являється можливість відтворити будь-які кольори.

Миша.

Маніпулятор "комп'ютерна миша" - це один з вказівних пристроїв введення, що забезпечують інтерфейс користувача з комп'ютером. Миша сприймає своє переміщення в робочій площині і передає цю інформацію комп'ютеру. Програма, що працює на комп'ютері, у відповідь на переміщення миші, виробляє на екрані дію, яка відповідає напрямку і відстані цього переміщення. В універсальних інтерфейсах за допомогою миші користувач керує спеціальним курсором. На додаток до детектора переміщення миша має від однієї до трьох (або більше) кнопок, а також додаткові елементи управління (колеса прокрутки, потенціометри, джойстики, трекболи, клавіші і т.п.), дія яких, зазвичай, зв'язується з поточним положенням курсора (або складових специфічного інтерфейсу). В універсальних інтерфейсах

(наприклад, у віконних) за допомогою миші користувач керує спеціальним курсором - покажчиком - маніпулятором елементами інтерфейсу. Іноді використовується введення команд мишею без участі видимих елементів інтерфейсу програми - за допомогою аналізу рухів миші. (Слайд 19)

Види комп'ютерних маніпуляторів:

- оптомеханічні (кулькові) миші;
- оптичні миші першого покоління;
- оптичні миші другого покоління;
- оптичні лазерні миші;
- індукційні миші;
- сенсорні миші.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ.

1. Робота з тренажером миші в середовищі Polі M або хвіст.

2. Запишіть пристрої комп'ютера, без яких, на вашу думку, він не зможе функціонувати. (Системний блок, монітор, клавіатура, миша)

3. Які компоненти комп'ютера розміщено в системному блоці? Запишіть їх у стовпчик. (Материнська плата, процесор, оперативна пам'ять, жорсткий диск, блок живлення)

Гра "Снігова куля". Учитель пропонує учням по черзі називати складові комп'ютера, повторюючи всі пристрої, названі попередніми учнями.

Фронтальне опитування:

1. Назвіть основні складові комп'ютера.
2. На чому записують інформацію, яку хочуть зберегти?
3. Який пристрій друкує на папері?

4. Який пристрій виводить зображення на екран?

5. Які ви можете назвати пристрої для введення даних?

6. Які ви можете назвати пристрої для виведення даних?

Робота з підручником §2.1 завдання №1-2.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ.

- Чи задоволені ви своєю роботою?
- У якому настрої ви працювали на уроці?
- Що вам запам'яталось на уроці?
- Де вам стануть в пригоді здобуті сьогодні знання?

VII. Домашнє завдання.

Опрацювати §2.1, виконати завдання №3-4. (Слайд 27)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бокучаева Т. П. Первые шаги в мире информатики: Методическое пособие для учителей 1-4 классов./ Т. П. Бокучаева, С. Н. Тур - СПб.: БЧВ-Петербург, 2002. - 544 с.

2. Боровський В. І. Комп'ютеризація школи?/В.І. Боровський// Відкритий урок: розробки, технології, досвід. - 2011. - № 10. - С. 12-13.

3. Буджак Т. К. Метод проектів як засіб формування інтелектуальних здібностей учнів/ Т.К. Буджак //Хімія. Біологія. - 2000. - №10. - С.10-11.

4. Ветрова І. К. Використання комп'ютерів у навчанні молодших школярів і його вплив на формування їхньої психіки/ І. К. Ветрова, В. Б. Вербенко // Комп'ютер в школі та сім'ї. - 2001. - №2. - С. 6-10.

Г. І.Матвієнко,

учитель початкових класів Мелесівського НВК "ЗОШ I ступеня - дошкільний навчальний заклад" Золотоніської районної ради

"ДЛЯ ЧОГО ЛЮДИНІ СЕРЦЕ"

РОЗРОБКА ІНТЕГРОВАНОГО УРОКУ З ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ. 4 КЛАС

Мета:

формування ключових компетентностей:

- вміння вчитися - самоорганізовуватися до навчальної діяльності у взаємодії з іншими учасниками навчально-виховного процесу;
- комунікативної - збагачувати словниковий запас, виробляти вміння слухати і чути, дискутувати.

Формування предметних компетентностей:

- ознайомити учнів з твором А. Дімарова "Для чого людині серце", короткими біографічними даними автора; розвивати культуру спілкування, ввести нові слова.
- дати загальне уявлення про будову та функції серця;
- розвивати навички переказу фрагментів твору, уміння висловлювати своє ставлення до прочитаного, розвивати логічне мислення, творчу активність.

Формування соціальної і громадянської компетентностей:

- виховувати кращі людські якості: доброту, чуйність, повагу до людей, здатність до самопожертвувань;
- усвідомити ідейно-художній зміст оповідання "Для чого людині серце?".

Обладнання: Портрет А. Дімарова, виставка книг, пам'ятка про ведення диспуту, опорні слова, тлумачний словник школяра, персонажі пальчикового театру, ілюстративний матеріал.

Перебіг уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЯ КЛАСУ.

Учитель.

Доброго ранку, діти!

Доброго ранку!

Доброї днини!

Радості в школі, в домі, в родині.

Ось дзвінок сигнал нам дав,

Працювати час настав.

Ось і ти часу не гай,

В світ казковий вирушай.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І ЗАВДАНЬ УРОКУ.

Учитель. Розпочинаємо урок позакласного читання. Прочитаємо з дошки тему. Завдання, які стоять перед вами, записані на дошці:

- Передати зміст казки А. Дімарова "Для чого людині серце".
- Вчитися вести дискусію.
- Прагнути бути добрим, милосердним, співчутливим і збагнути для чого людині серце.

Учитель. Серце - це слово буде основним на нашому уроці. А що ви знаєте про серце? Для чого людині серце?

1. Загадка

Все життя воно в нас б'ється.
Бува радіє, бува сміється,
Інколи плаче, часом сумує,
Світить, як сонце і всіх нас дивує.
Здогадалися вже, що це?
Це людське гаряче. (Серце)

2. Довідкове бюро.

Серце - це орган тіла людини. Воно завбільшки, як стиснутий кулачок. Серце - це мотор людини. Воно забезпечує кровообіг. У дорослої людини серце робить 72 удари за хвилину. Воно за хвилину може перекачати від 5 до 30 літрів крові. За день людське серце виробляє таку кількість електричної енергії, що її вистачило б машині, щоб проїхати 32 кілометри. Воно може битися, якщо навіть відокремити його від тіла, до тих пір, поки буде отримувати необхідну кількість кисню.

Учитель. Діти, цікаво про призначення серця розповів відомий письменник Анатолій Андрійович Дімаров. Давайте ознайомимося з його життям і творчістю.

III. ЗНАЙОМСТВО З ЖИТТЄВИМ І ТВОРЧИМ ШЛЯХОМ А. ДІМАРОВА.

1. Розгляд портрета. Бесіда

- Діти, уважно розгляньте портрет. Що ви можете сказати про цю людину?
- Це чоловік середнього віку з високим ясним чолом, з розумними вдумливими очима, які дивляться з добротою.

- Погляд пронизливий, але теплий. Вольове підборіддя говорить про велику силу волі.

- Весь вираз обличчя свідчить, що цій людині довелося багато пережити, здобути великий життєвий досвід. Вміє любити, співпереживати.

2. Послухаємо короткі біографічні дані автора.

А.А. Дімаров народився 17 травня 1922 року в місті Миргороді на Полтавщині. У дитинстві пережив Голодомор в Україні 1932-1933. У 1940 році закінчив середню школу, пішов до армії. Там його застала війна. Воював на Південно-Західному фронті, побував в окупації, був командиром партизанського загону. Нагороджений, як учасник війни, орденами й медалями.

У травні 1943 року демобілізувався. Працював, навчався у Львівському педінституті, був на редакційній роботі. Друкуватися почав з 1944 року. Автор багатьох творів для дітей, таких як "Блакитна дитина", "На коні і під конем", "Про хлопчика, який не хотів їсти", "Друга планета", "Тирлик". А. Дімаров є автором нарисів "Дві Марії", збірки оповідань та новел "На волинській землі", "Волинські легенди", "Через місточок", повісті "Син капітана", збірки повістей та оповідань "Жінка з дитиною", романів "Його сім'я", "Ідол", "І будуть люди". Творчий доробок письменника складає кілька десятків томів.

У 1963 році написав казку "Для чого людині серце?". Передумовою для написання цього твору-казки стала духовна бідність суспільства, дефіцит доброти, співчуття та милосердя.

88-річний письменник і донині мешкає у Києві. Не дивлячись на свій вік, Анатолій Андрійович дуже активна людина з веселою вдачею, гострим розумом, почуттям гумору і великою працездатністю.

Проведення музичної фізкультхвилинки.

Прослуховування пісень про доброту під музичний акомпанемент вчителя.

Добрим бути зовсім - це непросто,
Не залежить доброта від зросту,
Не залежить доброта від віку,
Якщо будем разом ми довіку.

Приспів:

Тільки треба добрим бути
І в біді про друга не забути.
І закрутиться земля скоріше,
Якщо будем ти і я добріше(2р.).

IV. СЛОВНИКОВА РОБОТА.

Учитель. Працюючи над текстом казки, ви, можливо, зустрічали незрозумілі слова. Назвіть їх:

Порсати - штовхати.

Пиховито - зверхньо.

Зморщене лице - покрите борозенками.

Одноплемінники - люди з одного племені.

Крижане сонце - холодне,

яке світить, але не гріє.

Пекучий жаль - почуття душевного болю.

Учитель. Діти! Прочитайте слова пошепки. А тепер вголос з правильним наголосом.

V. РОБОТА НАД ТВОРОМ.

1. **Давайте пригадаємо як починається казка.** (переказ 1-3 абзаців).

2. Стислий переказ.

"В оповіданні з казковою формою "Для чого людині серце" йдеться про плем'я дерев'яних чоловічків, які "не мали серцець, тому не могли ні любити, ані ненавидіти, не знали, що таке радість і гнів, злість або співчуття". Але доля звела одного з чоловічків із лікарем, який збирав серця померлих людей. Він і подарував дерев'яному чоловічку серце доброї людини. Отримавши це серце, колись байдужий до всього чоловічок навіть жертвує своїм життям заради того, щоб врятувати хлопчика, який замерзає у лісі. Цим оповіданням письменник підкреслює, що тільки серце відрізняє справжню Людину від дерев'яного чоловічка, дає можливість насолоджуватись життям, навіть жертвувати ним заради іншої людини, що саме серце є справжнім багатством людської душі."

3. Читання в особах.

Розмову дівчинки з дерев'яними чоловічками ми прочитаємо в особах.

4. Діалог. Хто продовжить далі?

5. **Переказ від першої особи** (три абзаци ст. 43).

6. Пальчиковий театр.

А ось наші актори підготували уривок казки. Давайте подивимось.

7. **Переказ близько до тексту.** Епізод повернення чоловічка до своїх одноплемінників перекажіть близько до тексту.

8. Скринька запитань.

Учитель. А зараз відкриємо "скриньку запитань". Хто бажає?

Коли відбулась подія, зображена в казці?

Кого побачили під високим дубом дерев'яні чоловічки?

Хлопчик був живий?

Хто прийшов йому на допомогу?

9. Зачитування кінцівки казки.

Учитель. Зараз послухаємо, чим закінчується казка.

VI. ДИСПУТ.

Учитель. А зараз проведемо диспут. Давайте дамо визначення слів: **дискусія** (лат.) - розглядую, досліджую, публічне обговорення якогось спірного питання; **аргумент** (лат.) - доказ, підстава, підтвердження чого-небудь.

Подивіться уважно на дошку і пригадайте правила проведення диспуту (таблиця на дошці).

ОПОРНІ СЛОВА: Я думаю по іншому, я дотримуюсь іншої думки, я заперечую, хочу продовжити думку, у мене є ще один аргумент.

Проведення дискусії.

ЗАПИТАННЯ 1. "Я вважаю, що дерев'яні чоловічки не залишають товариша в біді".

- Я думаю по іншому. Дерев'яні чоловічки не мали ні болю, ні жалю. Вони кинули свого товариша і пішли розважатися.

- А я дотримуюсь іншої думки. Дерев'яні чоловічки не могли ні любити, а ні ненавидіти, не знали, що таке радість чи гнів, злість чи співчуття. Вони не мали серця.

- Я погоджуюсь з думкою вчителя. Дерев'яні чоловічки допоможуть один одному в біді. Вони врятували товариша для того, щоб він допомагав їм більше капостити.

Учитель. Так, дерев'яні чоловічки не мали співчуття і були байдужі до чужої біди.

ЗАПИТАННЯ 2. "На мою думку, лікар був жорстокий".

- Я підтримую цю думку. Лікар, звичайно, був жорстокий. Він виймав у мертвих людей серця і складав їх у банки. Хіба добра людина може так поступити.

- А я дозволю не погодитись, бо маю такий аргумент: лікар брав серця у мертвих людей і давав їм життя.

- Хочу продовжити думку, адже лікар характеризував свою колекцію сердець так, що навіть дерев'яний чоловічок, який мав пусту голову, зрозумів, яке треба брати серце і вибрав собі серце доброї людини.

Учитель. Діти, ви мене переконали, що лікар був добрий і збирав серця з доброю метою.

А чи знаєте ви якісь фразеологізми про серце?

- Серце завмерло
- Брати близько до серця
- Віддавати серце
- Серце не камінь Відлягло від серця
- Крається серце
- Серце болить
- Важко на серці

ЗАПИТАННЯ 3. "За всіх не переболієш, усім не допоможеш. Інших будеш жаліти - сам довго не проживеш".

Учитель. Як ви вважаєте, чи правильно сказав дерев'яний чоловічок?

- На мою думку, цей вислів правильний, бо за всіх не передумаєш. Я можу переживати за свою маму, тата, людей, які мене оточують. А тих, що я не знаю, то я не можу їх пожаліти.

- А я гадаю, що всіх людей потрібно жаліти. За них слід переживати, бо ми ж люди, у нас є серце.

- А в тварин також є серце.

- Так, але людське серце багате на співчуття, милосердя, доброту.

- Я вважаю, що людині потрібно добре серце. Така людина завжди прийде на допомогу. Таких людей мабуть люблять, завжди до них горнуть.

- Я дозволю не погодитись. Краще мати байдуже серце. Така людина ні за що і ні за кого не переживає.

- Я заперечую. Не можна жити з байдужим серцем, бо тоді не буде друзів, людина залишиться сама.

ЗАПИТАННЯ 4. "Я вважаю, що чоловічкові було страшно покидати цей світ".

- Я погоджуюся, адже чоловічок тільки починав пізнавати світ.

- Я не погоджуюся з цією думкою. Чоловічок ціною власного життя врятував хлопчика.

- Я також дотримуюсь такої ж думки. Йому страшно було покидати своїх одноплемінників, які не відчувають людських почуттів.

- Я вважаю, що дерев'яному чоловічку не страшно було покидати світ, а жаль, що він не встиг навчити своїх одноплемінників співчувати.

Учитель. Ви переконали мене, діти, що у чоловічка не було страху перед смертю, а жаль своїх одноплемінників.

VII. ПРОДОВЖЕННЯ КАЗКИ.

Учитель. А зараз, діти, придумайте продовження казки так, щоб вона мала щасливий кінець.

"Дерев'яний чоловічок догоряв. Зірвався вітер. Він підхопив вуглинка догораючого серця і розсипав їх над одноплемінниками. Кожний з чоловічків відчув біль і незрозумілий стукіт у грудях. Всім їм стало жаль свого товариша. Від їхнього жалю ожив обгорілий дерев'яний чоловічок. З тих пір мир і злагода запанували у лісі."

Підсумок. Який висновок зробимо з казки?

Серце потрібне щоб людина жила, щоб могла спілкуватися з іншими. Людське серце повинне бути багате на кращі людські якості: доброту, співчуття, милосердя і щедрість. Нехай же наші душі не збідніють на добро і ласку.

Надія Красоткіна

НАПОВНІТЬ СЕРЦЕ ДОБРОТОЮ

Наповніть серце добротою,

Щоб аж вихлюпувалась rado із грудей!

Пречистою любов'ю і святою

І щиро роздавайте для людей!

Щоб на душі було в них світло, ясно

І тепло від любові й доброти.

А вам від цього легко і прекрасно

По цій Землі буденній буде йти.

Бо доброта, як джерело у спрагу,

Що враз напоїть, сили поверне.

Заживить рани і додасть відвагу

І страждучого духом не мине.

Якщо ви є носії добра земного

І вам болять всі радощі й жалі,

То від промінчика душі ясного

Комусь світліше стане на землі.

Наповніть ваше серце добротою

І випромінюйте і світло, і тепло.

Щоб всім, хто йтиме стежкою одною,

І тепло, й добре, й радісно було.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Грабар В.О. "Анатолій Дімаров "Для чого людині серце?". Інтегрований урок позакласного читання (література, біологія). 5 клас. // Вивчаємо українську мову та літературу. - 2013.- №3. - С.10-12.

2. Гудзік І.П. Розвиток навички читання: методичні рекомендації / І.П. Гудзік. - Київ: Освіта, 2003. - 123с.

3. Паскаль Н.С. Використання гри на уроках читання / Н.С. Паскаль // Початкова школа. - 1997. - №6. С 10-12.

4. Савченко О.Я. Читання в початковій школі / О.Я. Савченко - Київ: Освіта, 2006. - 145с.

Електронні джерела

1. Красоткіна Н. Наповніть серце добротою URL: https://irynadenysjuk.blogspot.com/2014/04/blog-post_2385.html

2. Відкритий урок з читання. URL: http://pidlschool.ucoz.com/load/rozrobki_urokiv/vidkritij_urok_z_chitannja_literaturni_kazki_t_kol

Г.А. Півень,учитель початкових класів Черкаської ЗОШ I-III ступенів №19
Черкаської міської ради

СЛОВА ВВІЧЛИВОСТІ. ЗАСВОЄННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМ СПІЛКУВАННЯ

РОЗРОБКА УРОКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. 2 КЛАС

Мета: формувати в учнів предметні компетентності:

- **навчальну** - виробляти навички вживати слова і вирази ввічливості в різних ситуаціях, складати діалог;
- **розвивальну** - розвивати зв'язне мовлення, увагу, зосередженість, акторські здібності;
- **виховну** - виховувати уміння спілкуватися в колективі, дотримуватись правил культури оформлення письмових робіт.

Формувати в учнів ключові компетентності:

- **вміння вчитися** - організовувати своє робоче місце, орієнтуватися в завданнях вправ;
- **здоров'язбережувальну** - турбуватись про свою поставу;
- **соціальну** - вчитись працювати в парах.

Обладнання: презентація, сонечко, хмаринки з завданнями, картки з темами діалогів, зразки алфавітів, маски тварин.

Хід уроку

I. Організаційна частина.

Учитель.

Дзвоник дав нам всім наказ:

До роботи взятись враз!

Тож і ми часу не гаєм -

Мову рідную вивчаєм!

Учитель. Урок ми проведемо під девізом: "ГАРНО, ДРУЖНО ПРАЦЮВАТИ - РІДНУ МОВУ ДОБРЕ ЗНАТИ!" (слайд 1)

II. Актуалізація опорних знань.

- З чого складається наше мовлення?
- З чого складаються речення?
- Усі слова в українській мові цікаві, потрібні. Та є серед них "чарівні", - ті, що мають магічну силу.

- Що це за слова?

III. Оголошення теми і завдань уроку (слайд 2).

В країну ввічливості разом

Сьогодні ми мандрує класом.

IV. Сприймання й осмислення нового матеріалу.

1. Мотивація навчальної діяльності (слайд 3)

Учитель. До нас на урок завітало Сонечко. Воно подарує нам світло, тепло, радість, якщо його не закриють хмаринки із завданнями. Чи засяє Сонечко в нашому класі, залежить від нас, від нашої роботи на уроці.

Кожна хмаринка несе завдання. Якщо ми його виконаємо - хмаринка зникне.

2. Каліграфічна хвилинка (завдання 1 хмаринки).

Щоб слова ввічливості гарно написати, з хвилинок каліграфії нам треба розпочати.

В в і ч л и в в і ввічливість

- Як ви розумієте слово ввічливість?
- Від якого слова воно утворилось?
- Так, слово ввічливість утворилось від слів в вічі, в очі. Адже промовляти слова ввічливості треба, дивлячись людині в вічі.

3. Вибіркове списування (завдання 2 хмаринки).

а) Робота над віршем (слайд 4)

Учитель. Прослухайте вірш і випишіть з нього слова ввічливості.

Сонце землю освітило,
вже до ліжка мама йде.

- Добрий день, матусю мила!
- Добрий день!

б) Робота з підручником (вправа 202).

- Про який добрий звичай йде мова?
- Які тут є слова ввічливості?
- До якої групи ввічливих слів вони відносяться?

- Випишіть слова ввічливості - вітання.

в) Вправа 203

- Випишіть нові слова - вітання.

4. Поділ слів ввічливості на групи - прощання, вибачення, подяки (завдання 3 хмаринки, слайд 5- 8):

- дякую,
- перепрошую,
- до побачення,
- спасибі,
- вибачте,
- на все добре,
- ходіть здорові.

5. Фізкультхвилинка "Будь ласка" (завдання 4 хмаринки).

Із-за парт тихенько вставайте,

Фізкультхвилинку починайте.

(Треба дії виконувати тільки тоді, коли вчитель називає "будь ласка".)

- Руки вгору, будь ласка.
- Присядьте.
- Руки вперед, будь ласка.
- Пострибайте, будь ласка.

6. Вибери правильну відповідь (завдання 5 хмаринки).

а) Вправа 203(2)

Дякую вам - дякую вас.

Пробачте мені - пробачте мене.

б) Складання речень з цими словосполученнями

7. Доповнення і списування речення (слайд 9)

Дякую Ва..., бабусю, за смачні пиріжки.

8. Складання речень за сюжетними малюнками з використанням слів ввічливості (завдання 6 хмаринки, слайд 10-12.).

9. Робота в парах (завдання 7 хмаринки).

Учитель. Складіть діалог, використовуючи слова ввічливості:

- У тебе перестала писати ручка. Попроси в товариша.

- Ти випадково когось штовхнув. Попроси вибачення.

- Хлопчик і дівчинка одночасно підійшли до дверей. Хлопчик пропускає першою дівчинку.

- Тобі сподобалась книжка однокласника і хочеться подивитись її. Попроси книжку в однокласника.

- Ти спізнився на урок. Яка розмова відбудеться в тебе з учителем?

- Ти не знаєш, яким тролейбусом доїхати до лялькового театру. Запитай про це у друга.

- Ти не записав домашнього завдання з української мови. Запитай про це в однокласника.

- Пригости свого однокласника яблуком.

- У тебе немає зеленого олівця. Попроси його в товариша.

- У тебе болить голова. Попроси про допомогу в медичної сестри Ірини Василівни.

- Ти прийшов в шкільну бібліотеку. Попроси в бібліотекаря Галини Петрівни книжку "Чарівне слово".

- Ти хочеш в кіоску купити листівку з днем народження. Звернись до продавця.

- В клас прийшов новий учень (учениця). Познайомся з ним(з нею).

- Ти не знаєш, який наступний урок. Запитай про це в однокласника.

- Ти прийшов у шкільний буфет і хочеш купити пиріжок. Як ти звернешся до продавця Олени Сергіївни?

10. Гості з Лісової школи (інсценізація вірша) (завдання 8 хмаринки).

*В лісі жив Ведмідь - гультяй,
знав єдине слово "дай"!*

- Дайте меду і малини!

- Дайте рибки і калини!

Дорікали звірі вслід:

- Ну й неввічливий Ведмідь!

*Чи тобі завчити важко
чарівні слова "будь ласка" ?*

Тут Ведмідь почував вухо

і сказав ось як - послухай:

- Дай медку мені, будь ласка,

і малини хоч горнятко!

11. Відгадування загадок (завдання 9 хмаринки).

- Розтопить серце всякого
сердечне слово ...(дякую).

- Якщо ти їсти вже не в силах,
то скажеш мамі що?... (Спасибі)

- Зазеленіє старий пеня,
коли почує...(добрий день).

- Коли згоряє сонце у росі
й зоря лягає лагідно на плечі,
серед знайомих, рідних голосів
ми чуємо привітне...(добрий вечір).

- Коли тебе впіймають раптом за підказку,
ти вчителю скажеш:..."(Вибачте, будь ласка").

- Щоб знову зустрітись в годину
призначену,
кажу щиро завжди я всім ...(до побачення).

VI. Підсумок уроку.

Учитель. Ось і виконали ми завдання всіх хмаринок, Сонечко засяяло, усміхнулось і подякувало нам за гарну роботу (слайд 13)

- Спитати хочеться мені - навчилися ви чогось чи ні?

- З якими словами ми познайомились на уроці?

- Чому їх називають чарівними?

- Як вони допомагають людям у житті?

Учень.

*В країні ввічливості ми щойно побували,
Й багато слів чарівних ми запам'ятали.
Тепер всі будемо щодня їх промовляти
І непомітно кращими ставати.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашуленко М. С. Українська мова: підручник для 2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / М.С. Вашуленко, С.Г. Дубовик. - Київ : Видавничий дім "Освіта", 2015. - 160с.

2. Зевако В. Цікаві завдання з української мови в початковій школі / В. Зевако, С. Непийвода. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. - 128с.

3. Бутрім В.Л. Граматична веселочка. Збірник нестандартних дидактичних матеріалів. 1-4 класи / В.Л. Бутрім. - Харків: Вид. група "Основа", 2006. - 128с.

4. Коряченко Л. Урок - гра з української мови "Визволи сонечко",

2 клас// Початкова школа. - № 4. - 2016. - С.19-20.

5. Подольська О.В. Пам'ятай, що ти - людина / О.В. Подольська // Розкажіть онуку. - №4. - 2015. - С.17.

О. М. Бардадим,

учитель бандури Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради

РОЛЬ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ У ВІДРОДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Українська пісня та українська бандура - це два невід'ємні скарби нашого народу, які неможливо відібрати, знищити, продати, які завжди будуть дивувати і зачаровувати світ. Сучасна бандура - це вже далеко не той інструмент, який асоціюється лише з архаїчною минушиною та стражданнями народу. Це скринька, в якій сховані фантастичні темброві барви, це цілий світ образів та емоцій. Бандура і справді фантастичний інструмент, який може "співати" не лише про глибоко національне, а й про загальнолюдське. Тож, часте звертання до української пісні, українських мелодій, Шевченкового слова, навело на думку зайнятися дослідницькою роботою.

Проектно-пошукова робота, яку я проводила і проводжу з дітьми, направлена на різні теми, об'єднані спільною метою - виховати дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій народній мудрості, духовності. Під час проведення пошукової діяльності великий акцент робився на організацію тісної взаємодії і творчої співпраці сім'ї та школи.

Дослідження 1. "Дитячий фольклор - джерело народної культури в естетичному розвитку дітей".

Мета і завдання даної роботи були:

- дослідити естетичний потенціал дитячого музичного фольклору та розробити методичні рекомендації його використання у процесі естетичного виховання молодших школярів;
- розкрити малі фольклорні жанри дитячої творчості;
- зібрати літературний і місцевий матеріали;
- виділити значення дитячого фольклору в сучасній українській державі та в нашому повсякденному житті;
- формування національної самосвідомості українців.

Теоретичне значення науково-дослідницької роботи полягає у з'ясуванні значення і ролі дитячого фольклору в побуті вихованців Шевченківської школи-інтернату, обґрунтуванні необхідності його застосування у патріотичному вихованні підростаючого покоління українців. А практичне значення роботи полягає в тому, що результати даного дослідження можуть бути використані у шкільній практиці викладання спеціальних курсів народознавства, краєзнавства, у позакласній роботі з дітьми різного віку, при підготовці занять батьківської лекторію, написанні етнографічних праць.

З народженням дитини, від колиски і до самої юності, у традиційному народному побуті протягом певного історичного періоду формувалося художнє явище - "дитячий фольклор". У фольклористів воно пояснювалося як "коло творів, охоплених цим поняттям, широке і різноманітне - за призначенням, тематикою й образною системою, формою, способом і часом виконання. Жанри дитячого фольклору мають різні джерела і виникали

в різні історичні періоди розвитку народу. Деякі з них ведуть початок від народних обрядів і вірувань, що сягають своїм корінням у глиб віків і є своєрідним способом пізнання навколишнього світу для дитини [7, с.583].

У кожного читача наразі виникає асоціація про колискові пісні. Але спілкування дорослих із малятами з допомогою художнього слова не обмежується лише колисковими піснями. Дитині потрібні не тільки ніжні, лагідні звуки колісанки під ритмічне погойдування колиски. Їй потрібна активність, яка б розвивала, надихала.

Тому ми вирішили вивчити і проаналізувати малі фольклорні жанри дитячої творчості - "пальчикові" ігри, забавлянки (потішки, пестушки, примовки, чукикалки), заклички, лічилки, прозивалки, дражники, мирилки та пісні-ігри.

Ми запропонували нашим маленьким друзям проект - "Вивчи з другом дитячий фольклорний жанр". Цю ідею підхопили майже всі вихованці школи, і відмітили, що дитячі фольклорні жанри допомагають здружитись, покращують настрій, розвивають естетичні смаки, виховують почуття гордості та поваги до українського фольклору.

Українські пісні-ігри є чи найяскравішим феноменом народної творчості, що протягом тисячоліть відігравала вагоме суспільне та естетичне значення в житті українців. Тож необхідно із раннього дитинства поряд із казкою залучати в сім'ї і пісню-гру, яка є одним із найпоширеніших видів дитячого фольклору. Саме вона супроводжує все свідоме життя людини. Пісня-гра й донині перебуває в стані активного побутування, а отже - підтримання формування національної самосвідомості українців.

Ми провели анкетування серед дітей молодшого шкільного віку, опитали учнів шестирічного віку, що дало нам змогу визначити особливості вживання дитячого фольклору у побуті вихованців нашої школи.

З кожним роком наші діти все менше і менше грають у народні ігри. Комп'ютер, ігрові приставки заповнили душі наших дітей, вони перестають спілкуватися один з одним, живуть у примарному світі, стають кволими, як фізично, так і духовно.

Ми вирішили дізнатись, як пісні-ігри (хороводи) впливають на фізичний та естетичний розвиток дітей. З їхніх слів, хороводи розвивають спритність, уважність, витривалість та сприяють встановленню міцних дружніх відносин серед однокласників.

І були твердо впевнені, що батьки покликані усвідомити художню та патріотичну цінність дитячого фольклору та активно користуватися ним. Дитячий фольклор сприяє активному спілкуванню з дитиною, знайомству з кращими надбаннями українського народу. Недарма він, створений в незапам'ятні часи, живе і досі.

Який би ми не розглядали жанр дитячого музичного фольклору - його виховний естетичний потенціал є безперечним. І надзвичайно шкода, що не використовується він сьогодні повною мірою ні у

школах, ні у родинах. Заклопотані економічними та побутовими проблеми батьки не приділяють достатньої уваги питанням естетичного виховання своїх дітей, перекладаючи ці обов'язки на школу, у кращому випадку - на систему позашкільних художньо-естетичних закладів.

Вирішення цієї проблеми можливе, на нашу думку, у трьох напрямках:

1. Активізація урядом розв'язання проблем національного та патріотичного виховання шляхом пропаганди кращих зразків народної творчості - в тому числі і пісенної, формуванням важливого ставлення до нашого історичного минулого і в першу чергу - власним ставленням.

2. Залучення школярів до творчої культурної спадщини нашого народу у процесі навчально-виховної роботи школи.

3. Організація тісної взаємодії, творчої співпраці сім'ї та школи у питаннях естетичного виховання молодших школярів, в ході якої батьки мали б змогу ближче познайомитися із культурною спадщиною нашого народу, оцінити її естетичний та й взагалі педагогічний потенціал.

Дослідження 2. "Сирітство в контексті українських народних пісень".

Ми вирішили зіставити причини залишення дітей без батьківського піклування в Україні минулих часів і сьогоденні.

Метою та завданням роботи було:

- з'ясувати теоретичні аспекти проблеми самотності та сирітства у контексті соціально-побутових пісень;
- виділити значення українського фольклору в сучасній державі та в нашому повсякденному житті;
- дослідити характерні риси втілення самотності-недолі в жіночих образах;
- об'єднати зовнішні та внутрішні причини виникнення соціального сирітства в Україні;
- формувати національної свідомість, виховувати патріотичні почуття маленьких українців.

Теоретичне значення науково-дослідницької роботи полягає у з'ясуванні причин явищ сирітства та самотності в Україні та ставлення вихованців Шевченківської школи-інтернату до проблеми сирітства, обґрунтуванні, що кожна дитина заслуговує на родинне тепло й щасливу долю, вільне, справедливе життя. Практичне ж значення роботи полягає в тому, що результати даного дослідження можуть бути використані у шкільній практиці викладання спеціальних курсів народознавства, краєзнавства, у позакласній роботі з дітьми різного віку.

Пісенна творчість українського народу багата й різноманітна. З глибокої давнини супроводжує вона життя трудівника. Жоден із фольклорних жанрів не може порівнятися з піснею широтою охоплення життєвих явищ, відображення народного світосприймання, моралі, естетичних уподобань. Створена в незапам'ятні віки, вона хвилює й сьогодні правдивістю, свіжістю і щирістю почуттів, чарує поетичністю, художньою красою.

Як повідомлялось, сирітство існує, як тільки утворилось суспільство.

Таким чином, мотиви сирітства та самотності в українських піснях осмислюються у зовнішньому (соціальному) та внутрішньому (екзистенційному) вимірах. Особливо актуальною є внутрішня самотність як спосіб віднайдення людиною самої себе, укоріненості у власну історію та культуру.

У ході знайомства з пісенною творчістю українського народу було також встановлено, що тема самотності у піснях тісно пов'язана з чужиною, ностальгією за Батьківщиною, нещасливою долею, і як ми вже зауважили вище, передчуттям смерті на чужині. Ми з'ясували, що саме самотність є

своєрідним лейтмотивом наймитських пісень. Самотність виступає тут образом-символом віддаленості, навіть відчуження, рідного краю. Звідси - бурхлива течія думок про швидкоплинність життя, про призначення людини у світі, спогади і роздуми над прожитим. Образ самоти впливає із знедоленого дитинства, сирітських років, що позначені тяжкою долею наймита, позбавлені ласки і піклування близьких.

Мотив неволі є синонімічним мотивові втрати "батьківської землі". Герої пісень не можуть знайти щастя на чужині, думками вони завжди там, де народилися.

Було також виявлено, що зовсім іншою за своїм тематичним спрямуванням і баченням пісенної самотності є самотність, як розірване кохання (солдацькі, козацькі, наймацькі та ін. пісні).

Хочеться відмітити, що в сирітських піснях простежується важлива думка: кожна дитина заслуговує на родинне тепло й щасливу долю, вільне, справедливе життя, розкривається багатий внутрішній світ людини, висловлюється гнівний протест проти жорстокого світу, ненависть до насильства й експлуатації. Тобто, у сирітській ліриці відображаються думки, почуття, настрої, викликані явищами, подіями чи обставинами суспільного життя.

Отже, глибше познайомившись із українськими народними піснями, ми відокремили лише ті пісні, в яких відображалось тяжке життя сиріт, вдів та вдівців, тужіння за рідною домівкою, смуток прощання з сім'єю, туга, страждання, самотність.

Сирітство як соціально-психологічне явище існує стільки ж, скільки людське суспільство. У всі часи: війни, епідемії, стихійні лиха, інші причини призводили до загибелі батьків, внаслідок чого діти ставали сиротами. Стабільність держави, її економічний розвиток значною мірою залежить від фізичного та духовного розвитку дитини, ставлення держави до проблем дітей, їх інтересів та потреб. Помітною тенденцією останніх років є відокремлення сім'ї від батьківства. Насамперед вона проявляється у значному збільшенні неповних сімей, часто в результаті свідомої відмови від реєстрації шлюбу, з метою отримання соціальної допомоги від держави. Все це і призводить до поширення сирітства в Україні, що має особливо загрозливий характер для такої його складової, як соціальне сирітство [1, с.99].

Варто сказати, що **сучасні соціально-економічні умови** в Україні негативно впливають на матеріальну стабільність навіть благополучних сімей, що викликає в людей почуття незахищеності та страху перед майбутнім. Такі складні життєві ситуації та зовнішні обставини призводять до того, що виховання дітей приноситься батьками в жертву матеріальному благополуччю. Усе це призводить до зростання конфліктів в сім'ї, і, відповідно, негативно позначається на вихованні дітей. Через постійні матеріальні проблеми значна частина українського населення вдається до трудової міграції, яка впливає на життя як окремої особистості, так і цілої родини. Зокрема, через відсутність батьків чи одного з батьків діти виховуються в неповних сім'ях, а часто й зовсім чужими для них людьми, що й спричинює виникнення ще одного різновиду соціального сирітства. Варто відзначити, що трудові мігранти можуть покидати своїх дітей не тільки через економічні проблеми в сім'ї, а й через часті конфлікти між членами подружжя. Вихід з такої ситуації вони вбачають у поїздки одного з батьків за кордон, що одночасно дає можливість відпочити один від одного та додатково покращити сімейне матеріальне становище. Проте в більшості випадках подружні стосунки не проходять перевірки часом і відстанню та завершуються розлученням, що також є стресом для дітей чи підлітків. Військові дії на сході

України також підвищують ризик дитини залишитися без батьків. Деякі батьки направляють дітей до родичів з інших областей, а самі лишаються на небезпечній території, деякі змушені мігрувати задля заробітку, лишивши дітей на бабусь і дідусів тощо. На жаль, основну увагу в державі сконцентровано на виплатах державних соціальних допомог дітям-сиротам і дітям, позбавлених батьківського піклування [2, с.12]. Однак те, що події в східному регіоні України призводять до порушення одного з найважливіших прав дитини - зростати та виховуватись у здоровому сімейному оточенні, фактично не розголошується.

А ще однією з причин загострення проблеми сирітства дітей вважаємо те, що перестали бачити сім'ї, дітей з їх проблемами, потребами та бідами. Останніми роками дуже ослабли устрої сім'ї. Небувалий рівень розлучень, побутове пияцтво, зменшення відповідальності батьків, школи, суспільства за виховання й освіту боляче вдарили по дітях. На сьогодні в Україні понад 100 тисяч дітей - сиріт та дітей позбавлених батьківських прав. На обліку вже перебувають понад 130 тисяч неповнолітніх, які жебракують, є правопорушниками, вживають наркотики, алкоголь тощо. Щороку суди вилучають з неблагополучних сімей понад 6 тисяч дітей, позбавляючи їхніх батьків батьківських прав. За даними Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту із загальної кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, відсоток власне дітей-сиріт незначний (за різними даними від 8 до 10%) [3, с.164].

Варто зазначити, що причинами дитячої бездоглядності є також асоціальна поведінка батьків, схильність до алкоголізму й наркоманії, сексуальне домагання дітей із боку дорослих, жорстоке поводження з дітьми в сім'ях, несумлінне виконання обов'язків опікунів [2, с. 56].

Не варто виключати як причину виникнення соціального сирітства й послаблення релігійних традицій. Адже з давніх-давен сім'я була основою церкви, просвітницька діяльність якої мала величезний вплив на формування цінностей щодо сім'ї та виховання дітей. Інший аспект проблеми - це відчуття родинного дискомфорту, яке переживають соціальні сироти. Відчуваючи себе самотніми без рідних батьків, вони бояться говорити про труднощі, які в них виникають, із чужими людьми. Нездатність розв'язувати навіть найбільш прості проблеми породжує в дітей комплекс неповноцінності, що не може не позначитися на їх психічному здоров'ї.

Ми провели опитування серед учнів старших класів щодо заходів, спрямованих на зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Майже всі думки старшокласників збігались. Учні визначили ось такі перспективні напрямки: підвищення рівня матеріального забезпечення населення, що можливе за умов створення робочих місць та відповідного розміру оплати праці; реалізація соціальних програм, спрямованих на матеріальну та соціальну підтримку сімей з дітьми, молодих сімей, неповних сімей; соціальна політика, спрямована на піднесення сімейних цінностей, формування культури сім'ї, виховання в батьків відповідальності за виконання батьківських обов'язків; боротьба з алкоголізацією та наркоманією, мирне вирішення проблем. Для зменшення кількості дітей-сиріт необхідно розробляти та впроваджувати нові форми сімейного виховання, що суттєво зменшить кількість дітей-сиріт. Думки дітей збігались, коли обговорювалось питання виховання дітей у будинках сімейного типу.

Всі погоджувались, що в таких сім'ях вихованцям приділятиметься більше уваги, всі матимуть свої обов'язки, що максимально допоможе налагоджувати життя в родині. Також в таких сім'ях дітки вчитимуться долати труднощі, вирішувати різні питання самостійно, або з допомогою дорослих, що потім полегшить їхнє самостійне життя.

Своєю роботою ми хочемо достукатись до батьківських сердець, довести їм, що не можна залишати своїх дітей, що необхідно піклуватись про них, намагатись вирішувати всі сімейні негаразди мирними шляхами, берегти один одного, підтримувати у будь-якій ситуації чи хворобах, адже разом можна подолати всі труднощі. Тільки за таких умов наша країна буде процвітати, у ній зростатимуть справжні патріоти своєї держави.

Дослідження 3. "Культурно-музичне життя Козацько-Гетьманівської держави кінця XVII - XVIII століття". Проводячи пошукову роботу, ми керувались бажанням донести нащадкам славного Кобзаря багатство історії і брати участь у відродженні кращих традицій українського народу, що є вагомим надбанням в скарбниці духовної культури.

Звертаючись до історії України, ми щораз глибше усвідомлюємо, яким унікальним феноменом стало культурно-музичне життя в Україні у добу Гетьманщини, що є вагомим чинником у вихованні духовної культури народу, патріотизму, любові та поваги до національної історії, традицій.

Мета і завдання наукової були:

- дослідити культурно-музичне життя козацько-гетьманської держави другої половини XVII-XVIII ст.

- вивчити і проаналізувати музично-церковну, військову, духову музику та розвиток кобзарства і лірництва на Україні в другій половині XVII-XVIII ст.

- вияснити вплив культурно-музичного життя на розвиток національного відродження України і пробудження національної свідомості українського народу.

У період становлення України як незалежної держави, відбувається пробудження національної свідомості народу. Ми намагались дослідити, вивчити і впроваджувати кращі традиції культурно-музичного життя доби Гетьманщини у Шевченковому краї.

Також архівні документи допомогли нам збагнути, яким був музичний побут визначного центру духовної культури українського народу - Києво-Печерської лаври. Система виховання церковних півчих, що існувала в монастирі, базуючись на методі практичного навчання, давала змогу не тільки досконало оволодіти навичками церковного співу, а й досягти високого регентського мистецтва. Лаврська музична школа не була локальним явищем. Між нею і навколишнім культурним середовищем існували глибокі контакти. У Києво-Печерській лаврі навчали професійному церковному співові, а музичні цехи, які існували в багатьох містах України, об'єднували народних музикантів-професіоналів, мистецтво яких відіграло значну роль в суспільно-громадському житті. У розвитку народної професійної музики цехам відводилось неабияке значення, оскільки тут зароджувались характерні склади ансамблів українських музичних інструментів, удосконалювалась виконавська майстерність, створювались зразки інструментальної музики, які за традицією усної народної творчості передавались від одного покоління музикантів до іншого.

В історії української народної культури і мистецтва самобутню, оригінальну сторінку становить кобзарство. Але можна сказати, що його історія досліджувалась в Україні безсистемно. Розвиток історіографії кобзарства в Україні

відбувався не завдяки а всупереч волі "власть предержащих". Проаналізувавши матеріали розвитку кобзарства, ми пропонуємо відокремити нову допоміжну дисципліну. Назвемо її умовно кобзарознавством. Це був би не лише формальний акт визнання значимості кобзарства в історії України, а й вагомий внесок у розвиток сучасного бандурного виконавства. Тому надзвичайно символічним є те, що у Шевченківській школі-інтернаті існують ансамблі бандуристів великої і малої форми, які не забувають про те, що кобзарство не перестало бути вагомим чинником у вихованні духовної культури народу, які прагнуть виховувати таке молоде покоління, яке свято берегтиме скарби, які залишили у спадок наші предки.

Проблем у нашій молодії і незалежній державі багато, але ми не маємо права забувати про те, що кобзарство не перестало бути вагомим чинником у вихованні духовної культури народу, патріотизму, любові та поваги до національної історії, традицій, відповідальності за долю рідного краю. Україна гордиться своєю історією, ос-піваною в думах і піснях під акомпанемент кобзи-бандури, авторитет якої сягає далеко за межі держави: в Канаду, Америку, Австралію, Велику Британію та інші держави, в яких проживають українці.

Дані наукові дослідження дають більш глибокі знання і допомагають у відродженні національної свідомості.

Ми намагаємось обирати для своїх досліджень найбільш актуальні на даний час питання, які цікаво досліджувати та розкривати самим дітям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюшкіна Л. М. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема/ Л. М. Артюшкіна, А.О. Полянничко - Суми: СумДПУ, 2002. - С. 268.
2. Бордіян Я. Соціальне сирітство як один із наслідків існування транснаціональних сімей / Я. Бордіян // Трансна-ціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання : збірник наукових статей і виступів на міжнародній науково-практичній конференції (м. Львів, 22 березня 2012 р.). - Львів, 2012. - С. 74-81.
3. Галатир І. Щодо виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві / І. Галатир // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". - 2011. - № 3.
4. Горбенко Сергій. Розвиток музичної освіти і виховання в Україні в контексті гуманістичної спрямованості: Історичний аспект // Рідна школа. - 2003. - 3. - С.38-42.
5. Довженко Г. В. Жанри українського дитячого фольклору // Народна творчість та етнографія. - 1978. - №5. - С. 88.
6. Історія української культури/ За загал. ред. Крип'якевича І. - 4-те вид., стереотип. - К.: Либідь, 2007 - С.621 - 648.
7. Українські народні думи та історичні пісні: Зб.: Для серед. та ст. шк. віку/ Упоряд., приміт. Таланчук К.О., Передм. Кирдана Б.П.. - Київ: Веселка, 1990. - 123с.

Т.А. Черненко,

учитель початкових класів Корсунь-Шевченківської ЗОШ І-ІІІ ступенів
№1 Корсунь-Шевченківської районної ради

ПАМ'ЯТЬ ПРО ГЕРОІВ ЖИТИМЕ ЗАВЖДИ

РОЗРОБКА ВИХОВНОЇ ГОДИНИ, ПРИСВЯЧЕНОЇ ПАМ'ЯТІ ГЕРОЯМ НЕБЕСНОЇ СОТНІ, УЧАСНИКАМ АТО

Мета: вшанувати пам'ять героїв Небесної Сотні та учасників АТО, прищеплювати любов до Батьківщини, виховувати патріотичну свідомість, розвивати бажання стати гідними громадянами України.

Оформлення: Прапор України, надпис "Герої не вмирають", стіл, на столі вишитий рушник, ікона Божої Матері, свічка, квіти з чорною стрічкою.

Перебіг години

Учень.

*Доброго ранку! Доброго дня!
Доброго вчора, сьогодні, щодня!
Хай не псується годинник на вежі,
Хай буде все на землі, як належить.
Сонце - як сонце, літо - як літо,
Дощик - як дощик.
Діти - як діти!
Кожному дому щастя бажаємо,
Небові - миру, голубу - неба,
Кожній дитині - всього, що треба,
Хай усміхаються діти щодня.
Доброго ранку! Доброго дня!*

І. Жиленко

Ведучий - учитель. Саме такими словами ми щодня з вами розпочинаємо новий день. Але, на жаль, сьогодні є діти, які не змогли розпочати навчальний рік 1 вересня в своїх школах. Ось які школи є в наш час в Україні. Дуже прикро, але в житті ми зустрічаємось з красою і підлістю, радістю і горем. На жаль, у такому гарному світі існує зло, байдужість, жорстокість. Сьогодні наша країна переживає дуже складний час. Війна на сході України або Війна на Донбасі - військовий конфлікт, розпочатий російськими загонами вторгнення у квітні 2014 року на території українського Донбасу після захоплення Росією Криму, серії проросійських виступів в Україні і проголошення "державного суверенітету" ДНР. Конфлікт має характер міжнародного і став продовженням російської збройної агресії проти України. За географічним масштабом є локальним і охоплює частини Донецької і Луганської областей України. Ці факти стали вже енциклопедичною сторінкою Вікіпедії. Всі народи світу небайдужі до цієї ситуації - всі хочуть миру. В 1982 році Генеральна Асамблея ООН проголосила Міжнародний день миру (International Day of Peace) як день

глобального припинення вогню і відмови від насильства. С тих пір свято, яке відзначається 21 вересня, залучило мільйони людей, охопивши багато країн та регіонів. Цей день закликає людей не тільки замислитися про мир, а й зробити щось заради нього.

За останні роки, коли на нашу землю прийшла війна, ми, українці, відчули, що мир - це неоціненне багатство й найзаповітніша наша мрія.

Учениця. Без миру немає дитинства, немає майбутнього. За щастя дітей, за мирне небо, за цвіт на землі борються чесні люди планети. На долю українців випало багато страждань, болю, багато суму. В тяжкі хвилини об'єдналися всі дорослі, незалежно від того, на якій території України вони живуть: на півдні чи півночі, на заході чи сході. Об'єдналися, аби захистити свою Батьківщину, свої родини, сім'ї. Нашу країну підтримало багато країн світу.

Учитель. Сьогодні у нас незвичайний урок, і називається він "Урок пам'яті". Сьогодні ми вшануємо пам'ять Небесної Сотні, пам'ять загиблих під час Революції Гідності, як її називають у народі, та пам'ять учасників АТО.

21 листопада 2013 року розпочалися протести українського народу проти влади, яка не прислухалася до народу. Вночі 30 листопада відбувся силовий розгін демонстрації. Під час протестів відбувалися мітинги, демонстрації та студентські страйки. Я пропоную переглянути відео про страшні події того часу. (Перегляд відео)

Майдан

*О! Скільки людю... Вєсь Майдан вирєє,
Людським емоціям - нї краю, нї кінця.
Народ піднявся, силу й правду чєє,
Немає лиш звинтївки й топїрця.
Він ще по-людськи правди вимагає,
По доброму, без кровопролиття.
Бо добре жити кожен право має
І йти щасливо в світле майбуття.
Народ почути треба й поважати,
І поступати так, як він велить.
Щоб потім нї за чим не жалкувати,
Відчути серцем історичну мить.
Щоб зберегти людей і Україну
І повести до світлої мети.
А не вести усіх нас до загину.
З народом завжди треба в ногу йти.*

Надія Красоткіна

Учитель. 21 лютого на Майдані відбулося прощання із загиблими повстанцями. З початку Майдану за офіційними даними загинуло близько 100 протестуючих, поранено більше 2000, серед них - двоє громадян Польщі, а кількадесят осіб зникло безвісти. Загальна кількість постраждалих біля 2,5 - 3 тисяч чоловік. Серед них 136 журналістів, які виконували свої професійні обов'язки.

Учень. Вірш "А сотню вже зустріли небеса..."

*А Сотню вже зустріли небеса...
Летіли легко, хоч Майдан ридав...
І з кров'ю перемішана сльоза...
А батько сина ще не відпускав...
Й заплакав Бог, побачивши загін :
Спереду - сотник, молодий, вродливий,
І юний хлопчик в касці голубій,
І вчитель літній - сивий-сивий...
І рани їхні вже не їм болять,
Жовто-блакитний стяг покryw їм тіло .
Як крила ангела, злітаючи назад.
Небесна сотня в вирії полетіла...
Людмила Максимлюк*

Учитель. "Герої не вмирають", "Герої живуть вічно", - такими словами проводжали справжніх українців, патріотів, героїв Небесної Сотні.

Кожний із вас сьогодні прийшов до класу з символом пам'яті. Червоні маки - символ пам'яті про тих, хто загинув під час Другої світової війни та гине на сході України у боротьбі за кращу долю та мирне майбутнє своєї Батьківщини.

Учень.

*Ми пам'ятаємо всіх,
Хто віддав життя за те,
Щоб не було війни нової,
Світило сонце золоте.*

Учень.

*Щоб не окоп чорнів на ниві -
Хліба цвіли, мов килими,
І щоб веселі і щасливі
До школи всі ходили ми.*

Учитель. Кажуть, коли народжується дитина, Бог запалює зірку на небі і посилає до маляти ангела - хоронителя. За іншим повір'ям, зорі - це душі тих померлих людей, котрі відзначалися добрим, непорочним життям на землі. За ці роки на небі з'явилося дуже багато зірок, тому що багато людей відійшли у вічність, захищаючи свою Батьківщину. І всі ці зірки мають однакові імена : Мужність, Добро, Хоробрість, Звитяга, Сміливість, Безстрашність, Відвага, Героїзм. Давайте згадаємо імена своїх земляків-корсунців, які стали на захист своєї Батьківщини.

РОЗПОВІДЬ ПРО ГЕРОІВ (розповідають діти).

До останнього вірилося, що ніколи горе не прийде на нашу корсунську землю. А серця корсунців ще й досі плачуть... Ось вони, наші земляки, Герої Корсунщини, які віддали своє життя за нашу рідну Україну:

1. **Сокурєнко Роман Олександрович.** Помер від тяжких ран, отриманих в бою за Україну 23.09.2014 року.
2. **Білоушенко Сергій Олександрович** загинув 27. 07.2014 року
3. **Скобленко Віктор Степанович**, волонтер, закатований 14.09.2014 р.
4. **Якубенко Михайло Володимирович**, побитий на майдані, помер від ран 17.04.2014 року.
5. **Коломієць Віталій Валентинович** загинув у бою за Україну 29.08.2014 р.
6. **Добровик Євген Михайлович** помер від ран, отриманих в бою за Україну 08.09.2014 р.
7. **Сергієнко Василь Миколайович** викрадений та закатований ворогами України 04.04.2014 р.

Учень.

*Я пам'ятаю вас, мої герої!
Я принесу конвалії навесні.
І чорнобривців літньою порою,
Калини кетяг у осінні дні.
Залишу стигле яблучко на Спаса
І крашанку у Великодній час.
Щоб поминальна свічка не загасла,
Завжди я пам'ятатиму про вас!*

Герої не вмирають, а здобувають безсмертя. Корсунь пам'ятатиме вас, наші герої.

Перегляд відеофільму про Романа Сокурєнка.

Роман Сокурєнко - учень - випускник нашої школи. "Ромашечка", - так називали його в школі вчитель та викладачі педагогічного коледжу. Ось у сусідньому класі він сидів за першою партою, маленький, в красивому костюмі. У нього було багато друзів і дуже велике серце. Зі школи Рома ніколи не приходив з порожніми руками: то котика принесе, то собачку. І совенята жили в нього, і голуби. Ще з дитинства він був відповідальним і дорослим, бо найдорожчим в житті для нього була його сім'я - мама та брат Дмитрик. Він був старшим братом. Для мами ріс помічником, для брата - найкращим прикладом. У класі мав багато друзів, і навіть всі дівчатка його любили, бо завжди він їм допомагав.

"Захищати слабших" - це було Романове життєве кредо. За що б він не брався, все робив по-справжньому. Його велике серце, сповнене любові до землі, привели його на Майдан, а потім він став бійцем батальйону "Азов" з позивним "Сокіл".

Роман був хоробрим, мужнім, сильним. Його побратими говорили, що у бою не бачили його обличчя, лише спину, бо він був завжди попереду. Роман ніколи не думав про себе.

Там, під Іловайськом, підла куля влучила в його тіло, пошматувавши всі органи. А він, тяжко поранений, понад усе намагався витягти з поля бою своїх товаришів "Березу" та "Світляка". Майже два місяці боролися за життя "Сокола" лікарі в Україні, а потім - у Німеччині. А всі курсанці молилися за його життя. 23 вересня страшна звістка обпекла болем всіх, хто знав і любив Романа. Його велике і хоробре серце зупинилося... 3 жовтня все місто прощалося з героєм зі словами: "Герої не вмирають".

Хвилина мовчання. Учні покладають квіти до куточка пам'яті Небесної Сотні та куточка пам'яті Романа Сокурєнка.

Учитель. Мама Романа, Тетяна Перетятко, продовжує займатися волонтерською діяльністю, бо вважає своїм обов'язком допомагати іншим захисникам. Її називають мамою всіх солдатів.

МОЛЮСЬ ЗА ТЕБЕ, УКРАЇНО

Молюсь за тебе, Україно
Щодня, щоночі у думках,
Коли ми разом - ми єдині
Молюсь за кожного, за нас,
Я прошу в Тебе, милий Боже,
Щоб мир настав на цій землі,
Щоби серця не зупинялись,
Адже вони ще молоді.
І прошу волі для народу
Будь ласка, Боже збережи,
Життя людей і їх свободу
Будь ласка, нам допоможи,
Мабуть, в цей час, лише молитва
Доречна у моїх рядках,
Я сподіваюсь, що почує
Мене Господь на небесах,
І буде мир в моїй країні
І буде спокій у серцях
І стане вільна Україна,
Я знаю, там, на небесах
Є душі тих, то вже загинув
У цій жорстокій боротьбі,
Та пам'ять вічна залишилась
У кожній людяній душі.
Молюсь за тебе Україно,
В молитві, сила моїх слів
Молись і ти, бо ми - єдині,
Молись, за тисячі життів...
Автор: Марія Скочиліс

Вчитель. Хоч ви і маленькі, а вже не раз брали участь у різних благодійних акціях, які проводилися в нашій школі, місті та державі. Проявляти добро та милосердя, допомагати і підтримувати захисників своїми подарунками, листами - це і є пам'ять, якій не буде кінця. Ви всі знаєте, що для наших захисників найціннішою допомогою є листи і обереги. От і ви, готуючись до уроку, написали разом з батьками листи та малювали листівки. А на гуртках виготовили обереги. Зараз ми прикрасимо обереги стрічками жовтого та синього кольору, вкладаємо їх у конверти і передамо волонтерам. Нехай ці листи, листівки та обереги порадують захисників, нехай на їхніх обличчях з'явиться посмішка, нехай вони пам'ятають про те, що ми чекаємо їх живими, молимося за них, віримо в те, що вони не дадуть скривдити наші дитячі серця і душі.

Учитель. А чому ви обрали синій і жовтий колір стрічок? Діти відповідають.

Учень.
Жовто-сині стрічки
Це твоєї свободи знак
Нас єднають стежки
Сила в тому, що віримо так.

Учитель. А для гостей ми хочемо подарувати теж подарунки, - символи пам'яті. Принесіть ці символи у свої класи. І разом із своїми учнями приєднайтеся до благодійної акції "Пам'ять". Пам'ятайте тих, хто віддав своє життя за наше сонячне дитинство та мирне небо над головою, підтримуйте тих, хто зараз турбується про нас і всіх українців.

Учень.

Ми хочемо без воєн жити!
Хай буде мир на всій землі!

Всі: За мир!
Щоб сміятись!

Всі: За мир!
Щоб трудитись!

Всі: За мир!
Щоб троянди цвіли.

Всі: Щоб жито буяло і діти росли!

Учні разом з гостями виходять на подвір'я школи. Ось тут має бути меморіальна дошка з ім'ям Романа Сокурєнка - в пам'ять про одного з кращих патріотів нашої школи та міста.

(Учні шикуються з кульками до яких прикріплені літери М І Р)

Учень.

Літери мальовані
На кульках несем.
Кулька у мене
З літерою М...

Учень.

Вирветься ниточка -
Спробуй злови!
В мене кулька
З літерою І...

Учень.

Навіть Єгор - невтома
Голову задер.
Кулька у нього
З літерою Р...

Учень.

Кульки піднялися
В небесну шир,
Дружно злітає
Рідне слово "МИР".

Учні запускають кульки в небо.

Учень.

Скрізь хай буде сонячно,
Не гуркоче грім.
Миру бажаємо
Людям усім!

Учень.

Хай літають завжди журавлі.
Колоски видзвонюють наліті.
Ми за те, щоб мир був на Землі,
Для усіх дітей на цілм світі.

Учень.

Сяйте усмішки,
Сонцем зігріті!
Миру й щастя -
Всім людям на світі.
Слава Україні! Героям слава!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виховання патріотичних почуттів учнів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності: метод. посібник / Гайдай О.В., Черненко Т.А., Фесенко С.В. - Черкаси: видавництво ЧОІПОПП, 2010.-130 с.
2. Методичний портал [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://metodportal.com/node/595>.
3. Початкова школа[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pochatkova-shkola.net/>
4. Уроки мужності: навч.-метод. посібник. / уклад. Д. В. Ротфорд. - Харків : ВГ "Основа", 2015.-96с.

Т. Г. Сайченко,

вихователь Шполянської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату I-II ступенів Черкаської обласної ради

УКРАЇНА - ЄДИНА КРАЇНА

РОЗРОБКА ГОДИНИ СПІЛКУВАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ 5-6 КЛАСІВ

Мета: розширювати та поглиблювати знання учнів про свою країну; розвивати в дітей прагнення бути свідомим громадянином України; формувати високі громадянські якості (патріотизм, людяність, доброту, милосердя); виховувати любов до рідного краю, його традицій і звичаїв.

Обладнання: мультимедійна дошка, карта України, виставка книг про Україну.

Перебіг години спілкування

I. Вступна частина

1. Організаційна і нервово-психологічна підготовка учнів до години спілкування. Вітання учителя.

Ми Вам раді, люди добрі,

І вітаєм щиро Вас

Всіх запрошуєм ласкаво

На урок у нашій клас!

2. Створення емоційного настрою. Вправа "Я такий щасливий..."

Мета: налаштувати на позитивне само сприйняття, виховувати життєві цінності. Наприклад: "Я щасливий, що маю маму, тата, вчуся, здоровий,..."

3. Перевірка домашнього завдання.

Моя Україна

Моя найкраща в світі сторона,

Чарівна, неповторна, Україно!

Для мене в цілм світі ти - одна

І рідна, й мила, дорога, єдина.

Ми всі малі пагінчики твої

Прийшли у світ, щоб в нім добро творити.

Хоч, може, й краще є на цій землі краї,

Та нам судилось в Україні жити.

Ми - патріоти, дочки і сини,

Для твого блага все в житті здолаєм!

Бо ти найкращий, краю мій ясний,

Вітчизну й матір ми не вибираєм.

А просто любимо, бо ця земля свята,

Вона нас народила і зростила.

Вітчизною зовемо неспроста,

Бо нам вона дала і душу, й крила.

Надія Красоткіна

4. Повідомлення теми та мети.

II. Основна частина.

1. Первинне ознайомлення з темою.

Україна, наша Батьківщина, розміщена в центрі Європи. Вона має свою землю, мову, культуру, історію, звичаї, традиції.

2. Вправа "Мікрофон".

Вихователь. На уроках географії ви дізнались, що Україна має:

- Столицю... (Київ)

- Площу... (603 700 км)

- Займає місце за розміром території... (44)

- Межує... (Росія, Польща, Білорусь, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова)

- Має кордон по морю... (Болгарія, Туреччина, Грузія)

Інформація до відома. З території 603,7 тисяч квадратних кілометрів Україна є другою найбільшою країною в Європі після Росії. За чисельністю населення, що налічує майже 50 мільйонів чоловік, Україна лише трохи поступається Франції. Великі міста: Київ - столиця, Дніпро, Донецьк, Запоріжжя, Львів, Одеса і Харків.

Державна мова: українська. У східних регіонах України широко використовується російська мова. У західних областях використовуються польська, угорська, румунська мови.

Україна за своїм стратегічно вигідним географічним розташуванням знаходиться на перехресті шляхів між Європою та Азією.

Її сусіди:

Білорусь - на півночі;

Російська Федерація - на сході;

Молдова і Румунія - на південному заході;

Угорщина, Словаччина і Польща - на заході.

На півдні Україну омивають Чорне і Азовське моря.

До складу України входять: 24 області.

Вихователь. Сьогодні ми з вами узагальнимо ваші знання про Україну і подумаємо, чому так важливо, щоб наша країна була єдиною. Ми здійснимо подорож просторами нашої держави. Мандруючи, потрапимо в наймальовничіші куточки нашої країни. Почнемо з куточків нашої України наймиліших нашому серцю, де ви народились.

ПЕРША ЗУПИНКА. "МАЛА БАТЬКІВЩИНА"

Діти по черзі коротко розповідають про історію виникнення свого міста (села). (на мультимедійній дошці фото)

Черкаси. Красиве мальовниче місто над Дніпром. Місто засноване в 1286 році. Воно розташоване в центрі України. Протягом історії країни місто не раз було зруйноване, але знову і знову відраджувалося.

Місто було укріпленням для козаків в боротьбі проти польської шляхти, набігів турків і кримських татар. Нині місто населяє близько 285 тисяч жителів. Є багато парків, музеїв. Серед найбільших цікавих музеїв "Кобзаря" Т.Г. Шевченка, В. Симоненка, красзнавчий, художній.

Сміла. Розташоване місто на лівому березі ріки Тясмин. Одна з версій назви міста, говорить про те, що одна дівчина провела воїнів через болота в тил ворога, вони отримали перемогу, але вона загинула. Поховали її над Тясмином і місто назвали Сміла.

Постійні битви, свавілля поляків, набіги татар і турків, але місто вистояло та відродилось.

Шпола. Датою виникнення міста Шпола вважається кінець XVI ст., а саме 1594 рік. Шпола - географічний цент України. Населення становить близько 20 тисяч жителів. Є багато версій походження назви міста. Одна із версій доводить, що назва поселення походить від тюркського слова шполік, що означає болотиста місцевість.

Вихователь. Людина насправді може бути доброю, сердечною, милосердною тільки тоді, коли вона любить свою Батьківщину, а любов до Батьківщини починається з любові до того краю де ти народився, провів своє дитинство.

ДРУГА ЗУПИНКА. "ЗНАВЦІ КУЛЬТУРИ ТА ТРАДИЦІЙ"

Вікторина

1. Розкажіть перші рядки Державного Гімну.

2. Президент України. (Петро Порошенко)

3. Дерево, що освячується в церкві перед Пасхою. Воно охороняє від злих сил. (Верба)

4. Старовинний обряд славлення різдвяних свят піснями. (Коляда)

5. Кущ, оспіваний в українських народних піснях, символ дівочої вроди. (Калина)

6. Український народний духовий інструмент з дерева або очерету, що має форму трубки з отворами. (Сопілка)

7. Як звати князя, який охрестив Київську Русь? (Володимир)

8. Найвідоміша книга Т. Г. Шевченка? ("Кобзар")

9. Яку назву мала козацька держава, створена за дніпровськими порогами? (Запорізька Січ)

ТРЕТЯ ЗУПИНКА. "ІСТОРИЧНА"

Вихователь. Чому наша країна має таку назву? (Одна із версій виникнення назви).

Переважає частина істориків дотримується думки, що поняття "Україна" походить із праслов'янської мови від сполучення слова "країна" з прийменниками "у" або "в". Саме в значенні "країни", "рідного краю" ця назва вживалася не тільки в історичних документах, але й у народних думках і піснях, у творчості українських поетів і письменників. "Світе тихий, краю милий, моя Україно!" - так звертався до рідної країни Т.Г. Шевченко. Перші письмові згадки щодо території, де нині розташована наша держава, зустрічаються у праці давньогрецького історика Геродота (V ст. до н.е.).

Він описав природні умови півдня України. Такі ж описи є і в працях давньогрецького вченого Птолемея (II ст. до н.е.). а перше зібрання карт України склав і видав у 1650 році французький інженер Гійом Боплан.

Слово "Україна", як назва території вживалося ще з давнини. Уперше воно з'явилося 1187 році у Київському літописі за Іпатіївським списком.

Вихователь. Ви проявили себе знавцями традицій, історії українського народу.

Фізкультхвилинка

- Сильний вітер до землі гне дерева молоді, (діти присідають)
- А вони ростуть, міцніють (піднімаються)
- Вгору тягнуться, радіють (встають навшипинь, руки тягнуть вгору).

ЧЕТВЕРТА ЗУПИНКА. "ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ"

Діти розповідають вірші

ПРАПОР

Прапор - це державний символ.

Він є в кожній державі.

Це для всіх - ознака сили,

Це для всіх - ознака слави.

Синьо-жовтий прапор маєм:

Синє - небо, жовте - жито;

Прапор цей оберігаєм,

Він - святина, знають діти.

Прапор свій здійсмаєм гордо,

Ми з ним дуже і єдині,

Ми навіки вже - народом,

Українським, в Україні.

Н. Поклад

Вихователь. Український прапор запровадив Данило Галицький. Сьогодні Державний прапор постійно майорить на будинках Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, місцевих рад народних депутатів.

Синьо-жовтий Державний прапор України піднімають, відкриваючи міжнародні конференції, офіційні церемонії, при врученні міжнародних спортивних призов. Він - символ міцності й незалежності держави України.

Герб

Наш герб - тризуб.

Це воля, слава й сила.

Наш герб - тризуб.

Недоля нас скорила.

Та ми зросли, ми є,

Ми завжди будем,

Добро і пісню несемо ми людям.

Н. Поклад

Вихователь. Перша літописна згадка про тризуб датується X століттям. Це був князівський знак. Його зображення знаходимо на печатці Святослава Ігоревича. Вважають, що в тризубі зображено триєдність життя. Це батько, мати, дитя, які символізують силу, мудрість і любов.

Гімн

Слова палкі, мелодія вродиста.

Державний Гімн ми знаємо усі.

Для кожного села, містечка, міста -

Це клич один з мільйонів голосів,

Це наша клятва, заповідь священна!

Хай чують друзі й вороги,

Що Україна вічна, незнищенна,

Від неї ясне світло навкруги.

В.М.Колісниченко

Вихователь. Слова національного гімну України написав у 60-х роках XIX століття відомий український поет, етнограф, фольклорист, член Російського географічного товариства(1873), лауреат золотої медалі Міжнародного конгресу в Парижі (1875) та Уваровської премії Петербурзької Академії наук (1917) Павло Чубинський (1839-1884). Поезія, уперше надрукована 1863 року, швидко розійшлася в народі, серед інтелігенції, студентів, гімназистів. Певний час її навіть приписували Т.Шевченку.

Павло Чубинський уявляв свій вірш як пісню, про що свідчить побудова твору: куплети з приспівом. Щойно вірш з'явився, його поклав на музику друг і однокласник П. Чубинського Микола Лисенко. У дусі козацьких похідних пісень, на хвилі революційного піднесення, 1905 року створив музику до слів Чубинського і сподвижник М.Лисенка, відомий композитор Кирило Стеценко. Однак найпотужніше і остаточно віщі слова "Ще не вмерла Україна" були окрилені музикою Михайла Вербицького - скромного священика з невеликого підкарпатського села і водночас обдарованого небуденним талантом митця. Саме в такому співавторстві і утвердився у свідомості всього українського народу.

Потужно, як пісня-гімн, "Ще не вмерла Україна" прозвучала під керівництвом А.Вахнянина як заключний номер першого на західноукраїнських землях шевченківського концерту, влаштованого в Перемишлі на роковини смерті Кобзаря 10 березня 1865 року.

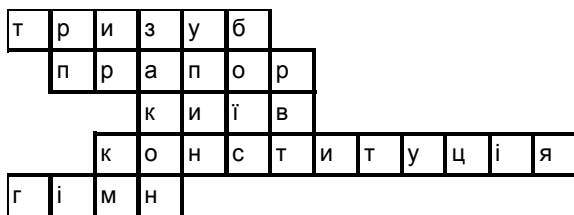
Коли проголошенням 22 січня 1918 року самостійної соборної Української Держави увінчався революційно-визвольний рух українського народу, уряд Української Народної Республіки затвердив пісню "Ще не вмерла Україна" в якості державного гімну.

Нарешті 1991 року перемогла історична справедливість: Україна знову - і остаточно - здобула свою незалежність. Церемонія затвердження "Акту проголошення незалежності України" 24 серпня 1991 року завершилась у Верховній Раді спонтанним виконанням присутніми в залі національного гімну "Ще не вмерла Україна".

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради України від 15 січня 1992 року створена М.Вербицьким музика до пісні "Ще не вмерла Україна" дістала статус Державного Гімну.

Гра "Скринька"

У скриньці лежить предмет, на якому зображено тризуб. Що це? (монета)
Кросворд

1. Герб України. (Тризуб)
 2. Державний символ, жовто-блакитне полотно. (Прапор)
 3. Столиця України. (Київ)
 4. Найголовніший документ держави. (Конституція)
 5. Державний символ, урочиста пісня. (Гімн)
- Вихователь. Бесіда.
- Що означає бути громадянином України? (Дотримуватись законів України, дбати про добробут і розквіт України). Наша держава - Україна, суверенна і незалежна, демократична і правова.
 - Що означає вислів "Україна - суверенна держава?"

(Вона має право самостійно, без втручання інших держав розв'язувати всі свої внутрішні та зовнішні проблеми).

П'ЯТА ЗУПИНКА. "ВИСЛОВИ ВИДАТНИХ ЛЮДЕЙ ПРО ЛЮБОВ ДО БАТЬКІВЩИНИ"

Учні цитують:

- Люблять Батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що своя. (Сенека)
- Той, хто не любить своєї країни, нічого любити не може. (Д. Байрон)
- Забудеш рідний край - твоє всохне коріння. (П. Тичина)
- Гра "Ерудит"
- Завдання. Знайдіть і з'єднайте обидві половинки прислів'їв:

Земля там найкраща,	там і край.
Де рідний край -	на своєму корені росте.
Кожна травичка	і в жмені мила.
Рідна земля	як своя сторона.
Людина без вітчизни,	де вродився ти!
Нема в світі кращої,	як соловей без пісні.

Бесіда

1. Про що говорять ці прислів'я? Як ви їх розумієте?
2. Що може і повинен кожен із вас уже зараз зробити для своєї України?
3. Чому так важливо, щоб наша країна була єдиною?
4. Кого з відомих українців ви знаєте?

Вихователь. Вправа "Вживання префікса "най". Якщо ми хочемо чимось пишатися, ми вживаємо префікс "най":

- Найбільша річка в Україні? (Дніпро, завдовжки - 2201 км)
- Найбільше море, що омиває Україну. (Чорне)
- Найвище дерево. (Модрина, заввишки 54 м., росте в місті Рахові)
- Найбільший звір. (Зубр)
- Найвищий птах. (Журавель сірий)
- Найвища архітектура в Україні. (Телевізійна вежа в Києві. Її висота 385 м.)
- Найбільший літак. ("Мрія")
- Найважчий літаючий птах. (Дрохва - його маса тіла 21 кг., а зріст - до 103 см.)
- Найвища гора України. (Говерла в Українських Карпатах. Заввишки 2061 м.)

Вихователь. Ми з вами ще раз переконались, що нам є чим пишатися у нашій країні.

ШОСТА ЗУПИНКА. "ТЯЖКІ ЧАСИ НА УКРАЇНІ"

69 років Україна не знала війни. Наш народ пишався тим, що у буремні 90-і, Україні вдавалося зберегти мир. Але війна не обійшла нашу державу тепер. Ще 3 роки тому ми не знали багатьох слів, пов'язаних з війною.

Ми дізнались нове слово "Сепаратизм". Сепаратизм - це слово французького походження. У перекладі на українську мову означає - "відділення".

Тепер же майже кожна родину так чи інакше опалило полум'я військових дій... Зараз наша держава переживає тяжкі часи, і кожен намагається допомогти, внести свій вклад у майбутнє. Ми серцем і душою з тими, хто в ці дні боронить нашу свободу, пам'ятаємо тих, хто віддав своє життя задля нашого щасливого майбутнього. Ми внесемо свій маленький вклад у перемогу - виготуємо маленькі обереги для українських солдат і передамо їх волонтерам, які їздять до наших воїнів в зону АТО.

Словникова робота "Волонтер".

Волонтер - той, хто добровільно бере участь у тій чи іншій справі.

Практична робота - виготовлення оберегів.

Виконуючи свій громадянський та чоловічий обов'язок у зоні АТО загинув батько учнів нашого класу Пікуєва Богдана та Пікуєва Діми.

Хвилиною мовчання вшануємо пам'ять загиблих... (Хвилина мовчання)

Не розчаровуйся в Україні!

Вона свята, а грішні ми.

В її недолі тільки винні

Її ж бо доньки і сини.

Не розчаровуйся в Україні!

Не було єдності у нас,

То наша головна провина,

За це неволя довгий час.

Не розчаровуйся в Україні,

А зрозумій її печаль.

Що робиш ти для неї нині,

У себе спершу запитай.

Не розчаровуйся в Україні!

Так ворогів багато в ній.

Ще час потрібний і терпіння,

Щоб знищить недругів пирій.

Не розчаровуйся в Україні!

Від неї волі певен будь.

Лиш тільки той є справжнім сином,

Хто вмів неньки біль збагнути.

Не розчаровуйся в Україні!

Вір, що мине важка пора,

Розквітне пишний цвіт калини

В садах достатку і добра!

Роман Керик

III. Заключна частина

1. Пояснити домашнє завдання.

I група - Підготувати розповідь про одне із природних див України.

II група - Підготувати розповідь про історію виникнення свого міста або села (хто не готував).

2. Підбиття підсумків роботи учнів.

(дати оцінку розповіді дітей)

3. Приведення організму дітей у спокійний стан.

4. Організоване закінчення уроку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Довідкова служба [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.mts.ua/ua/support/faq/45-obcshie-svedeniya-pro-ukrainu/>
2. Довідник цікавих фактів та корисних знань © [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dovidka.biz.uahttp://dovidka.biz.ua/virshi-pro-prapor-ukrayini/>
3. Красоткіна Н. Вірші про Україну [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://krasotkina.com/>
4. Моя Україна. Ілюстрована енциклопедія для дітей / Упоряд. М.В. Чугуєнко. - Харків: Ранок, 2006. - 127с.

О.А.Кулеша,

вихователь дошкільного навчального закладу №1 "Ромашка"
загального розвитку Христинівської міської ради Черкаської області

"МОЯ ДЕРЖАВА - МОЯ ГОРДІСТЬ"

РОЗРОБКА ЗАНЯТТЯ З ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ СТАРШОЇ ГРУПИ

Мета: учити дітей розуміти поняття "Батьківщина", "рідна земля". Збагатити знання про Україну як Державу, Батьківщину. Розширити і уточнити знання про державні та національні символи. Формувати стійкий інтерес до історичного минулого України. Активізувати у мовленні слова з лексичної теми "Рідна країна". Удосконалювати вміння виразно читати вірші. Розвивати доказове мислення, мовлення, увагу. Збагачувати словниковий запас. Виховувати любов до Батьківщини, культуру пізнавальної діяльності, спостережливості, розсудливості.

Розвивати пізнавальні інтереси та світогляд.
Попередня робота: бесіди з дітьми "Моя країна - Україна", "Народні символи України", "Державні символи України". Розучування прислів'їв та приказок про рідний край. Читання віршів І. Чумак "Моя Україна", В. Дворецька "Не падайте духом, мої українці", Н. Поклад "Прапор", "Герб", В. Паранова "Тризуб".

Матеріал: мапа України, посібники "Моя країна - Україна", віночки, вишиті рушники, кетяги калини, зображення державних символів, слайди з теми "Моя держава - моя гордість", запис державного гімну, жовто-блакитний контур мапи України, гуаш в тарілочках.

Хід заняття

Під музичний супровід пісні у виконанні С. Ротару "Одна калина під вікном..." діти заходять до групової кімнати, в якій виставлені народні символи(кетяги калини, вишиті рушники, ляльки в національному одязі, віночки); державні символи (прапор, герб).

Вихователь. Малює, у нас сьогодні дуже незвичайне заняття. Ми з вами потрапили до міні - музею "Моя Батьківщина - моя Україна". Діти розглядають експонати, вихователь пропонує переглянути слайди з теми "Моя Держава - моя гордість".

Дитина.

*"Ми всі - діти Українські,
Український славний рід,
Дбаймо, щоб про нас маленьких
Добра слава йшла у світ.
Все, що рідне, хай нам буде
Найдорожче і святе,
Рідна віра, рідна мова,
Рідний край наш над усе!"*

Вихователь. Діти, що ви розумієте під поняттям "Батьківщина"?

(Можливі відповіді дітей: наше місто, рідна сторона, місце, де живуть батьки, земля, де ми народились).

Вихователь. Справді. Батьківщина - це земля, де всі ми народились, де живуть наші батьки, бабусі з дідусями. Наша велика Батьківщина зветься Україною, а всі ми - українці, український народ. Є й мала Батьківщина - це дім, рідна сім'я (мама, тато та діти). Але ми любимо їх однаково. Давайте послухаємо віршик про Батьківщину.

Дитина.

*Батьківщина - це ліс та гайок,
Це домівка моя, дитсадок.
Батьківщина-це праця і свято.
Батьківщина - це мама і тато.*

Вихователь. Лише у рідному краї людина може відчувати душевний спокій і внутрішню силу, бо рідна земля і люди допомагають у скрутну хвилину. Недарма український народ склав так багато мудрих приказок та прислів'їв про рідний край. Нумо пригадаємо їх.

Діти.

- "Свій край, як рай".
- "Всюди добре, а дома найліпше".
- "Як будеш рідної землі триматись, то будеш від неї сил набиратись".

Вихователь. Кожен з нас бажає нашій країні миру, процвітання, добробуту.

Творча гра. "Слівце додавай, віршика складай".
Наша Батьківщина - мальовнича....(Україна).
Українські дітлахи - це завзяті...(козаки).

Свій народ любити маю, а всі інші....(поважаю).
Хочуть українські діти з іншими дітьми....(дружити).

Вихователь показує мапу України. Україна - велика країна. У ній дуже багато міст та сіл. Столиця нашої держави - це місто Київ. А ще наша країна,багата на ліси, озера , ріки, корисні копалини.

Дитина.

*"Моя Україна - це ліс і озерця,
Безмежні степи і чарівні джерельця.
Красиві пейзажі і гори високі,
Маленькі струмочки і ріки глибокі.
Міста старовинні і замки прекрасні.
Великі будови і дуже сучасні.
Сади чарівні, мальовничі села,
Моя Україна - це пісня весела.
Це щира, багата, як світ, її мова!
Крилата, така мелодійна, чудова!"*

Дидактична гра "Чим багата наша країна?"

Вихователь запитує, чи знають діти чим багата наша країна, пропонує перевірити. Промовляє слова. Якщо назване є в Україні діти плескають у долоні, якщо немає - тупотять ногами.

Слова для гри: гори, моря, річки, пшеничні поля, ліси, пустеля, океан, джунглі, квіти, родючий ґрунт.

Вихователь. У нашій країні є багато різних скарбів. Але вони не звичайні: їх відчують люди серцем і душею. Щоб їх побачити і відчути запрошую вас до міні-музею.

Діти з вихователем підходять до виставки. Першим експонатом нашого музею є - рушник. До дітей виходить вихователь в українському костюмі, в руках тримає рушник з хлібом та сіплю.

Вихователь. Українчко, а що це у вас за краса? (показує на одяг та рушник). Розкажіть нам, будь ласка.

Україночка. Багато символів має наша Україна: це й різноманітні вишиванки,українські барвисті костюми, й вишиті сорочки. Важливе місце в житті українського народу займає рушник (бере в руки

рушник). Не було жодної хати без вишитого рушника. Ним прикрашали стіни, вкривали хліб, витирали руки. Хліб - сіль на вишитому рушнику - ознака гостинності українського народу. Без рушника не святкували ні народження дитини, ні весілля. Коли син вирушав у дорогу, мати дарувала йому рушник, як оберіг від лиха. Адочок матері навчали вишивати рушники ще з малечку. Рушник цінується в народі.

Під музику діти переходять до іншого експонату.

Україночка. Розглянемо віночок. Віночок - це не просто краса, це дівочий оберіг. Погляньте, які квіти вплетені у віночок (ромашка, грона калини, барвінок, мак.) А ще у віночок вплетені різного кольору стрічки, які оберігають від чийсь лихих думки: коричнева-це земля матінка, жовта - це сонце та хліб, зелена - це краса та молодість, блакитна-це вода та небо.

Під музику діти переходять до іншого експонату.

Україночка. Помилуйтеся калиною. Майже у всіх народів є улюблені рослини-символи. У росіян - берізка, у канадців - клен, а у нас, українців, - верба й калина. Це невеличке деревце чи кущ, що навесні приваблює білими суцвіттями, взимку спалахує гронами яскраво-червоних ягід. Ось що розповідає народна легенда.

ЛЕГЕНДА ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ "КАЛИНА"

Колись давним-давно на нашу землю хто тільки не нападав. І ось налетіли турки. А було це ще за часів Київської Русі. Розлетілася тоді чутка, що головного турецького воєводу отруєною стрілою поранено, а отрута смертельна. І тому, хто врятує воєводу, обіцяли нагороду. Багато лікарів приїхало звідусіль, знахарів, але ніхто не зміг допомогти. Тоді прийшла в табір дівчина. Хоч в убогій одежі, та така красива, що неможливо було від неї очей відвести. Воєвода звелів пропустити її.

Увійшла дівчина в його шатро і не вклонилася, а стояла з гордо піднятою головою. Слуги кинулися до неї і занесли над її головою меч, та воєвода зупинив їх.

- Скажи, чому ти не вклонилася мені? Я завоював півсвіту, мені царі вклоняються, - сказав воєвода.

А дівчина відповіла:

- Ти мені повинен вклонитися, бо ти прийшов у мій дім, на мою землю. Тебе я не боюся. Ти через два дні помреш, а дорожчого за життя на цій землі немає нічого. Воєвода зблід.

- Якщо ти не допоможеш мені своїм пророцтвом, я звелю відрубати тобі голову.

Дівчина сказала:

- Приснився мені сон. У сні я бачила орла. Носом гнає хвой на тебе. Він палив міста і села, а людей внає у рабство у свою державу. Так йому щастило 307 днів. На 309 - він помер від отруєної стріли. Ось, воєвода, відрахуй всі дні твоєї слави.

Коли його слуги відрахували, все точно зійшлося.

- Що ж ти від мене хочеш? - спитав він.

- Найперше, вклонися до самої землі святої, і слуги твої нехай вклоняться.

Впали воєвода і всі слуги до самої землі.

- А тепер слухай, - сказала дівчина. - Життя тобі поверну. Відпусти всіх полонених у свої оселі. Їм треба сіяти, орати, дітей ростити. Покинь мою землю, кров'ю своєю напиши, що ніколи не прийдеш грабувати мій народ.

- Зроблю як скажеш. Тільки дай обіцянку, що підеш зі мною.

- На все піду за свій народ, завойовнику, - відповіла дівчина.

Вона вилікувала воєводу і поїхала з ним, а від'їжджаючи, прощаючись із сестрою Калиною, сказала: "Твоїм ім'ям, сестро, я назву цю рослину, яку я найбільше люблю, бо росте вона в найкращих

куточках, милує людей своєю красою і повертає їм здоров'я". З того часу і пішла назва калина.

Кущ калини - це не тільки краса, це й глибокий символ, наша спадщина. Калина - це символ красивої української дівчини, символ дитини, символ України. У народі є такі прислів'я: "Ой рясна, красна в лузі калина, а ще найкраща в батька дитина", "Без верби й калини нема України". А як потрібна була калина в народних обрядах! Калиною прикрашали весільний коровай, вінок молодої, вишивали калину на святкових жіночих сорочках.

Вихователь. А давайте заведемо хоровод. "Ой є в лісі калина"

Україночка. Наступні експонати музею-це державні символи України. Діти скажіть, які три основні символи України ви знаєте? (Герб, прапор, гімн).

Україночка. Подивіться на герб-це тризуб, відомий з прадавніх часів. Йому більше тисячі років. А хто знає, що відображено у тризубі?

Дитина. У тризубі відображено слово "воля".

Україночка. Наступний символ-це прапор. Він поєднує два кольори. Які? (Відповіді дітей). Що символізують ці кольори? (Жовтий - це хліб, синій-це небо, вода).

Вихователь. А як називається національна пісня України? - Гімн.

Слова палкі, мелодія вродиста,
Державний гімн ми знаємо усі,
Для кожного села, містечка, міста,
Це клич один з мільйона голосів.

Вихователь. А де виконується Гімн? - на спортивних змаганнях, урочистих подіях, в парламенті. А як треба слухати гімн? - стоячи.

Україночка. А зараз, малята, настала урочиста мить. Давайте послухаємо гімн нашої держави, який є символом нашої державної єдності. Коли грає гімн, всі люди встають і слухають його уважно, стоячи Тож давайте послухаємо наш український гімн. (Звучить гімн, всі слухають стоячи).

Робота з картою України

Вихователь. Подивіться на карту України. Усе, що зображено на карті, зменшено в багато разів. Насправді Україна - дуже велика держава.

- Які кольори ви бачите на карті?
- Що означає зелений колір?
- Що на карті позначено коричневим кольором?
- Які гори ви знаєте?
- Що на карті позначено синім кольором?
- Які моря знаходяться в Україні?

Вихователь. Діти, наша екскурсія завершується, давайте подякуємо Україночці за цікаву екскурсію і я пропоную вам поповнити музей ще одним експонатом. Це буде мапа України, прикрашена вашими долоньками.

Діти підходять до столу, на якому лежить жовто-блакитна мапа України та прикрашають її відбитками своїх долоньок, вмочаючи їх у фарбу. (Після малювання діти відносять мапу до музею та дарують її Україночці).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ Джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти: настільна книга керівника дошкільного навчального закладу. Частина 5 / упор. Т.В. Панасюк, С. І. Нерянова, А.А.Гриценко. - Тернопіль: Мандрівець, 2014. - С.5-31.
2. Гноїнська О.І. Державні та національні символи України. Матеріали для проведення занять зі старшими дошкільниками / О. І. Гноїнська. - Харків: Ранок, 2008. - 80 с.
3. Символи України. Калина [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://doskholenok.kiev.ua/skazki-legendy/469-symvol-y-ukrainy-kalyna.html>
4. Українське народознавство в дошкільному закладі: навчальний посібник / Богуш А.М., Лисенко Н.В. - Київ: Вища школа, 1994. - 398с.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Оформлення статей у журналах регламентовано ДСТУ 7152:2010 "Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках". Елементи видавничого оформлювання публікацій визначено п. 5.1 цього стандарту. Зокрема, у складі елементів оформлювання немає реферату (абстракту), проте є анотація, вимоги до якої регламентовано ДСТУ ГОСТ 7.9:2009 (ISO 214-76) "Система стандартів по інформації, бібліотечному і видавничому делу. Реферат и аннотация. Общие требования". Цей стандарт є міждержавним, діє на території десяти країн СНД, деякі його положення містять повний автентичний текст міжнародного стандарту ISO 214-76 "Documentation - Abstracts for publications and documentation" (Документація - Реферати на видання і документи).

Списки літератури до публікацій потрібно оформлювати згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 "Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання".

Книжковою палатою України на допомогу авторам розроблено приклади бібліографічних записів на різні види документів. Приклади розміщено на веб-сайті Книжкової палати за адресою: http://www.ukrbook.net/zakony/prykl_bib_zap.pdf. Подаємо ці приклади.

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ

БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ У СПИСКУ ДЖЕРЕЛ

КНИГИ

ОДИН АВТОР

- 1.Василій Великий. Гомілії / Василій Великий ; [пер. з давньогрец. Л. Звонська]. - Л. : Свічадо, 2006. - 307 с. - (Джерела християнського Сходу. Золотий вік патристики IV-V ст. ; № 14).
- 2.Коренівський Д. Г. Дестабілізуючий ефект параметричного білого шуму в неперервних та дискретних динамічних системах / Коренівський Д. Г. - Київ : Ін-т математики, 2006. - 111 с. - (Математика та її застосування) (Праці / Ін-т математики НАН України ; т. 59).
- 3.Матюх Н. Д. Що дорожче срібла золота = That is more expensive than silver and gold : [розповідь про 70-річний шлях Київ. ювелір. З - ду] / Наталія Дмитрівна Матюх ; [ред. рада: Цюпко С. В. (голова) та ін.]. - Київ: Асамблея ділових кіл : Ін-т соц. іміджмейкінгу, 2006.-311с.: іл., портр. -(Ювеліри України ; т. 1). -ISBN 96 -69-65-810-1.
- 4.Шкляр В. Елементал : [роман] / Василь Шкляр. - Львів : Кальварія, 2005. - 196, [1] с. - (Першотвір). портр.-(Першотвір=Individual,ISBN 966-663-177-6).

Два автори

1. Матяш І. Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині : історія, спогади, арх. док. / І. Матяш, Ю. Мушка. - Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. - 397, [1] с. - (Бібліотека наукового щорічника "Україна дипломатична" ; вип. 1).
2. Ромовська З. В. Сімейне законодавство України / З. В. Ромовська, Ю. В. Черняк. - Київ : Прецедент, 2006. - 93 с. - (Юридична бібліотека. Бібліотека адвоката) (Матеріали до складання кваліфікаційних іспитів для отримання Свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю ; вип. 11).
3. Суберляк О. В. Технологія переробки полімерних та композиційних матеріалів : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Суберляк, П. І. Баштанник. - Львів : Растр-7, 2007. - 375 с.

Три автори

1. Акофф Р. Л. Идеализированное проектирование: как предотвратить завтрашний кризис сегодня. Создание будущего организации / Акофф Р. Л., Магидсон Д., Эддисон Г. Д. ; пер. с англ. Ф. П. Тарасенко. - Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2007. - XLIII, 265 с.

Чотири і більше авторів

1. Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / [Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А.]. - Київ : НДІ "Укراгропромпродуктивність", 2006. - 106 с. - (Бібліотека спеціаліста АПК. Економічні нормативи).
2. Психология менеджмента / [Власов П. К [и др.] ; под ред. Г. С. Никифорова. - [3-е изд.]. - Харьков : Гуманитар. центр, 2007. - 510 с.

Без автора

1. Історія Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря / [авт. тексту В. Клос]. - Київ : Грані-Т, 2007. - 119 с. - (Грані світу).
2. Воскресіння мертвих : українська барокова драма : антологія / [упорядкув., ст., пер. і прим. В. О. Шевчук]. - Київ : Грамота, 2007. - 638, [1] с.
3. Тіло чи особистість? Жіноча тілесність у вибраній малій українській прозі та графіці кінця XIX - початку XX століття : [антологія / упоряд.: Л. Таран, О. Лагутенко]. - Київ : Грані-Т, 2007. - 190, [1] с.
4. Проблеми типологічної та квантитативної лексикології : [зб. наук. праць / наук. ред. Каліущенко В. [та ін.]. - Чернівці : Рута, 2007. - 310 с.

Багатотомний документ

1. Межгосударственные стандарты : каталог в 6 т. / [сост. Ковалева И. В., Рубцова Е. Ю. ; ред. Иванов В. Л.]. - Львов : НТЦ "Леонорм-Стандарт", 2005.- Т. 1. - 2005. - 277 с. - (Серия "Нормативная база предприятия").
2. Дарова А. Т. Неисповедимы пути Господни... : (Дочь врага народа) : трилогия / Алиса Дарова. - Одесса : Астропринт, 2006- 369,[1]с. - (Сочинения : в 8 кн. / А. Дарова ; кн. 4).

3. Бондаренко В. Г. Теорія ймовірностей і математична статистика. Ч.1 / В. Г. Бондаренко, І. Ю. Канівська, С. М. Парамонова. - Київ : НТУУ "КПІ", 2006. - 125 с.

Матеріали конференцій, з'їздів

1. Економіка, менеджмент, освіта в системі реформування агропромислового комплексу : матеріали Всеукр. конф. молодих учених-аграрників ["Молодь України і аграрна реформа"], (Харків, 11-13 жовт. 2000 р.) / М-во аграр. політики, Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. - Харків : Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2000. - 167 с.

2. Кібернетика в сучасних економічних процесах : зб. текстів виступів на республік. міжвуз. наук.-практ. конф. / Держкомстат України, Ін-т статистики, обліку та аудиту. - Київ : ІСОА, 2002. - 147 с.

3. Ризикологія в економіці та підприємстві : зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 берез. 2001 р. / М-во освіти і науки України, [та ін.]. - Київ : КНЕУ : Акад. ДПС України, 2001. - 452 с.

Словники

1. Географія : словник-довідник / [авт.-уклад. Ципін В. Л.]. - Харків : Халімон, 2006. - 175, [1] с.

2. Тимошенко З. І. Болонський процес в дії : словник-довідник основ. термінів і понять з орг. навч. процесу у вищ. навч. закл. / З. І. Тимошенко, О. І. Тимошенко. - Київ : Європ. ун-т, 2007. - 57 с.

Атласи

1. Україна : екол.-геогр. атлас : присвяч. всесвіт. дню науки в ім'я миру та розвитку згідно з рішенням 31 сесії ген. конф. ЮНЕСКО / [наук. редкол.: С. С. Куруленко [та ін.] ; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України [та ін.]. - / [наук. редкол.: С. С. Куруленко [та ін.]. - Київ : Варта, 2006. - 217, [1] с.

2. Анатомія пам'яті : атлас схем і рисунків провідних шляхів і структур нервової системи, що беруть участь у процесах пам'яті : посіб. для студ. та лікарів / О. Л. Дроздов, Л. А. Дзяк, В. О. Козлов, В. Д. Маковецький. - 2-ге вид., розшир. та доповн. - Дніпропетровськ : Пороги, 2005. - 218 с.

Законодавчі та нормативні документи

1. Кримінально-процесуальний кодекс України : за станом на 1 груд. 2005 р. / Верховна Рада України. - Офіц. вид. - Київ : Парлам. вид-во, 2006. - 207 с. - (Бібліотека офіційних видань).

2. Експлуатація, порядок і терміни перевірки запобіжних пристроїв посудин, апаратів і трубопроводів теплових електростанцій : СОУ-Н ЕЕ 39.501:2007. - Офіц. вид. - Київ : ГРІФРЕ : М-во палива та енергетики України, 2007. - VI, 74 с. - (Нормативний документ Мінпаливенерго України. Інструкція).

Каталоги

1. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : каталог-довідник / [авт.-упоряд. М. Зобків [та ін.]. - Львів : Новий час, 2003. - 160 с.

Бібліографічні покажчики

1. Куц О. С. Бібліографічний покажчик та анотації кандидатських дисертацій, захищених у спеціалізованій вченій раді Львівського державного університету фізичної культури у 2006 році / О. Куц, О. Вацеба. - Львів : Укр. технології, 2007. - 74 с.

2. Систематизований покажчик матеріалів з кримінального права, опублікованих у Віснику Конституційного Суду України за 1997-2005 роки / [уклад. Кириш Б. О., Потлань О. С.]. - Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. - 11 с. - (Серія: Бібліографічні довідники ; вип. 2).

Автореферати дисертацій

1. Новосад І. Я. Технологічне забезпечення виготовлення секцій робочих органів гнучких гвинтових конвеєрів : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.02.08 Технологія машинобудування / І. Я. Новосад. - Тернопіль, 2007. - 20, [1] с.

Частина книги, періодичного продовжуваного видання

1. Козіна Ж. Л. Теоретичні основи і результати практичного застосування системного аналізу в наукових дослідженнях в області спортивних ігор / Ж. Л. Козіна // Теорія та методика фізичного виховання. - 2007. - № 6. - С. 15-18, 35-38.

2. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах демократичних перетворень / Тетяна Гранчак, Валерій Горюхов // Бібліотечний вісник. - 2006. - № 6. - С. 14-17.

3. Валькман Ю. Р. Моделирование НЕ-факторов - основа интеллектуализации компьютерных технологий / Ю. Р. Валькман, В. С. Быков, А. Ю. Рыхальский // Системні дослідження та інформаційні технології. - 2007. - № 1. - С. 39-61.

4. Ма Шуїн Проблеми психологічної підготовки в системі фізкультурної освіти / Ма Шуїн // Теорія та методика фізичного виховання. - 2007. - № 5. - С. 12-14.

5. Регіональні особливості смертності населення України / Л. А. Чепелевська, Р. О. Моїсєєнко, Г. І. Баторшина [та ін.] // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. - 2007. - № 1. - С. 25-29.

6. Валова І. Нові принципи угоди Базель II / І. Валова ; пер. з англ. Н. М. Середи // Банки та банківські системи. - 2007. - Т. 2, № 2. - С. 13-20.

7. Зеров М. Поетична діяльність Куліша // Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка: (нарис з новітнього укр., письменства) : статті / Микола Зеров. - Дрогобич, 2007. - С. 245-291.

Електронні ресурси

1. Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси в науці, культурі та освіті [Електронний ресурс] : (підсумки 10-ї Міжнар. конф. "Крим-2003") / Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, І. А. Павлуша // Бібл. вісн. - 2003. - № 4. - С. 43. - Режим доступу до журн. : <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2003/03klinko.htm>.

Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова"

(Подано скорочений варіант, повний варіант розміщений на сайті "Черкаський освітянський портал", рубрика "Педагогічний вісник")

ДЕВ'ЯТА МІЖНАРОДНА ВИСТАВКА «СУЧАСНІ ЗАКЛАДИ ОСВІТИ» (фотоколаж)

